

40

■ ELMÉLETILEG

ERDÉLYI MAGYAR CIVIL TUDOMÁNY

(Bodó Barna)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A NONPROFIT SZÉKTOR SZEREPE AZ EURÓPAI FEJLESZTÉSI
FORRÁSOK ABSZORPCIÓJÁBAN — KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A LEGELMARADOTTABB KISTÉRSÉGEKRE

(Boros Gábor–Pénzes János–
Kozma Gábor–Molnár Ernő)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A NEMZETI CIVIL ALAPPROGRAM ÉS A NEMZETI
EGYÜTTMŰKÖDÉSI ALAP ÖSSZEHASZNÁLÓ ELEMZÉSE

(Nagy Ádám)

■ VILÁG-NÉZET

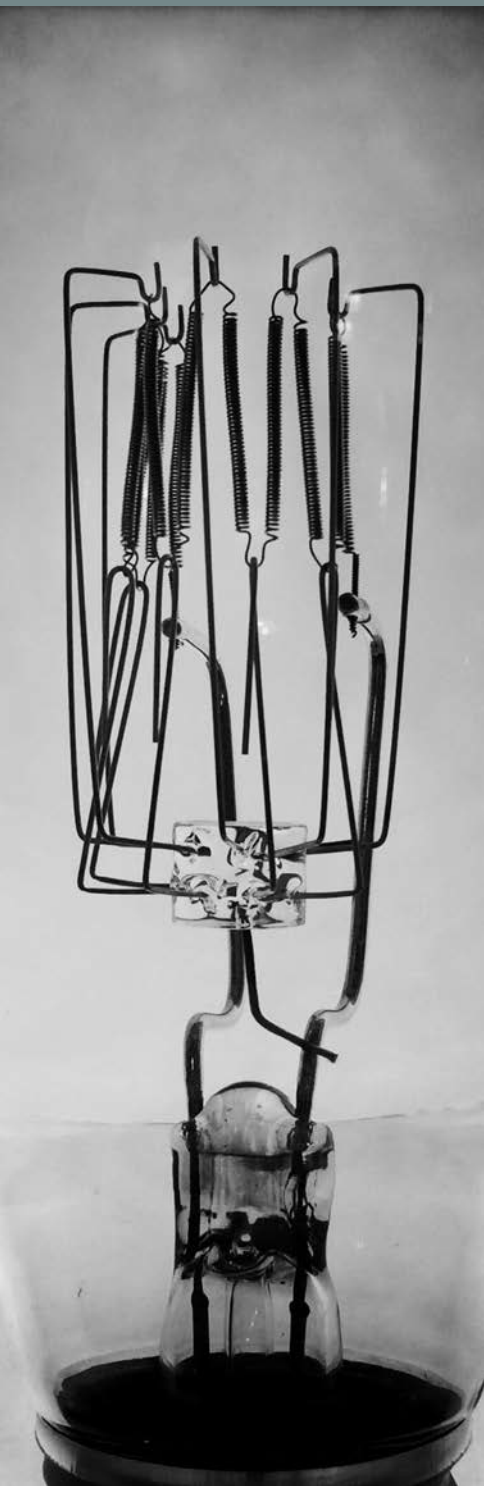
NONPROFIT SZÉKTOR „ÁZSIA ZÖLD SZÍVÉBEN”

(Kákai László)

■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

KÖZÖSSÉGI MEGKÖZELÍTÉSEK A SZEGÉNYSÉG
ÉS KIREKESZTETTSÉG ENYHÍTÉSÉRE

(Farkas Zsombor)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society)
Képszerkesztő/Image Editor	Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Online szerkesztő/Online Editor	Gönczö Viktor Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Emberi Erőforrások Minisztériuma, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős
Helyettes Államtitkárság

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA, NEMZETISÉGI
ÉS CIVIL TÁRSADALMI KAPCSOLATOKÉRT FELELŐS
HELYETTES ÁLLAMTITKÁRSÁG

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

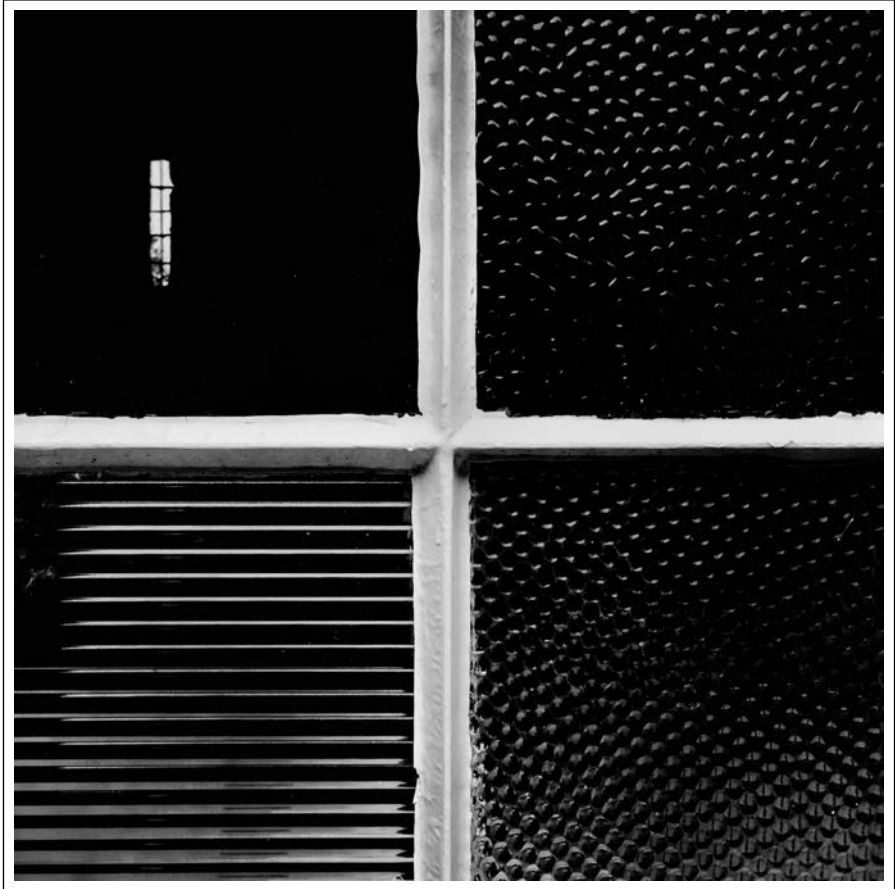
Tördelőszerkesztő: Erlei & Társa Bt.

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

■ ■ ELŐSZÓ	5
■ ■ ELMÉLETILEG	
Bodó Barna: ÉRDÉLYI MAGYAR CIVIL TUDOMÁNY	7
■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Boros Gábor–Pénzes János–Kozma Gábor–Molnár Ernő: A NONPROFIT SEKTOR SZEREPE AZ EURÓPAI FEJLESZTÉSI FORRÁSOK ABSZORPCIÓJÁBAN – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A LEGELMARADOTTABB KISTÉRSÉGEKRE	27
■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	
Nagy Ádám: A NEMZETI CIVIL ALAPPROGRAM ÉS A NEMZETI EGYÜTTMŰKÖDÉSI ALAP ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE	47
■ ■ VILÁG-NÉZET	
Kákai László: NONPROFIT SEKTOR „ÁZSIA ZÖLD SZÍVÉBEN”	69
■ ■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Farkas Zsombor: KÖZÖSSÉGI MEGKÖZELÍTÉSEK A SZEGÉNYSÉG ÉS KIREKESZTETTSÉG ENYHÍTÉSÉRE – Egy uniós program néhány tapasztalata	83
■ ■ SZERZŐINK	101

Fotó/Gönczö Viktor

Tisztelt Olvasó!

Ön a Civil Szemle jubileumi, 40. számát tartja kezében. Negyedévente megjelenő folyóiratról van szó, így ez a negyven szám tíz évet, több száz tanulmányt és szerzőt jelent. A Civil Szemle 2004-ben jelent meg először, az Új Mandátum Kiadó gondozásában. Az ötletgazda és a lap első főszerkesztője dr. Nagy Ádám volt. Ebben az esetben az „ötlet” alatt természetesen a megvalósítást is értjük, ugyanis ez legalább olyan fontos volt, mint maga az elképzelés. Sokan, sokféle megoldásban gondolkodtak korábban, nyilvánvaló volt, hogy ilyen típusú lapra szükség van, hiszen a civil társadalommal, nonprofit szektorral kapcsolatos tudás lassan külön tudományággá vált, viszont a területen dogozó szakemberek számára nem volt megfelelő publikációs platform, amelyen megjelenhetek volna a területen folyó kutatások összegzései, amely biztosíthatta, esetleg generálhatta volna a szakmai közéletben zajló tudományos diskurzusokat.

Nagy Ádám az ötlet megvalósításához szakmai szövetségeseket keresett, hamar ki is alakult az a szerkesztőgárda, mely garanciát jelentett a szakmai minőségre, fenntarthatóságra. Csongor Anna, Harsányi László, Márkus Eszter, Nyitrai Imre, Péterfi Ferenc, Sebestény István, Nizák Péter fémjelzték az első szerkesztőséget, az ő szakmai munkájukra támaszkodva indult el a lap. A szerkesztőbizottságban a magyarországi civil szakmai és közélet jeles képviselői – Belia Anna, Kuti Éva, Bíró Endre, Kirschner Péter, Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Németh Ferenc – segítették a lap indulását, majd szakmai fejlődését. Az első számok után kialakult a Szemle szakmai profilja, rovatszerkezete, mely kisebb módosításokkal a mai napig érvényben van. A Civil Szemle eredeti céljainak megfelelően a civil szféra, társadalmi együttműködések, nonprofit szervezetek bemutatásával foglalkozó olyan kiadvánnyá vált, amelyben a magyarországi civil társadalommal és nonprofit kutatással foglalkozó cikkek, tanulmányok mellett időről időre hiánypótló, külföldi példákat bemutató elemzések is megjelentek.

A lap szakmai elismertségét nagyban növelte, hogy a Civil Szemle 2008-ban bekerült a nemzetközi Thomson–Reuters Citációs Indexbe, ami kiemelt helyet biztosít számára a magyarországi társadalomtudományi folyóiratok között. A citációs indexben elfoglalt helyének, valamint a szerkesztőségi munkatársak széles körű szakmai kapcsolatrendszerének köszönhetően a Civil Szemle jelentős nemzetközi (európai) projektekben is részt vett. 2006-ban és 2012-ben – a Visegrádi Alap támogatását is felhasználva – három tematikus számot is megjelentetett, melyek egy-egy szakmai kérdéskört, területet (nonprofit szektor, szociális gazdaság) vizsgáltak úgy, hogy az országtanulmányok a visegrádi országokban (Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország) tapasztalható helyzetet mutatták be.

Közben a lap szerkesztői is változtak, Nagy Ádám 2009-ben lemondott és Nizák Péter vette át a főszerkesztői posztot. Ezekben az években Bartal Annamária, Kinyik Margit és Kákai László hozott új energiát a szerkesztőségbe. 2011és 2012 között Bartal Anna Mária és Kinyik Margit társfőszerkesztőként újította meg a lapot, melynek főszerkesztői posztját 2014-től Nárαι Márta vette át.

A Civil Szemle tíz évének elemzése nem könnyű feladat, nem is ennek az írásnak a feladata. Az mindenesetre elmondható, hogy az elmúlt évek alatt a Civil Szemle széles körben ismert, szakmai minőséget jelentő márkanévvé vált, az ország valamennyi non-profit, illetve civil tanulmányokat oktató tanszékén, kurzusán szakirodalomként ajánlják a hallgatók számára, a Szemle írásait a téma kutatói (egyetemi oktatók, kutatóintézetek munkatársai), valamint egyes társadalomtudományok (szociológia, politológia, közgazdaságtan) művelői is rendszeresen használják, hivatkozzák. A szakmai eredmények mellett az elmúlt tíz évet sajnos az előfizetői bázis és a biztos finanszírozás kiépítésének folyamatos nehézségei is jellemezték, nem sikerült fenntartható alapokra helyezni a támogatásfüggő működést. Bár a pénzügyi nehézségeken a szerkesztők és a folyóiratot kiadó alapítvány kurátorai valahogy mindig úrrá lettek, nyilvánvaló, hogy a következő tíz évben ennek megoldása nélkül nehezen képzelhető el a lap fennmaradása.

E pillanatban azonban, azt hiszem, nem a nehézségek felsorolása, hanem a lap tízéves fennállásának ünneplése az, ami elsődlegesen fontos. Én a magam részéről ezúton köszönöm meg a lap minden korábbi és jelen szerkesztőjének, szerkesztőbizottsági tagjának, valamint a tördelést, a nyomdai munkálatokat végző szakembereknek, a velünk dolgozó önkénteseknek és természetesen minden eddigi támogatóknak az elmúlt tíz év munkáját, teljesítményét.

Az Olvasót pedig arra kérem, ünnepeljen velünk, de legalábbis olvassa továbbra is a Civil Szemlét.

Nizák Péter

a Civil Szemle Alapítvány elnöke, volt főszerkesztő

Budapest, 2014. október

ERDÉLYI MAGYAR CIVIL TUDOMÁNY*

Bodó Barna

■ A nemzetállamok mai világában arra nem szokás rákérdezni, mitől és miért magyar, avagy román a tudomány – pedig ugyanúgy indokolt lehetne, miként egyesek rákérdeznek arra: mikor civil a tudomány? Bár a továbbiakban visszatérek ezekre a kérdésekre, előljáróban a tudomány kettős jellegére utalnék. A tudomány egyrészt megismerési folyamat és ennek az eredménye, a tudás mint bizonyított ismeret (Vekerdi 1994). Ugyanakkor a tudomány intézményrendszert is jelent, azt a társadalmi struktúrát, ahol ez a tudás megszületik. Attól függően, hogy milyen társadalmi körülmények között jön létre a tudás, beszélhetünk magyar tudományról, erdélyi magyar tudományról és erdélyi magyar civil tudományról. Civil abban az értelemben, hogy nem az állam által (fentről) kialakított intézményi keretekben, hanem közösségi szándékot követve, közösségi alapon (lentől) szerveződő műhelyekben jön létre ismeret és tudás.

Kisebbségi tudomány

A kisebbségben élő nemzeti közösségek vonatkozásában tudományról a kisebbségekről szóló, helyzetüket, jogaikat, identitásuk alakulását vizsgáló, kutató (kisebbség)tu-

* A *Civil Fórum* lap 2014/1-es számában megjelent dolgozat rövidített és némileg átdolgozott változata.

domány értelmében szokás beszélni. A fenti cím nem erre utal, hanem a kisebbségek által művelt tudományra, amelyről ebben az általános megfogalmazásban alig esik szó.

A legtöbbször olyankor, ha valamilyen kontextus, értelmezés új, ha a megszokott kereteken kívüli, megnézzük a világhálón, ki és miként foglalkozik a kérdéssel. A kisebbség és tudomány kulcsszóra a keresés 541 ezer találatot eredményez – amikor 2010-ben először futtattam meg a keresőt, akkor 233 ezer találatot jelzett a gép. Néhány éve foglalkoztat ez a problémakör, 2010-ben össze is foglaltam egy előadás keretében mindazt, amit a téma kapcsán akkor fontosnak gondoltam.¹ Az utóbbi hónapokban ismételten előtérbe került a kérdés, amikor 2013 őszén a Magyar Tudomány Napja erdélyi társadalomtudományi konferenciájára készültem.

Tudomány és kisebbség témakörben tehát a találatok száma három év alatt több mint kétszeresére emelkedett. Valami változott volna, valamire alakul(na) a helyzet? Több száz találat elemzése alapján úgy tűnik: a kérdéssel ma sem foglalkoznak módszeresen, nem találtam sem összefoglaló elemzést, sem pedig a jelenséget körüljáró, gondolatébresztő publicisztikát. Találtam viszont egy sor blogbejegyzést, politikusi szösszenetet, újságírói kérdésfelvetést. Tehát ha változott valami, az a kérdés némileg érzékelhetőbb jelenléte különböző közösségi helyeken, de ez elvi szinten (még?) nem hozott előre lépést.

Felmerül: nem volna jó a kérdésfelvetés? Szerintem jó: kisebbségek által művelt tudományra szükség van. Mint minden alapállítás esetében, itt is következnie kell a kérdésnek: miért?

Egy multietnikus államban a kisebbségek helyzetéről igen eltérő módon nyilvánul(hat) meg a többség, illetve maga a kisebbség. A többség örök célja a nemzeti önépítés, ugyanis a kisebbséget – főleg Közép-Kelet-Európában – zavaró tényezőként, több országban veszélyforrásként tartják számon. Ennek okaival most nem kívánok foglalkozni, csupán a tényt jelzem. Ha elfogadjuk a kettős helyzetértelmezés tényét – amely létezik, ebből származnak a kisebbségi politizálás nagy dilemmái –, akkor a kisebbségi közösségnek saját jövője érdekében szüksége van a kisebbségközpontú, a vonatkozó közösség belső folyamatait feltáró, a közösségen belül érzékelhető társadalmi kihívásokra és politikai manőverekre is figyelmező elemzésre. Pontosabban: elemzésekre. Ugyanis a helyzet változik, elegendő, ha csak az évtizedenként megtartott romániai népszámlálások kisebbségi (szórvány) adatsoraira utalok.² A kisebbségi nemzeti közösség tudományosan megalapozott önismeret nélkül nem rendelkezhet megfelelő jövőképpel, politikai elitje az országos politikában könnyen felcseréli a prioritások rendjét. Vadkerty Katalin felvidéki történész egyértelműen fogalmaz: a kisebbségi önismeret rendszeres alap kutatások nélkül fellegjárásá válhat (Vadkerty 2003).

Az utóbbi évek romániai történései igazolják, a kisebbségi politika gyakran beleragad a napi politikai kontextusba, kisebbségi jövőépítés helyett társadalmi ügyintézésre (lásd: kijárási politika) rendezkedik be. Nem szorul bizonyításra: ez a politika hosszú távon a vonatkozó közösség felszámolásához, felszámolódásához vezet. Eltelt másfél évtized, mi, erdélyi magyarok kevesebben vagyunk pár százezer emberrel, de talán gazdagabbak egy közösségi felismeréssel: autonómiára szükség van. Jövőnk záloga a közösség önkor-

mányzata, amely képes a számára káros, illetve veszélyes folyamatokra közpolitikai szinten reagálni. Ezt a 2013-as esztendő történései egyértelműen megmutatták. Ha visszanezünk az eltelt két évtizedre, az RMDSZ politikusainak – két évtizeden át ők voltak az erdélyi magyarság első számú politikai vezetői – a felelőssége egyértelmű. Az RMDSZ-politika soha nem tagadta az autonómia szükségességét, csak – a román politika elvárásainak megfelelően – az érte indítandó konkrét lépéseket, a harcot nem látta időszerűnek, mindig valamilyen kontextuálisan fontos napi ügyecskét jelölt meg elsőrendűen fontosnak. Ezt a kétértelműséget is a tudományos kutatás feladata elemezni, felmérni, hogy az immár emberöltőnyi RMDSZ-es kisebbségi politizálásnak mi a valódi mérlege.

A tétel igazságtartalma vitathatatlan: a többségi politikával szemben csak tudományosan megalapozott, nemzetközi összehasonlításban is érvényes célokat megfogalmazó kisebbségi politikával lehet a távlati siker reményében fellépni.

Milyen, mekkora kisebbségi közösség képes olyan tudományos műhelyek kialakítására és működtetésére, amelyek a siker reményében nézhetnek szembe a jelzett feladatokkal? Ha romániai példánál maradunk, akkor két előfeltétel látszik megfogalmazhatónak. Az egyik a vonatkozó közösség lélekszáma. Tízezres nagyságrendű kisebbség nem rendelkezhet olyan oktatási rendszerrel, olyan képzési intézményekkel, ahol a kisebbségi tudomány majdani művelői a feladatra felkészülhetnének. Hogy hol van a határ – nehéz megmondani. Európában ma több olyan állam létezik, amelynek lakossága egymillió körüli, vagyis a romániai magyarság vonatkozásában a demográfiai feltétel mindenképpen teljesül. Alighanem a kétszázézeres nagyságrend lehet a küszöb – erről érdemes volna külön vitát folytatni.

A másik feltétel a megfelelő oktatási-képzési rendszer, amely lehetővé teszi azt, amit az akadémiaalapító Széchenyi István háromkötetes nagy művében – a *Hitel*-ben – megfogalmazott, miszerint „A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma. Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok, éghajlat stb. teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb volta a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje.” (Széchenyi 1991:282)

Közösségi kényszerek és dilemmák

Egy sor szakmai-közéleti-tudományos kérdésre minden önépítkező közösség esetében választ kell kapni. Vita nélkül el lehet fogadni, hogy minden közösségnek számba kell vennie azokat a kihívásokat és folyamatokat, amelyek szálláshelyét és őt közösségként érintik. Mindenkor és minden esetben foglalkozni kell olyan kérdésekkel, mint a politikai képviselő, kisebbségi érdekérvényesítés. Az etnikai folyamatokat – asszimiláció, identitásképzés, anyanyelvhasználat családban, közösségben, helyi társadalmakban, migráció stb. – olykor a többségi folyamatokkal együtt, de többnyire ezektől külön kell vizsgálni. A kisebbségi jogok kérdése az új nagy kérdéskör: milyen jogokról van és lehet szó, miként viszonyulnak egymáshoz a személyes és a kollektív jogok, a kollektív jogok

milyen struktúrában biztosíthatóak, milyen autonómiát lehetne és kellene a vonatkozó kisebbség számára kialakítani. Végül, de nem utolsósorban az ezekre a kérdésekre adott válaszokhoz köthetően kell megrajzolni a kisebbségi jövőképet.

A dilemmák nem a tudomány által megválaszolható kérdéseket illetően jelennek meg, hanem arra vonatkozóan, hogy a tudománypolitikai döntéseket (melyek a prioritások, milyen kérdések kutatása elsődleges és ezekre honnan jut forrás) kik és hol hozzák meg, ezekre a közösség tagjai lehetnek-e valamilyen befolyással. Ugyanis ezek politikai döntések. A politikai döntéseket minden demokráciában úgy hozzák meg, hogy a döntéshozók tudatában vannak annak, a polgárok a döntéshozatali kompetenciát illetően választásokkor – áttételesen, más kérdésekkel csomagban – kifejezik a véleményüket. A kisebbségben élők esetében az etnikai szavazás³ ezt lehetetlenné teszi, illetve ha létezik is valamilyen pártverseny kisebbségi oldalon, ez országos szinten nem működik vagy lát-szólagos.

Tehát szükség van kisebbségi (kisebbségek által művelt) tudományra, mindenekeelőtt társadalomtudományokra, de a szükséges források hiányosak, illetve intézményi szempontból nem alakul ki olyan helyzet, amely mind a vizsgálandó szakterületek, mind a források vonatkozásában rendszert alkotnának. És ekkor merül fel a civil tudomány kérdése.

Civil tudomány – milyen tudomány?

Mintegy évszázada a tudomány céljának az ismeretlenek minden különösebb érdek nélküli kutatását tekintették. Az érdeklél kapcsolatosan meg kell jegyezni, hogy az emberben meglévő természetes kíváncsiság, tudásvágy kielégítése is lehet egyfajta érdek, annak ellenére, hogy az emberi kíváncsiságot, az eszmei komfortérzet különböző megnyilvánulási formáit sokáig nem úgy tartották számon, mint amiben az érdek kifejezésre juthat. Napjainkban egészen más felfogás érvényesül: egyre inkább azt hallani, hogy a tudomány feladata a jólét alapjainak a megteremtése, és minden tudományos eszközt ennek az emberi célnak kell alávetni. A ma érvényesülő megközelítésnek egyik magyarázata talán az, hogy a fejlett világban a tudomány finanszírozásában az adófizetők jelentős részt vállalnak. Pontosabban az alap kutatások és a társadalomtudományos kutatások döntő hányadát közpénzekből fizetett kutatók végzik.⁴ Ekként a polgár joggal várja el, hogy befizetési őt magát, az emberi társadalmat szolgálják. Korunk embere a tudományt többnyire alkalmazott diszciplínaként fogadja el, s nem ismeri el az ún. tiszta tudomány létezését. Többnyire felesleges luxusnak tekinti a spontán kutatás lehetőségét. Ez jelentős változás a tudomány lényegét megfogalmazni szándékozó értelmezésekhez képest, amikor a tudománynak, mint eszmei konstrukciónak, nyilvánvalóan nincsen célja. Célja a tudósoknak, mint egyénnek van. A tudomány általánosan elfogadott módszerei a problémamegoldást és a gondolatok egymás közötti kicserélését szolgálják. Alapvető módszereként az alábbi négy lépést szokták bővebben kifejteni magyarázni: megfigyelés és megtapasztalás (kísérletezés); dokumentálás, elemzés; természeti törvény felismerése,

származtatása; a törvények alapján előrejelzések készítése. A *tudományos módszer* a legjobb módja annak, hogy az igaz állításokat megkülönböztessük a hazugságoktól és tévedésektől.

Oláh György Nobel-díjas vegyész szerint a tudomány egy nagyon általánosan használt szó, hasonló egy másik, szinte mindenki által ismert kifejezéshez, a demokráciához. Ugyanis nincs általánosan elfogadott demokráciaértelmezés, a demokráciáról beszélők mást-mást értenek alatta a világ különböző helyein. Ez a helyzet a tudománnyal is. Manapság a tudományt szinte mindenhez hozzákötik, miközben a tudomány az emberiség intellektuális törekvése a tudásra, a megértésre, ugyanakkor a filozófia az alapvető kérdéseket igyekszik megmagyarázni. Ezeket össze is lehet vonni, a természetfilozófia keretében, amely a tudomány társadalmi kérdéseit is igyekszik értelmezni. Ami viszont általános: amikor a tudománynak a mai társadalomban betöltött szerepéről van szó, akkor mindig előtérbe kerül az idézett szempont: mit képes a tudomány nyújtani, a tudósok mivel járulnak hozzá, hogy a tudomány eredményeivel segítsék az országot? (Oláh 2001) Ellenvéleményként egyesek azt állítják, hogy olykor a tudomány nem tervezhető meg, több korszakalkotó felismerésnél a véletlen játszott szerepet. Ezek ellenében idézi Oláh György Szent-Györgyi Albertet. Szent-Györgyi véleményét nem lehet figyelmen kívül hagyni, szerinte a felfedezés: *„Látni, amit már sokan láttak, de ebből arra gondolni, amire senki más még nem gondolt.”* (Oláh 2001:196) Abban viszont egyetértés mutatkozik, amit egy holland professzor állít: *„Ami a felfedezést követi, fontosabb, mint maga a felfedezés.”* (Draaisma 2009)

John Ziman, a Bristol Egyetem professzora az egymással folyamatos versenyben álló kutatók és kutatóműhelyek világára utalva felteszi a kérdést: ebben az új, versenyt indukáló helyzetben beszélhetünk-e még objektív tudományról? Az alapkérdés: mi fogja össze a tudósokat, mi tartja kordában személyes rivalizálásukat? A szokásos válasz szerint a tudósokat „az igazság keresése” egységesíti. Ezzel szemben áll egyes filozófusok véleménye, miszerint az „igazság” illúzió, míg mások szerint igen sok formát ölthet, ezeknek csak néhány megnyilvánulását kutathatja a tudomány. Szükséges tehát néhány általános kritériumot megfogalmazni a tudomány által létrehozott tudás vonatkozásában: pl. a megfigyelések alapvető szerepe, az előrejelzés képessége, valamint az egyetemesség és az objektivitás. Ezek az elvek elvontak és személytelenek. Nem mondanak semmit arról, hogy a tudás mire jó, mi készíti arra a tudósokat, hogy megszerzésén fáradozzanak, és hogyan kell ebben együttműködniük. Az „egyetemesség” szempontja azt jelenti, hogy nemzeti hovatartozásra, vallásra, társadalmi státuszra vagy más irreleváns kritériumra való tekintet nélkül mindenki hozzájárulhat a tudományos ismeretekhez. A gyakorlatban ez a multinacionális, csak az érdemeket értékelő eszmény nagyon tökéletlenül valósul meg. Mindazonáltal azt foglalja magában, hogy a tudományos állításoknak eléggé általánosoknak kell lenniük ahhoz, hogy mindenféle kulturális környezetben érvényesek legyenek (Ziman 1996).

Az MTA 2014 tavaszáig tisztségben lévő és egy korábbi elnöke – alighanem társadalmi elvárás jegyében – a tudomány szerepéről nem az általánosság és egyetemesség fogalmaiban nyilatkozott. Pálinkás József úgy fogalmazott, szükség van arra, *„hogyan nyil-*

vánvalóvá tegyük a tudomány meghatározó szerepét és felelősségét a társadalom boldogulásában és a gazdaság sikerességében. Hogy felhívjuk a figyelmet a magyar tudomány, a hazai kutatások jelentőségére, eredményeire, tapasztalható és várható társadalmi hatásaira. [...] A tudomány összehangolja a társadalmat és a gazdaságot, a közjót szolgálva, a közös sikerért dolgozva. A tudomány a hitelesség és a felelősség stratégiai met-szésponjtja: egyedülálló lehetőség együtt hallani a társadalom és gazdaság sokszor különbözően hangzó érdekeit.” (Pálinkás 2011:1516) Amikor 1997-ben első alkalommal rendezték meg a Magyar Tudomány Napját, Glatz Ferenc kifejtette: a nyitás a társadalom felé programja azt is jelenti, hogy „a tudomány részt vállal az ezredforduló azon kihívásainak megválaszolásából, amelyek az emberiség egészét és a lokális társadalmat is érik. [...] A tudománynak közéleti szerepre kell vállalkoznia. Nem napi politikai szerepre, hanem a társadalom előtt hosszú távon nyíló alternatívák fürkészésére, feltárására. Hogy azután a politikai elit dönthessen arról: a lehetőségek közül melyiket választja” (Glatz 2002:497).

Ebben a vonatkozásban nincs szó civil jellegről. De közösségi stratégiaépítést szolgáló tudományról igen. A civil jelleg kérdése akkor merül fel, amikor a tudomány intézményes kereteiről beszélünk. A tudományos intézményeket az állam tartja fenn, mivel az állam a társadalom közügyeinek intézésére rendelt, közérdekből eljáró, a hatalmat legitim és formalizált módon gyakorló szervezetrendszer, és olyan közfeladatokat lát el, amelyeket a gazdaság szereplői nem tudnak/kívánnak megoldani. Az állam ideológiai-kulturális funkciói (az adott társadalmi forma törvényes formációként való elismertetése, iskolarendszer kialakítása, a tudomány és a művészet támogatása) között szerepel a tudományos ismeretek termelésének elősegítése. Ennek a funkciónak a jegyében hozzák létre a tudomány intézményeit.

Modern tudományos akadémiák (a 19. századig jogi és más szakterületek felsőfokú iskoláit nevezték akadémiáknak) kb. két évszázada jelentek meg⁵, céljuk kezdetben, miként a Magyar Tudós Társaság Rendszabásaiban olvashatjuk („A’ magyar tudós társaság a’ tudományok és szép művészségek minden nemeiben a’ nemzeti nyelv kimíveltetésén igyekszik egyedül.⁶), a tudomány művelésén kívül a nemzeti nyelv művelése is. A nemzeti elkötelezettség máig meghatározó – az akadémia nemzeti intézmény.

Kérdés: mi legyen a kisebbségekkel?

A kérdés indokoltsága egyértelmű: a nemzetépítési projektek mindmáig fogságukban tartják a térség új és kevésbé új államait, itt mindmáig érvényes a bibói diagnózis: nemzetek és kisebbségi közösségeik között szinte kivétel nélkül a kölcsönös bizalmatlanság határozza meg a kapcsolatot. Autonómiáról már beszélnek, persze egymást kizáró értelmezésben mindkét oldalon, vagyis nem adták a feltételei annak, hogy a kisebbségi közösségek a sorsuk szempontjából stratégiai kérdéseket – az autonómia jegyében – kisebbségi szempontok szerint strukturált kutatások keretében vizsgálják. Az állami kutatási hálózattal szemben a kisebbségi kutatók jogos fenntartásokkal élnek, a nemzeti többség nem hajlandó elismerni, hogy a kisebbségi helyzet kutatásának lehetnek a többségi értelmezéstől eltérő szempontjai és keretei.⁷ Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy minden közösségnek egyformán és egységesen kell megadni a lehetőséget sorsa alakítására,

akkor a kisebbségek a térség nagy vesztesei. A román tudománypolitikában semmilyen jele nincs annak, hogy elfogadnák a kisebbségi tudomány létjogosultságát.

És így jutunk el a civil szféráig: ahol véget ér az állami szerepvállalás, kezdődik a civil. A kérdés nem csupán kisebbségi vonatkozásban számít kutatási témának. Az innováció-kutatók 2002-es konferenciájáról állapították meg, hogy itt a hagyományosnak elismert főszereplők (tudomány, kormányzat és ipar) mellett megjelent a negyedik tényező: a társadalom. Éspedig az fogalmazódott meg, hogy a tudástermelés mennyisége és milyensége nagymértékben függ attól, hogy a tudást felhasználók (a társadalom) milyen kéréseket és igényeket fogalmaznak meg (Mosoniné et al. 2003).

Ismert a jelenség: a civil társadalom óriására nőtt éppen az akadémiák megjelenése óta eltelt évszázadok folyamán, a növekedéssel komplexsége vált, a komplexitással pedig erősödött, hatalmi tényezővé vált. Az állam mellett a civil társadalom a maga útján vált hatalommá, és ma mindenhatóságát sokan az államéhoz hasonlítják. Demokráciában a polgárok nemcsak szavazattal bírnak, hanem napi tranzakciók révén jogszabályokat sugallnak, és napi tevékenységeik, véleménynyilvánításaik, de pl. hobbijaik révén is nyomást gyakorolnak az ügyek menetére, a politikára. Egyesek szerint nem is biztos, hogy a hatalom az állam kezében van, indokolt annak a kérdésnek a feltétele, hogy nem vált-e napjainkban az állam a társadalom kivitelező ügynökségévé? Egyre több jel mutat arra, hogy a korábbi egyensúly felbomlott/felbomlóban, dilemmatikus helyzetekben egyre inkább a társadalom akarata válik döntővé, függetlenül az állam érdekeitől (Mosoniné et al. 2003).

Látjuk, az idézett gondolatmenetben sem az állami tudományos intézményi hálózat hiányát pótló, a kutatásban közvetlen szerepet vállaló civil szféráról van szó. Pedig kisebbségi léthelyzetben civil szervezeti keretekben működő tudományos műhelyek veszik/vehetik át – akként, és olyan mértékben – a nemzetek esetében akadémiai és más állami forrásokból fenntartott kutatói intézményrendszer feladatait, amelyeket, mint korábban jeleztem, az állam a kisebbségek vonatkozásában nem teljesít.

A kisebbségi tudomány elvi szükségességét senki nem vitatja. Csakhogy: a kérdéssel elvi szinten alig foglalkoznak.

A kisebbségi tudomány intézményei – felelős kerestetik

A kisebbségi tudomány intézményi kereteit illetően nincs koherens elképzelés, ezzel főleg ott fontos foglalkozni, ahol nem létezik kisebbségi autonómia. Három kérdés fogalmazható meg. Az első: kinek a tudománya? A válasz egyértelmű: az illető közösség tudománya. A második kérdés: kié a felelősség? Három szereplőre/felelősre lehet gondolni: a kisebbség politikai képviselőjére, arra az államra, amelynek a kisebbségiek polgárai, illetve az anyaországra. Harmadik kérdésünk: honnan, milyen forrásból lehet/kell támogatni a kisebbségi tudományt? Mivel a kisebbségi politikai képviselő saját pénzeszközökkel nem rendelkezik, két potenciális támogató létezik: a kisebbség állama és az anyaország.

RMDSZ és a kisebbségi tudomány

A romániai magyarság politikai képviseletéért ma három párt verseng: a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ), a Magyar Polgári Párt és az Erdélyi Magyar Néppárt. Központi szinten képviseleti lehetőséget és felelősséget az RMDSZ kapott, a másik két párt helyi szinten kapott képviseleti szerepet.

Elsőként nézzük tehát meg, miként kezeli az RMDSZ a kisebbségi tudomány kérdését.

A romániai magyarság politikai képviselete országos szinten az RMDSZ. A szervezettel kapcsolatos viták két dimenzióban a legerősebbek: a szervezet politikai jellege, illetve a szervezet közösségi funkciója vonatkozásában. A politikai jelleg sokszorosan vitatott: civil szervezetként jegyezték be és egyértelműen pártként működik. Ennek ellenére, amikor országos szinten civil társadalmi szerepről van szó a romániai magyarság vonatkozásában, akkor illetékességét igazolandó nyomatékosan hangsúlyozza a civil jelleget, mármint a bejegyzés milyenségét. A kettős – civil és politikai – szerep különösen fontos volt az RMDSZ számára mindaddig, amíg az anyaország vonatkozásában meg nem szerezte az általános érdekvédelmet biztosító szervezetnek járó jogot: vezérszerepet az anyaországból az erdélyi magyarságnak juttatott támogatások elosztásában. Ez idővel változott, de egészen a legutóbbi időkig az Erdélybe jutó támogatásokat illetően az RMDSZ álláspontja meghatározó volt.⁸ A másik vitás kérdés a szövetség politikai szerepének önértelmezésére vonatkozik. Az RMDSZ 1993-as kongresszusa bevezette a szövetség önkormányzati modelljét, ennek értelmében a szervezet a romániai magyarság önkormányzata, a különböző szerepekre – döntéshozatal, végrehajtás, ellenőrzés – kialakított külön struktúrákkal. Ezt akár egy önmegvalósító politikai jóslatként is felfoghatjuk, és akkor, a szervezeti útkeresés lelkes éveiben, elfogadhatónak tűnt szinte minden kisebbségi társadalmi szereplő számára. Menet közben a helyzet változott. Kritikussá akkor vált, amikor a román költségvetésből származó pénzek feletti rendelkezés joga merült fel. Romániában a kisebbségek parlamenti képviselete jogosult a vonatkozó kisebbségnek jutó költségvetési pénzek kezelésére. Ez a magyarságot illetően is így volt és maradt egészen 1997-ig. Az ekkor elfogadott párttörvény szerint a parlamenti pártoknak a képviseleti arány alapján kiszámított költségvetési támogatás jár. A kettős finanszírozás elkerülésére az RMDSZ a közösségnek járó pénzek kezelőjeként az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet (EMKE) jelölte meg, annak ügyvezetőjét pedig besorolta az RMDSZ ügyvezető elnökségébe, a végrehajtó apparátusba. Mivel a szerep az EMKE számára diszfunkciókat jelentett, az RMDSZ bejegyezte saját struktúráként a Communitas Alapítványt, amely 2001-től lett a magyarságnak járó költségvetési pénzek kezelője. A költségvetési összegből a Communitas pályázatadási rendszerben juttatott támogatást a magyar civil szervezetek és magánszemélyek számára, bizonyos jól meghatározott területeken és prioritások szerint. Az RMDSZ 2010-ben lemondta a költségvetési párttámogatást⁹, ami miatt a romániai magyarság a hivatalosan kapható összegnél kevesebbet kap. Nem lehet pontosan tudni, hogy ez évente mekkora összeget jelent, de az elemzések azt mutatják, hogy a párttá-

mogatások mértéke némileg növekedett az utóbbi években.¹⁰ A döntés következtében évente 100 ezer eurót jóval meghaladó összegtől esik el a romániai magyarság, mivel az RMDSZ a romániai közpénzek elosztása feletti ellenőrzésről nem kíván lemondani, a pártérdeket a közösségi érdek elébe helyezi, illetve a közösségi célok romániai közpénzekből történő finanszírozását illetően totális ellenőrzésre törekszik.

Megállapítható, hogy az RMDSZ jelentős pénzek felett rendelkezik, és ebből a kisebbségi tudomány támogatására is fordítani kellene. A Communitas Alapítvány minden évben nyolc területen hirdet pályázati kiírásokat, ezek közül a konferenciárésztvételt elősegítő utazási támogatások tartoznak elemzési körünkbe. A tudományos kutatást közvetlenül nem támogatják.

Lássuk a továbbiakban, mit tartalmaz az RMDSZ 2013 közepén elfogadott Programja¹¹ a tudományt illetően. A Program IV. fejezete foglalkozik a tudomány és kutatás kérdéskörével. A kisebbségi tudomány kifejezés nem szerepel a dokumentumban. Az első bekezdések az országos tudománypolitikát illetően jelenítik meg az RMDSZ prioritásait. A továbbiakban ipari és fejlesztési parkok létesítését célozza meg a Sapientia Egyetem erdélyi karainak vonzáskörében. Ez érdekes célkitűzés, hiszen a magyar költségvetési támogatásból működő egyetemhez román költségvetési pénzekre alapozó struktúrákat kapcsolhatna.¹²

Tételesen szerepel a dokumentumban az, hogy állami kutatóhelyek keretében biztosítani kell a magyarság hagyományaival, értékeinek megőrzésével kapcsolatos kutatási témák jelenlétét a tudományos intézetek kutatási terveiben, továbbá biztosítani kell az állami kutatóintézetekben a (helyi) lakossági arányoknak megfelelő számú magyar kutató alkalmazását. Mindkét cél fontos, hogy a kutatóintézeti hálózatban mi a helyzet, arra visszatérek.

És eljutunk egy, a témánk szempontjából fontos állításig: *„A romániai magyarság sajátos kutatási hagyományainak és autonóm tudománypolitikai stratégiáinak háborítatlan művelése érdekében kiemelten fontos a szakmai szervezetek és alapítványok keretében folyó tudományos kutatás intézményesítésének erősítése. Az RMDSZ tisztában van azzal, hogy kisebbségben élő közösségek helyzetében az egyes specifikus kutatási területek műveléséhez a romániai magyar civil szféra biztosítja a legmegfelelőbb kereteket.”* Az idézet második mondatát érdemes továbbgondolni: valóban a civil szféra nyújthatja a legmegfelelőbb keretet, avagy a kisebbségi szükségmegoldást minősítik fel ekként? A kérdésben benne van a válasz is. Végül az idézett passzus folytatásaként ott áll a hasonló dokumentumokból ismert szöveg: az RMDSZ erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy... A programhoz csatolt cselekvési terv tartalmazhatná azokat az eszközöket és eljárásokat, amelyek révén az RMDSZ az idézett célokat megvalósítani szándékszik – ilyen tervről nincs tudomásom. Civil szervezet és civil kutatóhely vezetőjeként nagyon várom az RMDSZ megkeresését, meghívását, beszéljük meg együtt, mit lehetne tenni a kisebbségi tudomány érdekében. A program elfogadása óta eltelt csaknem egy év alatt mi, civilek semmilyen jelzést nem kaptunk.

A Román Akadémia kutatóhelyein és a megyei múzeumokban való magyar jelenlét

A kisebbségi tudományt illetően a második szereplő a román állam, illetve tudományos intézményrendszere. A kisebbségi tudomány itt bemutatott szempontjai szerint működő, állami finanszírozású tudományos műhelyek nem léteznek, ennek ellenére egy sor intézményben létezik magyar tudományos jelenlét.

Elsőként vizsgáljuk meg a Román Akadémia keretében működő intézményeket.

Az Akadémia honlapján megtalálható akadémiakusnévsor azt mutatja, hogy (három minőséget – rendes tagság, levelező tagság, tiszteletbeli tagság – összevonva) 197 tagja között két magyar levelező tag található: Péterfi Leontin István kolozsvári biológus (2003) és Vékás László temesvári fizikus (2012). Harmadikként talán ide sorolható Jánosi János/lon Ianoși/loan-Maximilian Steinberger esztéta (2001 – tiszteletbeli), aki brassói zsidó családban született, és akit tudományos munkássága a román nyelvhez köt, két fiatalkori munkáját írta csak magyarul, miközben a románul írt köteteknek a száma a negyvenhez közelít. A Román Akadémiának egyazon időben mindig legtöbb két magyar tagja volt – ami aligha tükrözi a romániai magyar kutatók és művészek teljesítményét.

A *Román Akadémia kutatóintézeti hálózata* keretében társadalomtudományokkal foglalkozik 20 önálló kutatóintézet és további 5 külön jogi személyiséggel nem rendelkező kutatóközpont. Elsőként az intézeteket veszem számba, abban a sorrendben, ahogyan az Akadémia honlapján találtam ezeket: jogtudományi (14 kutató, nincs magyar¹³), életminőség-kutató (44 kutató, nincs magyar), antropológiai (32 kutató, nincs magyar), agrárgazdasági (43 kutató, nincs magyar), világgazdasági (35 kutató, nincs magyar), nemzetgazdasági (23 kutató, nincs magyar), etnográfiai és folklór (22 kutató, nincs magyar), filozófiai és pszichológiai (a filozófiai főosztályon 27 kutató, nincs magyar; a pszichológiai honlapján nincs a személyi állománnyal kapcsolatos információ), földrajzkutató (33 kutató, 1 magyar), történettudományi (4 főosztállyal működik, nincs információ a kutatókról), művészettörténeti (22 kutató, nincs magyar), valláskutató (8 kutató, nincs magyar), irodalomtudományi (38 kutató, nincs magyar), nyelvtudomány (83 kutató, nincs magyar), totalitarizmust kutató (17 kutató, nincs magyar), gazdasági prognózis (26 kutató, nincs magyar), pszichológiai intézet (nincs elérhető honlap), szociológiai (nincs elérhető honlap), politikatudományi (27 kutató, nincs magyar), dél-kelet-európai kutató (26 kutató, nincs magyar). Kutatóközpontok: demográfiai (5 kutató, nincs magyar), pénzügyi és monetáris (22 kutató, nincs magyar), ipar- és szolgáltatáskutató (nincs elérhető honlap), etnikai és európai kérdések (7 kutató – egy külső munkatárs magyar), összehasonlító gazdasággkutató (nincs honlap). Összesen 25 kutatóműhely, 6 esetben nincsenek adatok. A többi intézetben és központban 554 kutató, 1 magyar.

A Román Akadémiának három területi fiókja működik, ezeket az akadémia honlapján található sorrendben mutatom be. A jászvásári (Iași) fiók keretében 7 intézet működik, ezek közül társadalomtudományi 5, valamint 1 kihelyezett intézet. Intézetek és központok: régészeti (17 kutató, nincs magyar), földrajzi (9 kutató, nincs magyar), történeti és európai civilizációkutató (12 kutató, egy magyar: történész és antropológus, internetes

keresés szerint magyar témákkal nem foglalkozik), irodalomtudományi és nyelvészeti (irodalomtörténet: 10 kutató, nincs magyar, néprajz: 4 kutató, nincs magyar, nyelvészet: 10 kutató, nincs magyar, nyelvjáráskutatás: 5 kutató, nincs magyar, helynévkutatás: 5 kutató, nincs magyar: összesen 34, nincs magyar), történettudományi (24 kutató, nincs magyar), a bukaresti Antropológiai Kutatóintézet kihelyezett csoportja (5 kutató, nincs magyar). Kihelyezett intézet Rădăuți-on: Bukovina Kutató Intézet (8 tudományos munkatárs – nincs magyar). Összefoglalva: a 7 intézetben összesen 113-an dolgoznak (közülük többen, főleg az intézetvezetők egyetemi oktatók is), mindössze 1 magyar kutatóval, aki magyar témán nem dolgozik.

Az Akadémia kolozsvári fiókja keretében 10 intézet működik, társadalomtudományi 6 és 1 kihelyezett intézet. Régészeti és művészettörténeti (14 kutató, nincs magyar); történet- és társadalomtudományi (történelmi főosztályon 23 kutató közül magyar 2, a társadalomtudományi főosztály 15 munkatársa közül magyar 1; nyelvészeti és irodalomtudományi (3 főosztály, 34 kutató, magyar 1; az Erdély-kutató Központ (5 kutató, nincs magyar); néprajzi (létezik egy magyar kutatócsoport is, a honlap átépítés alatt, egy 2007-es tevékenységi jelentés szerint 8 kutató, 2 magyar); földrajztudományi (8 kutató, nincs magyar). A marosvásárhelyi kihelyezett társadalomtudományi intézetben két kollektíva (történelem és filológia) keretében 11 kutató, közülük 2 magyar. Összesen: 7 intézetben 110 kutató, magyar 7.

Az Akadémia temesvári fiókja keretében 4 intézet működik, ezek közül kettő társadalomtudományi: Bánságkutató intézet (17 kutató, nincs magyar), fenntartható vidékfejlesztés (elsősorban mezőgazdasági témák, 7 kutató, nincs magyar). Összesen 24 kutató, nincs magyar.

Működik Krajován is egy Társadalomtudományi Kutatóintézet 32 kutatóval, nincs magyar.

Végül Nagyszebenben is működik egy Társadalomtudományi Kutatóintézet 14 kutatóval, magyar nincs, 6 német (közülük 1 akadémikus) (1. táblázat).

1. táblázat. Az akadémiai hálózat táblázatba foglalva

Város	Társadalomtudományi intézet és központ	Nincs adat	Kutató összesen	Ebből magyar	Megjegyzés
Bukarest	25 (19-ről van adat)	6 intézet	554	1+1	+1 külső munkatárs
Iași/Jászvásár	5+1 kihelyezett	–	113	1	
Kolozsvár	6+1 kihelyezett	–	110	7	
Temesvár	2	–	24	–	
Krajova	1	–	32	–	
Nagyszeben	1	–	14	–	6 német
Összesen	36 (van adat)	6 intézet	847	9+1	6 német

Forrás: Saját szerkesztés.

Tudományos munkára helyi szinten is nyílik lehetőség, mindenekelőtt a helyhatóságok felügyelete alá tartozó múzeumok keretében. A múzeumi hálózat vonatkozásában három típusú helyzetet lehet és kell megkülönböztetni. Ahol tömbben él a magyarság és megyei szinten többséget alkot, vagyis a két székelyföldi megyében, a helyi múzeumok nemcsak nevükben kötelezik el magukat – Székely Nemzeti Múzeum immár nem csupán a sepsiszentgyörgyi, amely 1875 óta ilyenként látogatható, hanem a csíkszeredai, a kézdivásárhelyi is, miáltal a központi politikára kívánnak válaszolni –, de tevékenységük, kutatói gárdájuk is egyértelműen jelzi szerepvállalásukat. Ezekkel tehát nem kívánok foglalkozni. Más a helyzet fronthelyzetben, ahol a politikai hatalomért helyi szinten a siker reményében száll harcba a magyarság képviselője, vagyis Maros, Szatmár, Bihar megyékben, illetve Kolozsváron, ahol bár a magyarság demográfiai súlya 16 százalék körüli, szimbolikus jelenléte ennél sokkal jelentősebb. A harmadik csoportba a szóránymegyék tartoznak, ahol igen sok kutatói feladat van és volna, de a helyi döntéseket a magyarság alig vagy egyáltalán nem képes befolyásolni.

Mivel elemzésünk szempontjából a fronthelyzet a legérdekesebb, nézzük meg a felsorolt négy megye legfontosabb múzeumait és ezek személyi állományát. A megyei múzeumok többnyire nem csupán a megyeszékhely múzeumi egységeit felügyelik, hanem a megye kisebb településeinek a múzeumait is. Ezek személyi állományát nem vizsgálom.

A Maros Megyei Múzeum honlapjának van magyar oldala is. A régészeti osztály vezetője román, a további 6 kutató közül 4 magyar és 2 román. A művészeti osztály vezetője román, az 5 tudományos munkatárs¹⁴ közül 3 román, 2 magyar. A néprajzi osztály vezetője román, az 5 munkatárs román, 1 bedolgozó magyar. A történelmi részleg vezetője román, a további 4 kutató közül 2 magyar. A természetrajzi részleg vezetője román, a további 5 munkatárs közül 1 magyar. A görögénszentimrei kastély is a múzeumhoz tartozik, itt 7 munkatárs dolgozik, 2 magyar. A múzeum 2 könyvtárosa közül 1 román, 1 magyar. A múzeum igazgatója magyar, aligazgatója román.

A Szatmár Megyei Múzeum – van magyar honlapja. Négy részleggel működik, a honlapon nincs információ a történelmi, etnográfiai és művészeti részlegről. A régészeti részlegén 8 munkatárs dolgozik, 3 magyar, a vezető román. Román igazgató, aligazgatója magyar.

Körös-vidéki Múzeum, Nagyvárad. Van magyar honlap. Az igazgató román, az aligazgató kilétéről nincs adat. Természettudományi részleg: vezetője magyar, további 7 munkatársa közül magyar 2, a történelem részleg vezetője román, a további 7 munkatárs között nincs magyar (van 1 német), művészeti részleg vezetője román, a további 7 munkatárs közül 2 magyar, néprajzi részleg vezetője román, a 9 munkatárs között nincs magyar (van 1 német).

Kolozsváron öt múzeum működik, ezen kívül a BBTE keretében hat. Erdély Történelmi Múzeumában a vezérigazgató román, a két aligazgató közül az egyik magyar. Az 54 munkatárs közül 7 magyar. Művészeti Múzeum – az igazgató román. Személyzetről nincs információ. Erdélyi Néprajzi Múzeum: igazgató román, aligazgató magyar, 19 munkatárs, 1 magyar, Gyógyszerészeti Múzeum – a történelmi múzeumhoz tartozik, E. Racoviță Bar-

langászati Múzeum – nincs honlapja. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretében további 6 múzeumi részleg működik – ezek az egyetemhez tartoznak, tehát nem képezik ennek az elemzésnek a tárgyát (2. táblázat).

2. táblázat. A múzeumokra vonatkozó információk összefoglalása

Város	Múzeum	Vezetés	Munkatárs összesen	Ebből magyar	Megjegyzés
Marosvásárhely	Megyei Múzeum	Magyar igazgató, román aligazgató	31	11	
Szatmárnémeti	Megyei Múzeum	Román igazgató, magyar aligazgató	8	3	3 részlegről nincs információ
Nagyvárad	Körös-vidéki Múzeum	Román igazgató	34	5	2 német
Kolozsvár	Történelmi Múzeum	Román igazgató, 2 aligazgató közül 1 magyar	54	7	
Kolozsvár	Néprajzi Múzeum	Román igazgató, magyar aligazgató	19	1	
Kolozsvár	Művészeti Múzeum	Román igazgató			Nincs információ
Kolozsvár	Gyógyszertörténeti Múzeum				A Történelmi Múzeum részlege
Kolozsvár	Barlangászati Múzeum				Nincs honlapja
Összesen			146	27	

Forrás: Saját szerkesztés.

Ha el is fogadjuk, hogy központi szinten, az Akadémia tudományos hálózatában a demográfiai arányokat nem veszik figyelembe a kutatók felvételénél, jogos a kérdés, ez miért nem valósul meg az Akadémia vidéki intézeteinek az esetében? Kolozsvár és Temesvár, illetve a marosvásárhelyi kihelyezett intézet vonatkozásában a demográfiai arányoknak megfelelő kutatói létszám a mai összesen 7 fő helyett, Kolozsvárott 16, Temesvárott 1 és Marosvásárhelyen 5 kutatót jelentene. De korrektebb volna az a számítás, ha azt vennék alapul, hogy Erdélyben a magyarság 20 százalékát teszi ki a lakosságának. Ezen az alapon az arányosság 30 magyar kutató foglalkoztatását jelentené az Akadémia területi intézeteiben. Ezt összehasonlítva a meglévő 7-tel, négyszer kevesebb az elvárhatónál, illetve annál, amit az RMDSZ a kutatással kapcsolatosan célként a programjába foglalt. Igencsak elgondolkoztató a megyei múzeumok helyzete (3. táblázat).

Szólni kell még a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézetéről, amelyet kormányhatározattal 2007-ben hoztak létre és a román kormány felügyeli. Elnöke magyar, alelnöke román. Az elemzési és kutatási osztálynak 12 kutatója van, 8 magyar (4. táblázat). A dokumentációs központban 8-an dolgoznak, közülük 6 magyar. A futó projekteket a következő tematikai körökbe lehet besorolni: a nemzeti kisebbségek történelme, etnodemográfiai folyamatok, politikai képviselet és választói magatartás, nyelvi jogok és

szociolingvisztikai helyzet, romakutatások, kisebbségek átmenetben, interkulturális és etnikumközi viszonyok. A szórványt kutatóként kerestem az asszimilációt, mint kutatási témát. Az etnodemográfiai folyamatok keretében áttételesen foglalkoz(hat)nak a kérdéssel és a szociolingvisztikai helyzet elemzése is kiterjedhet az asszimilációra. A kisebbségek átmenetben nagyobb téma keretében szerepel az etnicitás konstrukciónak a kutatása – de ez sem kifejezetten asszimilációvizsgálat. Feltételezhető, hogy a kormány felügyelete alá tartozó intézetben az asszimilációkutatás nehezen fogadtatható el – de lehet, nem elfogadtatható – a fenntartóval.

3. táblázat. A népszámlálási adatsorok összevetése a megyei múzeumok kutatói létszámával

Megye	Magyarok lakossági részaránya*	Múzeumi szakszemélyzet, összes	Magyar kutatók száma, részarány	Magyar kutatói szám – eltérés	Megjegyzés
Maros	37,8%	31	11–35,5%	1 kutatóval kevesebb (–9%)	
Kolozs	15%	73	8–10,9%	3 kutatóval kevesebb (–27%)	2 múzeum, nincs információ
Szatmár	32,7%	8	3–24%	megfelelő	Csak egy részlegről van információ
Bihar	25,2%	34	5–14,7%	4 kutatóval kevesebb (–44%)	

* 2011-es népszámlálás szerint.

Forrás: Saját szerkesztés.

Még egy fővárosi kutatóhelyet mindenképpen meg kell említeni, éspedig a Kommunizmus Bűneit Vizsgáló Intézetet, amelynek 3 főosztálya közül az egyik a kisebbségi, összesen 16, a kisebbséginek 5 munkatársa között nincs magyar (4. táblázat). A felügyelőbizottságnak van magyar tagja – de ő nem kutat.

4. táblázat. A figyelembe vett nem akadémiai intézetek

Város	Társadalomtudományi Intézet	Kutató összesen	Ebből magyar	Megjegyzés
Bukarest	Kommunizmus Bűneit Vizsgáló Intézet	16	–	Van kisebbségi főosztálya
Kolozsvár	Nemzeti Kisebbségkutató Intézet	20	14	Magyar a vezetője

Forrás: Saját szerkesztés.

Összefoglalva, sem az akadémiai tudományos intézményi rendszerben, sem helyi szinten a múzeumok esetében nem teljesül az etnikai arányosság elve, az eltérés az Akadémia esetében a 6,5 helyett 1,2 százalék, vagyis ötszörös az alulreprezentáltság, a

múzeumoknál az eltérés jóval kisebb – 9 és 44 százalék közötti sávban mozog –, de még mindig jelentős.

Magyarország és a határon túli magyar tudományosság

A Magyar Tudományos Akadémián módszeresen foglalkoznak a határon túli magyar tudomány kérdésével. Az MTA honlapján található információk szerint a kilencvenes évek elején az Akadémia a kapcsolatépítést tartotta legfontosabb feladatának. Erre irányuló törekvései többek között az ún. műhelytalálkozók szervezésében öltöttek testet. 1993-mal kezdődően 2003-ig hat találkozóra került sor. 1993, Budapest: a Magyar tudományosság a környező országokban – összefoglaló, áttekintő előadások az egyes szomszéd országok magyar tudományosságáról; 1995, Debrecen: a környező országokban működő egyes tudományos műhelyek rövid előadásokban számoltak be célkitűzéseikről, tevékenységükről és eredményeikről; 1997, Debrecen: utánpótlás és továbbképzés a környező országok magyar tudományos műhelyeiben – a publikálás kérdései a környező országok magyar tudományos műhelyeiben; 1999, Debrecen: hazai szervezetek támogatásainak értékelése a környező országok magyar tudományos műhelyeinek szempontjából – az együttműködés kérdései; 2001, Debrecen: a magyar szaknyelv a különböző szakterületeken és a különböző országokban; 2003, Debrecen: tudósképzés, továbbképzés, tudományos utánpótlás. Egy évtized elteltével a hangsúly a konkrét problémák vizsgálatára, szakmai együttműködésekre helyeződött, így a maga idején fontos szerepet betöltő műhelytalálkozó-sorozat 2003-mal lezárult.

1990-ben az MTA bevezette a külső akadémiai tagság intézményét, a határon túli magyar kutatók és egyetemi oktatók neves képviselőit az MTA tagjai közé sorolta.¹⁵ 1996-ban hozták létre a Magyar Tudományosság Külföldön elnöki bizottságot (MTK), mely a határon túli magyar tudományosság ügyének letéteményese az Akadémián. 2002-ben adták át első alkalommal az Arany János-érmét és -díjat, mellyel az MTA a külföldi magyar tudományosság támogatásában elért kiemelkedő teljesítményeket honorálja, évente 2-3 érmet ítél oda az MTK elnöki bizottság. Az MTA – kultúrnmegőrzési megfontolás alapján – 2000 tavasza óta a magukat magyarnak (is) tartó, tudományos fokozattal rendelkező, a világ bármely pontján élő és dolgozó kutatóknak felajánlotta azt a lehetőséget, hogy belépjenek az Akadémia köztestületébe, mely az 1994. évi akadémiai törvénnyel jött létre. 2006-ban lépett életbe a Kolozsvári Akadémiai Bizottság (KAB) az MTA területi bizottságaként. Ez az első ilyen testület, létrejöttékor az MTA-nak 17 erdélyi külső tagja és 392 köztestületi tagja volt – a köztestületi tagok száma ma meghaladja az 500-at. A KAB legfőbb feladata az integrálás, a szervezés, a kapcsolatteremtés. Fontos cél, hogy megismerjék egymást, és folyamatos szakmai kapcsolatban legyenek elsősorban a romániai magyar kutatók, kutatóműhelyek, a felsőoktatás kutatással is foglalkozó oktatói. A kapcsolatteremtés következő, természetes köre: a romániai és a Kárpát-medencei tudományosság egésze, a nemzetközi tudományos világ, közvetlen partneri viszonyban a többi területi bizottsággal és felügyeleti szervével, a Magyar Tudományos Akadémiával.

2011 őszén indult útjára a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság Hírlevele. Célja az, hogy az elektronikus hírközzvetítés lehetőségeit felhasználva széles körben, rendszeresen és gyorsan ismertté tegye a magyar nyelvű és tárgyú tudományos kutatások határainkon kívül élő művelőinek tudományos eredményeit és természetesen magukat a magyar tudósokat. Segíti a kisebbségi magyar közösségek egymásról való ismereteinek bővülését, szolgálja a Kárpát-medence és a távolabbi magyar világok integrációját a tudomány területén.

Az MTA pályázati úton támogatást biztosít kutatási célokra, illetve a kutatási eredmények megjelentetésére, létezik kiírás intézmények, illetve magánszemélyek részére is. Külön támogatják – szintén pályázati úton – a kutatói mobilitást.

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a kisebbségi tudomány számára a legjelentősebb támogatás – mind anyagi¹⁶, mind intézményi szinten – az anyaországból érkezik. Ennek ellenére nem lehetünk elégedettek. Ugyanis a határon túli magyar közösségekkel kapcsolatos tudománypolitika kérdéseinek módszeres számba vételére és a feladatok értelmezésére alig történik kísérlet. A kisebbségi magyarság tudományos kutatásaival kapcsolatosan, internetes kereséssel, kevés elemző anyagot találtam. Időrendben az első Glatz Ferenc közölte 1995-ben (akkor az MTA elnökségének tagja) *Nemzeti kisebbség, tudomány, tudománypolitika* címmel (Glatz 1995). A dolgozat első fejezeteiben a történelmi örökséget veszi számba, alapfogalmak tisztázására vállalkozik (államnemzet – kultúrnemzet, demokrácia és nemzet), hogy eljusson a tudománypolitika kérdéseinek a tárgyalásáig. Felteszi a kérdést: létezik-e nemzeti tudomány? Megállapítja, a választ két szinten kell megadni, ugyanis „a tudomány nemcsak megismerő tevékenység, hanem egyben intézmény is. És a tudománynak, mint intézménynek, társadalmi funkciójában igenis vannak nemzeti feladatai.” Ezen a gondolati íven jut el a következtetésig, hogy „Közgyűjteményeink (múzeumaink, levéltáraink) alakítsák ki a meglévő individuális kapcsolatokon túlmenően azokat az intézményes formákat, amelyekkel az államhatárokon túlnyúló nemzeti szállásterület emlékeit, kulturális (tárgyi, szellemi) eredményeit a megőrzés, a fenntartás és a feldolgozás nemzetközi szintjére emelni segíthetik. Tisztázzák a maguk szakigazgatási szintjén az új típusú együttműködési-szervezeti formákat az ottani állami adminisztrációval. Mindehhez koncepció, lelemény és tetterő szükséges.” (Glatz 1995:24)

A helyzet világos – és mégsem az. A kisebbségi tudományra szükség van, és ehhez források kellene. Ezt az MTA illetékesei is így látják, elismerik. A megfelelő tudománypolitikai döntéseket meg kell hozni – marad a kérdés: ki, miként hozza meg a döntést, és ezért kinek tartozik felelősséggel. Ugyanis jelen esetben nem mecenatúráról és nem is szponzorizációról van szó, hanem olyan támogatásról, amikor a támogató és támogatott egy mindkét oldalon fontosnak tekintett közös célt szolgál: a kisebbségi önismeretet, a megmaradást, végső fokon. Akkor pedig szükség volna arra, hogy a potenciálisan kedvezményezett intézmények képviselőivel időszakonként a helyzetről konzultáció folyjon, hogy prioritások és procedúrák vonatkozásában egyeztetés történjen. Szükség volna a kisebbségi tudományos műhelyek minősítésére, valamilyen fokú akkreditációra – erre a kérdésre a továbbiakban még visszatérek.

A másik írás, amelyre utalok 2001-es, vagyis ez is viszonylag régi elemzés. Tarnóczy Mariann *Akadémiánk és a határon túli magyar kutatás* c. dolgozatában sorra veszi az MTA határon túli tudománnyal kapcsolatos felelősségvállalásának a lépéseit (amelyekre fentebb részben már utaltam). Befejező sorait tartom figyelemre méltóknak: „*A program eredményessége, sikere nagymértékben múlik azon is, hogy itt Magyarországon, az Akadémián mennyire sikerül reális képet kialakítanunk a határon túli régiókról, megismerni a külhoni magyar kollégákat, a kinti eredményeket, sajátosságokat, problémákat – e nélkül a legkiválóbb hazai szándék is légüres térben mozog, célját el nem érheti.*” (Tarnóczy 2001:866) Tehát: reális képre van szükség!

Nem tudom konkrétan, de feltételezem, hogy az MTK (Magyar Tudományosság Külföldön) elnöki bizottságában történnek idevágóan elemzések, létezhetnek kezdeményezések – ha igen, akkor a konzultációs kör kitérítését szükségesnek tartom, a kisebbségi tudomány kérdése közügy, amiről a nagy nyilvánosság előtt is tárgyalni, egyeztetni kell.¹⁷

Érték és mérték

A civil tudomány a közéletben nem vitatéma. Maga a szóösszetétel is ritka. Azt természetesnek tartjuk, ha egy erdélyi magyar fel tudja sorolni, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás milyen gondokkal küzd. De miért van az, hogy a kisebbségi tudománnyal kapcsolatos dilemmák alig vagy egyáltalán nem ismertek?

Az első kérdés: milyen civilekről is van szó? Milyen szervezetekre lehetne/kellene áttéstálni azokat a kutatási feladatokat, amelyek teljesítésére állami/önkormányzati intézményekben nincs kapacitás vagy hajlandóság?

Jelen elemzésben nem foglalkoztam az egyetemi oktatással. Csak egy mondat erejéig jegyzem meg: a helyzet jobb, mint a kutatói hálózat vonatkozásában, bár itt is komoly kérdések és dilemmák fogalmazhatóak meg.¹⁸ Mivel a „multikulti” egyetemek semmilyen anyagi mozgásteret nem nyújtanak a magyar oktatóknak, vagyis nincsenek olyan források, amelyek felett közvetlenül rendelkezhetnének, amennyiben önálló kutatásokat kívánnak folytatni, olyan jogi személyiséggel bíró egyesületekre van szükségük, amelyekkel pályázhatnak különböző külföldi forrásokra. Ez az oka és magyarázata annak, hogy egyetemeink magyar oktatói, szakonként, egyesületeket hoztak létre. Ezek közül van olyan, amelyik országos rangú intézménnyé fejlődött az évek során (pl. a Kriza János Néprajzi Társaság), és van olyan, amely szerényen csupán a vonatkozó képzési szakoktatóinak nyújt pályázati lehetőséget.

Léteznek a „nagy” egyesületek, ezek lehetnek egy hagyományos egyesület 1990 után létrehozott utódai (Erdélyi Múzeum-Egyesület, Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület), amelyek közttestületi feladatokat is ellátnak (pl. az EMKE veszi át és őrzi meg egyfajta irodalmi múzeumként jeles írók hagyatékát, illetve az EME a Romániában élő magyarság tudományos és művelődési életének szakmai szervezete, és mint ilyen, egyik fő szervezője). De vannak olyan általános feladatra vállalkozó átfogó szervezetek is, mint az EMT (Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Egyesület), amely 1990-ben alakult Kolozsváron a

magyar nyelvű műszaki tudományos élet fellendítésére. Számos konferenciát és tanulmányi versenyt szervez, könyveket és folyóiratokat jelentet meg – tevékenységét területi fiókszervezetekben és szakosztályokban fejti ki, és az évek során rangos helyet vívott ki tudományos életünkben. Most nem foglalkozom az egyesületek által kiadott szaklapok kérdésével – ezek akkreditációja fontos ismérve tudományos világunknak.¹⁹

Az egyetemi oktatók által létrehozott egyesületek tevékenységét illetően szakmai kételyek nem igazán merülhetnek fel: tagjai többnyire egyetemi oktatók, a vezetők szinte kivétel nélkül. De ha megnézzük az MTA honlapján megtalálható erdélyi kutatóműhelyek listáját²⁰, akkor bizony többel kapcsolatosan feltehető az értékkel és a mértékkel kapcsolatos kérdés. Példaként felhozható a kolozsvári Közpolitikai Központ (Centrul pentru Politici Publice), amelynek a honlapján öt éve nem jelenik meg tevékenység, a vezetőségében olyan személyeket jelöl meg a ki tudja mikor frissített honlap, akik fél tucat éve nem kötődnek Kolozsvárhoz. Továbbá: a csíkszeredai Kurzia Természetvédelmi, Tájrehabilitációs és Biomonitorizálási Kutató Csoport, amelyről semmilyen információ nem érhető el, a legfrissebb adat egy egyesületi adatbázisban 2009-es. Nem sikerül semmilyen adatot elérni interneten a nagyváradi Társadalom Műhely Társaságról, sem magyar, sem román, sem angol nyelvű kereséssel. Nincs honlapja, nincs elérhetősége. Talán a legtöbb kérdés a nagyenyedi Benkő Ferenc Tudományos Műhely kapcsán merül fel. Vezetője egy nyugdíjas biológus – különben az egyedüli munkatársa is. A kutatási területet ekként határozza meg: biológia, sporttudományok, nyelvtudományok, képzőművészet, film- és videóművészet. Egy valamikori muzeológus minden tiszteletet megérdemel, de ha ő az egyesület egyedüli munkatársa, és öt eltérő területen „kutat”, fel kell tenni a kérdést: itt tudományról, avagy hobbiról van szó?

Kikerülhetetlen a kérdés: van-e rendszer a civil tudományos intézményi hálózatban? Ki az, aki a tudományos színvonalat valamilyen szinten biztosítja, van-e ellenőrzés? Elképzelhető-e valamilyen szakosodás, feladat- és területmegosztás? Ha igen, ezt kinek kellene kezdeményeznie? Ami bizonyos: ebben a forráshiányos világban, amikor a tudományos (köz)feladatokat sokszor kényszerből kell átruházni, bizony könnyen félrecsúszik a tudomány ügye. Ki kellene dolgozni a tudományos tevékenység küszöbfeltételeit, hogy tudni lehessen, az önjelölt kutatók világában ki lehet igazi partner. A gond nem csupán Erdélyben észlelhető, a Vajdaságban is hangot adtak hasonló kételyeknek és dilemmáknak (Szerbhorváth 2008).

A civilekre komoly feladatok várnak a kisebbségi tudomány vonatkozásában – amennyiben a civilekre olykor jellemző esetlegességen és az önkéntességgel járó elnéző magatartáson változtatni lesznek képesek. Mert el kell kerülni azt a helyzetet, amelyre a következő Simonyi Imre-mondás vonatkozik: *„Aki kell az kell, nem azért amilyen, hanem annak ellenére, hogy bármilyen.”*

Irodalom

Berényi Dénes–Egyed Albert–Kulcsár Szabó Enikő (2004): A magyar tudományos utánpótlás a Kárpát-medencei kisebbségi régióiban. *Magyar Kisebbség*, 9., (3.), 195–208.

- Bodó Barna–Toró Tibor (2011): *Kisebbségpolitika és az Európai Unió*.
<http://et.sapientia.ro/index.php/hu/oktatas/segedletek>
- Draaisma, Douwe (2009): *Kizökkent elmék* (Disturbances of the Mind). Budapest:Gondolat.
- Glatz Ferenc (1995): Nemzeti kisebbség, tudomány, tudománypolitika. *História*, (3),
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/95-03/ch01.html>
- Glatz Ferenc (2002): Nyitás a társadalom, a közélet és a vállalkozók felé (a Magyar Tudomány Napja első ünneplése).
 In: Burucs Kornélia (szerk.): *Tudománypolitikai reformról, Akadémiáról. Beszédék, cikkek, jegyzetek, 1996–1997*.
 Budapest:Pannonica. 491–501. <http://www.glatzferenc.hu/upload/file/Kotetek/1K-60.pdf>
- Mosoniné Fried Judit–Orisek Andrea–Tolnai Márton (2003): Tudomány és társadalom: konstruktív párbeszéd. *Világosság*, (9–10), 9–22., <http://www.vilagosság.hu/pdf/20040112205119.pdf>
- Oláh György (2001): A tudomány szerepe. *Fizikai Szemle*, (7), 194–199.
<http://www.wold.kfki.hu/fszemle/archivum/fsz0107/olah.html>
- Pálinskás József (2011): Ünnepi köszöntő. *Magyar Tudomány*, (12.), 1515–1517.
- Szarka László (2002): Kisebbségi léthelyzetek térben és időben. *Kisebbségkutatás*, (2)
http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2002_02/cikk.php?id=1101
- Széchenyi István (1991): Hitel. In: Spira György (szerk.): *Széchenyi István válogatott művei, I. kötet*. Budapest:Szépirodalmi Könyvkiadó. 147–360.
- Szerbhorváth György (2008): A kisebbségi, mint tudományos sarlatán. *Regio*, (1), 143–157.
<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00069/pdf/143-157.pdf>
- Tarnóczy Mariann (2001): Akadémiánk és a határon túli magyar kutatás. *Magyar Tudomány*, (7),
<http://epa.oszk.hu/00700/00775/00032/861-866.html>
- Török Adám (2005): A társadalomtudományok fejlődése és az akadémiai osztályszerkezet. *Magyar Tudomány*, (5), 596–606.
- Vadkerty Katalin (2003): A kisebbségi önismeret... Kiss József beszélgetése Vadkerty Katalin történésszel. *Érsekújvár és vidéke hírportál*.
http://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=2077:a-kisebbségi-önismeret-rendszeres-alapkitasok-nelkuel-fellegjarassa-valhat-kiss-jozsef-beszeltetett-vadkerty-katalinnal-2003-ban&catid=37:default
- Vekerdi László (1994): *Tudomány és tudás, évfolyam*: 127, 486–488. Budapest:Typotex.
- Ziman, John (1996): Elveszti-e objektivitását a tudomány? *Természet Világa*, 127, (11), 486–488.
<http://www.termeszeti vilaga.hu/tv9611/objekt.html>

Jegyzetek

- 1 Életpályamodellek és továbbtanulási lehetőségek c. konferencia, Pécs, 2010. júl. 29–31.
- 2 Szórványban kimutathatóan gyorsul az asszimiláció, minél közelebbi a vonatkozó helyi magyar közösség a nemzetáthoz, annál nagyobb a gyorsulás.
- 3 Etnikai szavazás az, amikor nem politikai program alapján, hanem az etnikai hovatartozás szerint történik a szavazás – ami ez esetben nem (lehet) választás.
- 4 A társadalomtudományok finanszírozása az orvosi és a műszaki tudományokétól élesen eltérő képet mutatott az Egyesült Államokban. Finanszírozásuk reálértéke 1973 és 1984 között mintegy 20 százalékkal csökkent, utána viszont 1999-re két és félszeresére nőtt. E trendváltozásban közelebből nem vizsgált politikai tényezők játszhattak közre, hiszen a társadalomtudományi kutatások közvetlen jóléti hatásai (s így tulajdonképpen a gazdaság szereplői számára megmutatózó vonzerjük) sokkal nehezebben mérhetőek, mint a hasonló hatások a természettudományok területén (Török 2005).
- 5 A Francia Akadémia 1635-ben jött létre, a Royal Society 1660-ban, a Berlieni Akadémia alapítási éve 1700, a müncheni Bajor Akadémiáé 1759, a madridi Real Academia Española 1714-ben, az orosz tudományos akadémia 1724-ben, az olasz L'Accademia Nazionale delle Scienze 1782-ben jött létre. Közép-Kelet-Európa országaiban a tudós társaságok alapítási éve: cseh 1784, lengyel 1816, magyar 1825 (Aranka György Nyelvművelő Társasága 1791), osztrák 1847, szerb 1864, horvát 1866, román 1866, ukrán 1918, szlovák 1942, szlovén 1943 (Bodó–Toró 2011).
- 6 A Román Akadémia neve a társaság alapításakor Román Irodalmi Társaság (Societatea Literară Română), és legfontosabb feladatákként a román nyelv és irodalom művelését jelölte meg.

- 7 2012–13 folyamán a román politika a kormány által tervezett regionalizációt tudományosan alátámasztó „kutatást” rendelt meg egyetemi intézetektől. Erről egy jászvásári (lași) konferencián komoly vita zajlott. (*Regionalism și regionalizare în România. Interpretări istorice și provocări contemporane*, lași, 2013. május 30–31. Szervezők a helyi egyetem keretében működő *Kommunizmus és Posztkommunizmus Tanulmányi Központ* és a *Romániai Történelemtudományi Társaság*.)
- 8 Egy civil szervezeti vezető 2010-ben szűkebb körben kijelentette, hogy az RMDSZ elnöke dönti el, ki kap magyarországi támogatást és ki nem.
- 9 Akkor merült fel gond a rendszerrel kapcsolatosan, amikor az év végi mérlegekből kiderült, hogy a kapott összeg nagyobb – kb. kétharmadnyi – részét a Communitas nem nyíltan követhető pályázatási rendszerben használja el, hanem az RMDSZ működésére fordítja. A kiobbant sajtóbotrány – kiváltója Gazda Árpád tényfeltáró riportja (*A Communitas Alapítvány titkai*. Krónika, 2005.04.12.) – világossá tette mind az RMDSZ vezetői, mind a magyar közösség számára, hogy a román közpénzek félig titkos felhasználása nem tartható fenn, főleg, hogy pénzügyi ellenőrzésre is sor került. Ekkor döntött úgy az RMDSZ, hogy a számára tiszta helyzet érdekében 2010-től egyetlen támogatást fogad el az államtól, a kisebbségi közösségeknek járó, amelynek így a közvetlen kezelője lehet (Háromszék.ro 2010. február 20.). Az RMDSZ-nek járó párttámogatás 2009-ben 480 780 lej tett ki (akkor 113 713 euró), miközben a közösségi támogatás összege 2010-ben 15,18 millió lej (akkor 3 592 049 euró) volt.
- 10 Silviu-Dan Mateescu: Impactul cartelizării sistemului de partid din România asupra consolidării sistemului democratic, Sfera Politicii nr. 162. <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/162/art02-Mateescu.php> (2013.12.28.)
- 11 Lásd: <http://www.rmdsz.ro/uploads/fileok/dok/RMDSZ%20program%2001.pdf> (2013.12.28.)
- 12 A Sapientia csíkszeredai karai és a polgármesteri hivatal között valóban tárgyalások kezdődtek technológiai park kialakítását előkészítendő, és az egyeztetések folytatódnak. Ez fontos, de meg kell jegyezni, helyi forrásokról van szó, nem központi költségvetési pénzek lehívása történik meg a projekt által.
- 13 Az etnikai hovatartozást névelemzéssel határozom meg: tudatában vagyok annak, hogy ez nem lehet pontos.
- 14 Munkatársat írok és nem kutatót, ugyanis vannak restaurátorok, akik szintén szakmai munkát végeznek, de nem kutatók.
- 15 Jelenleg az MTA-nak összesen 19 erdélyi külső tagja van, hatan elhunytak.
- 16 Konkrét adatokkal azért nem szolgálok, mert a román kutatásfinanszírozásban külön kisebbségi alapok nem léteznek – tehát itt célirányos finanszírozás nincs.
- 17 Léteznek még szövegek, amelyek közvetlenül vagy áttételesen érintik a kérdéskört (Berényi Dénes–Egyed Albert–Kulcsár Szabó Enikő: A magyar tudományos utánpótlás a Kárpát-medence kisebbségi régióiban, *Magyar Kisebbség*, 2004/3., Szarka László: Kisebbségi léthelyzetek térben és időben, *Kisebbségkutatás*, 2002/2), amelyekre most nem reflektálok. Az ilyen szövegek száma meglepően alacsony.
- 18 A romániai magyar felsőoktatás intézményi keretét jelentik az úgynevezett multikulturális egyetemek – Babeş-Bolyai TE, a marosvásárhelyi Művészeti Egyetem, illetve Orvostudományi és Gyógyszerészeti Egyetem –, továbbá az a magánegyetemi hálózat, amelynek zászlóshajói a Sapientia–EMTE és a Partium Keresztény Egyetem. Léteznek még magyarországi egyetemek és főiskolák kihelyezett képzései – ezekről több elemzés létezik és érhető el akár interneten is. A legnagyobb dilemmák a vásárhelyi orvosképzéssel, illetve a hiányzó műszaki szakokkal kapcsolatosak.
- 19 Összesen két egyesületi, vagyis nem egyetemi tanszék által kiadott lapunk – *Erdélyi Múzeum*, *Közgazdász Fórum* – rendelkezik tudományos akkreditációval.
- 20 A listán való szereplést rangnak lehet tekinteni, amolyan intézményi visszaigazolásnak – ezért fontos, milyen szervezetek kerültek fel a listára.

A NONPROFIT SZEKTOR SZEREPE AZ EURÓPAI FEJLESZTÉSI FORRÁSOK ABSZORPCIÓJÁBAN — KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A LEGELMARADOTTABB KISTÉRSÉGEKRE

Boros Gábor–Pénzes János–Kozma Gábor–Molnár Ernő

Bevezetés

Jelen tanulmányban Magyarország nonprofit szektorával¹ kívánunk foglalkozni, melynek elsődleges célja, hogy bemutassa, hazánk uniós csatlakozása mennyire befolyásolta a vizsgált szféra pályázati életét, és általa társadalmi jelentőségét. *A nonprofit szektor vizsgálata mára egyre nagyobb hangsúlyt kap, mivel a gazdaságban betöltött szerepe a rendszerváltás óta folyamatosan növekszik*, hiszen rengeteg kötelezően ellátandó feladatot (részben oktatási, kulturális, sport és szabadidős szervezési tevékenységeket) vett át az államtól és az önkormányzatoktól.

A 2008 őszén kirobbant gazdasági válság nem csak a gazdasági szereplőket, az állami és önkormányzati szférát, a természetes személyeket, hanem *a nonprofit szektort is mélyen érintette*. Az állami támogatások jelentősen csökkentek, az átvállalt állami feladatok normatívái elmaradoztak, vagy redukálódtak. Mindezek mellett a Nemzeti Civil Alap-program működési támogatásai is jelentősen csökkentek (Porubcsánszki 2007; Kákai 2010; Civil Információs Portál). A 2010-es kormányváltás óta a nonprofit szervezetek terén újabb átalakulások következtek be. A központi költségvetés hiánya, valamint az országos és európai politikai változások jelentősen átstrukturálták a civil szféra támogatásait.

A működési alapú, nem normatív támogatások odaítélésénél elsődleges szempont az elvégzett feladat és annak társadalmi jelentősége lett. A Nemzeti Civil Alapprogram helyett a Nemzeti Együttműködési Alap kezelte azokat az anyagi támogatásokat, amelyek a civil életet kívánják segíteni.

Az új *Civil törvény* (2011. évi CLXXV. törvény) egyik célja, hogy kiszűrje azon civil szervezeteket, amelyek nem működőképesek, illetve csak passzívan léteznek. A törvény számos módosítást és feltételt állított a nonprofit szektor elé, hogy különböző támogatásokban részesülhessen (pl. közhasznúság).

Ugyanakkor, az állam hozzájárulásának csökkenése mellett *egyre nagyobb szerepet kaptak az Európai Unióból befolyó források*. Magyarország 2004-es csatlakozása után, de leginkább a 2007–2013 éves ciklusban megnövekedtek a nonprofit szféra támogatásai, és egyre több olyan pályázati kiírás jelent meg, amelyekben az önkormányzati és állami szereplők mellett a nonprofit szektor is képviseltethette magát. Mindezekon túl számos olyan pályázati kiírás is született, ahová csak civil szervezet nyújthatta be támogatási igényét (pl. ÉAOP-5.1.3-11 kódszámú, „A régiós civil szervezetek infrastrukturális feltételeinek fejlesztése” című pályázat).

Így tehát adott volt a válasz a felmerülő problémára: a korábbi állami támogatások hiányának pótlására valamilyen úton-módon az európai uniós források felhasználására került sor. Fontos korlátozást jelent azonban, hogy az Unió nem működésre, hanem fejlesztésekre nyújt támogatást.

Problémafelvetés és a vizsgálat célkitűzései

Jogos lehet a kérdés, hogy miért foglalkozik a területfejlesztés a civil szervezetekkel. A válasz egyszerű, ugyanakkor ezzel együtt összetett is.

A megjelenése óta többször módosított területfejlesztési törvény bevezetőjében tárgyalja a területfejlesztés és a területrendezés céljait és feladatait (1996. évi XXI. törvény). A szó szerinti idézést kerülendő, összegezve elmondható, hogy *a területfejlesztés célja az elmaradott térségek felzárkóztatása és mindezek mellett az ebben részt vevő intézmények és szervezetek összehangolása* (Boros 2012; Boros–Kozma–Pénzes 2013).

Hazánk európai uniós csatlakozása óta kiemelt hangsúlyt kapnak a fejlesztésben a civil szervezetek is. Egyrészt egyre nagyobb erőt képviselnek a gazdaságban (KSH 2014), másrészt ők azok, akik igazán közel kerülhetnek a hátrányos helyzetben élőkhez. Ezt a legfrappánsabban és legegyszerűbben a „Térségfejlesztők a szegénység elleni küzdelemben” c. kiadvány így fogalmazza meg:

„A térségfejlesztő számára a civil szervezetek azok a potenciátok, akik partnerei, vagy még jobb esetben gazdái lehetnek bizonyos fejlesztéseknek. A civil szférát (általában és elméletileg) jellemzi, hogy a társadalom jobbítására törekszik, ezért a fent részletezett nehézségek ellenére valószínűleg minden térségben találni a társadalmi felzárkóztatás ügyében elkötelezett vagy nyitott szervezeteket.” (Sain 2014: 33)

A klasszikus civil szervezetek két szinten tudják befolyásolni a regionális politikát. Egyrészt a *döntéshozói szinten*, ahol lobbierjükkel (vagy szaktanácsadói és/vagy szavazati jogkörükkel) magasabb támogatási összegek meghirdetését, illetve a kiírt pályázatok tartalmi és pályázói körét tudják módosítani. Ilyenre lehet példa a nonprofit szervezetek jelenléte a regionális fejlesztési tanácsokban, vagy önkormányzati képviselőtestületi üléseken. Másrészt, az *aktív, gyakorlati kontaktusteremtő szerepük* a hátrányos helyzetű területeken a legnagyobb, ahol az állami/önkormányzati rendszerek már nem tudnak olyan mértékű hatást kifejteni, mint az szükséges lenne (példa lehet erre a szociálisan rászorultak étkeztéstámogatása).

Ahogy a Központi Statisztikai Hivatal vizsgálata is rámutatott, a *nonprofit szektor gazdaságon belüli súlya* (a GDP és a foglalkoztatás együttes figyelembevételével) *mintegy 4 százalékosra tehető* (KSH 2013).

Magyarországon a legutóbbi KSH-felmérés szerint 2012-ben valamivel több, mint 65 ezer jogilag bejegyzett nonprofit szervezet működött (a szféra jelentős hányada emellett passzív szerepet tölt be). Közülük 45,3 százalék 500 ezer Ft alatti bevétellel gazdálkodott – ezen belül 16,3 százalék semmilyen, vagy 50 ezer Ft-nál kisebb bevétellel rendelkezett –, míg közel 19,7 százalékuk legalább 5 millió Ft feletti bevétellel bírt. 2012-ben a szektor összes bevétele 1256 milliárd Ft volt, ami a 2000-es érték kettő és félszerese. Az *európai uniós fejlesztési forrásokhoz való hozzáférés új perspektívákat nyitott meg*, azonban néhány probléma is felmerült ezzel kapcsolatban (Bujdosó–Szűcs 2008). A *nonprofit szektor igen erős Budapest központú területi koncentrációja* eddig is probléma volt (KSH 2013). A „pályázatok világában” azok a nonprofit szervezetek érhetnek el nagyobb pályázati támogatásokat, melyek nagyobb működési bevétellel, tőkével, humán erőforrással, releváns tapasztalattal rendelkeznek (Ajtay 2011), így a *szervezetek közötti egyenlőtlenségek növekedésével kell számolni*. (Az elmaradott térségekben nem csak a nonprofit szektort sújtják ezek a problémák – pl. Péntes 2013.) Jól jelzi ezt a sajátágot, hogy a nonprofit szektor pályázatokból befolyó együttes forrása 124,7 milliárd Ft, tehát az összes bevételük közel 10 százaléka. Ezt azonban elsősorban (több mint 95 százalékban) azok a nonprofit szervezetek nyerték meg, amelyek bevétele 5 millió Ft felett volt (KSH 2014).

Ráadásul a *nonprofit szervezetek működésének finanszírozásában a fejlesztési támogatások hektikusan jelentek meg*, így – különösen a kisebb és „sérülékenyebb” szervezetek esetében – likviditási nehézségek is jelentkezhetnek.

Jelen tanulmányban a nonprofit szervezetek számára elérhető pályázatok közül az összértékében nagyobb arányú európai uniós támogatásokra helyeztük a hangsúlyt. Igyekeztünk feltárni a pályázati aktivitásban és sikerességben mutatkozó területi mintázatot és különbségeket. Megpróbáltuk számszerűen is kifejezni a szektor részesedését a pályázatok benyújtásában és a források megszerzésében. Vizsgálatunkban arra is kerestük a választ, hogy kimutatható-e a nonprofit szervezetek nagyobb hozzájárulása a fejlesztési források abszorpciójához a legfejletlenebb – komplex programmal segített leg-hátrányosabb helyzetű – kistérségekben.

Az elemzés területi és időbeli keretei

Vizsgálatunk az egész országra kiterjedt, melyet több területi szinten – települések, kistérségek és megyék viszonylatában is – elemeztünk. A korábbi tanulmányokhoz hasonlóan *elsősorban a benyújtott, illetve az elnyert pályázatokkal foglalkoztunk* (Kákai 2010; Reisinger–Hajós 2013).

Elemzésünk csak és kizárólag az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) és az Új Széchenyi Terv (ÚSZT) keretében pályázott és elnyert támogatásokra terjedt ki a 2007–2013 közötti ciklusra, így pl. a Svájci és EGT Norvég Alap, az Új Magyarország Vidékfejlesztési Terv (ÚMVP), majd Darányi Ignác Terv III. és IV. tengely, a Visegrád Alap, valamint egyéb hazai és nem hazai támogatásokkal nem foglalkoztunk. Ennek oka egyrészt, hogy a Svájci és a Norvég Alap által nyújtható támogatás az európai uniós forrásokhoz képest elenyésző, akárcsak a nem normatív jellegű, hazai források (előbbi ráadásul hozzáféréseiben területi és szervezeti szempontból is korlátozott). Másrészt, például a fontos non-profit pénzügyi forrást is jelentő Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (és a későbbi módosításai) IV. tengelyének forráselosztásában közreműködő LEADER-térségek nem igazodnak az általunk vizsgált tervezési-statisztikai kistérségi keretekhez, így megfelelő adatok hiányában nem lehetett összevetni őket. Harmadrészt, sem az EMVA (Európai Vidékfejlesztési Alap) források, sem a Svájci és EGT Norvég Alap pályázatairól – személyiségi jogokra hivatkozva – nem lehetett az összes pályázóra vonatkozóan információkat szerezni, így ezekben az esetekben csak a nyertes pályázók adatait lehetett elérni.

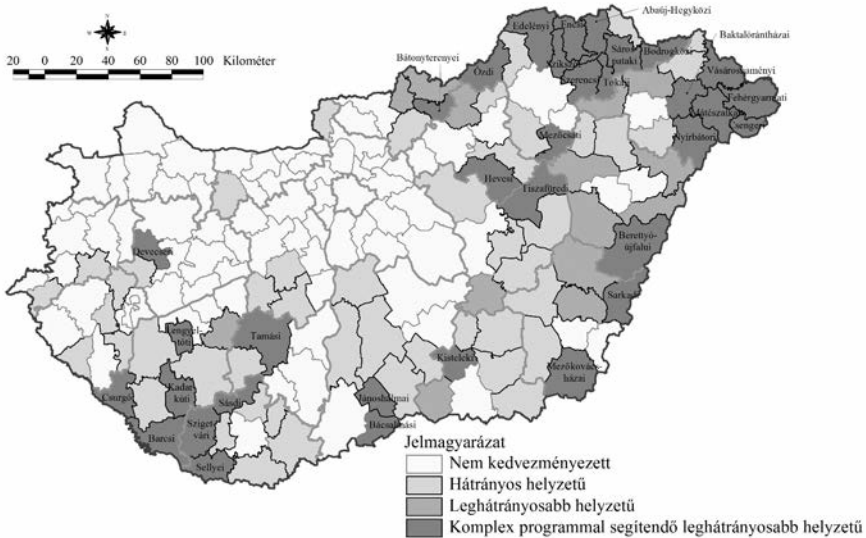
A pályázati adatok kinyerésére a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapján elérhető jelentéskészítőt használtuk fel (NFÜ Jelentéskészítő).² A keresőprogram országos szinttől települési szintig adja meg – külön az állami és önkormányzati, a vállalkozói és a non-profit szektorra vonatkozóan – a területegységek statisztikai adatait, valamint a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) és az ÚMFT keretében benyújtott, elnyert, megvalósításra kész és megvalósított pályázatait. A lekérdezéseket települési szinten³ hajtottuk végre, és a részletes adatokat vontuk össze kistérségi, illetve megyei szintre. Budapest adatait nagyfokú torzítása miatt nem vontuk be a vizsgálatba.

A települési szintű adatbázis hallgatói segítséggel megvalósított lekérdezése 2014. április 30-án fejeződött be, amikor pályázati elbírálások és támogatásról való döntések már nem, vagy csak elvétve születtek. Ennek tükrében kimondható, hogy a tanulmány egy lezárt fejlesztési ciklust vizsgált, azonban néhány esetben történt változás a központi adatbázisban az általunk kielemezett állapothoz képest. A települések népességszáma esetében a jelenleg elérhető 2012-es lakónépesség adatokat vettük figyelembe.

Vizsgálatunk ugyan egész Magyarországra kiterjedt, azonban kiemelt figyelmet szenteltünk a komplex programmal segítő leghátrányosabb helyzetű kistérségek körére. Mivel átfogó áttekintést kívántunk végrehajtani, ezért elemzésünk területi szintjét alapvetően a kistérségi rendszer szolgáltatta, de indokoltnak tartottuk a települési részletezett-ségű adatok egyes sajátosságainak vizsgálatát is. A kistérségi rendszer alapulvételét elsősorban az támasztotta alá, hogy igazodni tudjunk a 2007-ben hivatalosan lehatárolt legel-

maradottabb térségek köréhez (bár megjegyezhetjük, hogy települési bontású adatso-
runkat járási szintre is lehet aggregálni).

1. ábra. A kistérségek kedvezményeztettség szerinti besorolása Magyarországon

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján (a 311/2007. [XI.17.] kormányrendelet és a 116/2011. [VII.7.] kormányrendelet).

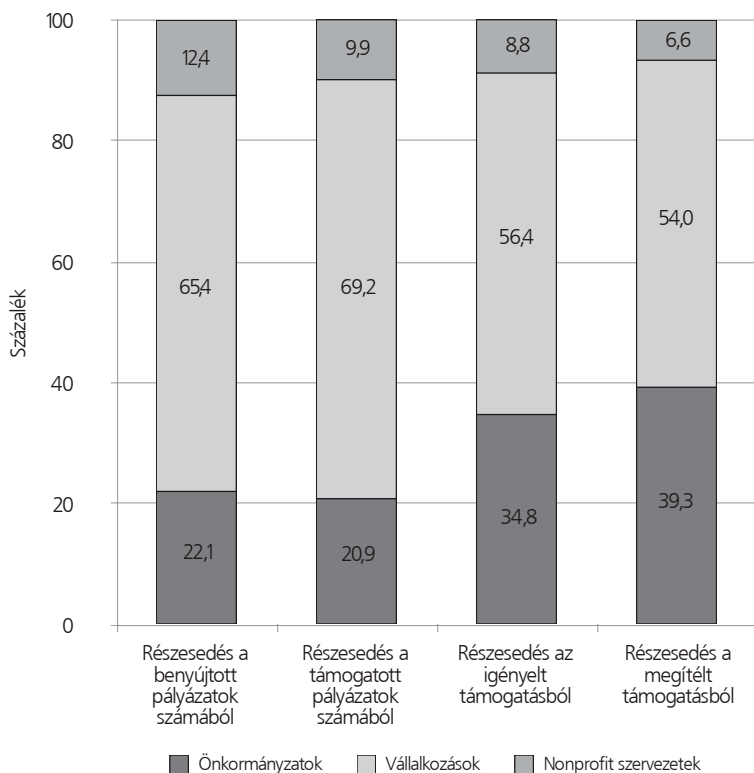
A kistérségek esetében a jelenleg is hatályos 175 egységből álló felosztást vettük alapul – ugyanakkor Budapest kimaradt az adatgyűjtésből és az elemzésből is. Erre a kistérségi felosztásra készült el a 67/2007. (VI. 28.) OGY-határozat, amely lefektette a kedvezményezett térségek besorolásának módszereit és indikátorait. A 33 legalacsonyabb fejlettségi értékkel rendelkező kistérség a komplex programmal segítő leghátrányosabb helyzetű csoportba, további 14 a leghátrányosabb (LHH), 47 pedig a hátrányos helyzetű kategóriába került (311/2007. [XI. 17.] kormányrendelet). A 2011-ben különvált Devecseri kistérséget a komplex programmal segítő leghátrányosabb helyzetű kategóriába sorolták a kolontári iszapömlés kárainak mielőbbi felszámolása érdekében (116/2011. [VII. 7.] kormányrendelet) (1. ábra). Ennek a kistérségi csoportnak a felzárkóztatása érdekében különböző forrásokat igyekeztek felhasználni (Kullmann–Janza–Herczeg 2010). A 34 komplex programmal rendelkező leghátrányosabb helyzetű kistérség az ország lakosság-számának 14,5 százalékát foglalta magában.

A nonprofit szféra jellemzői az európai uniós fejlesztési források szempontjából

A nonprofit szervezetek forrásszerzésében – ahogyan korábban említettük – egyre fontosabb szerepet kaptak az Európai Unió támogatási politikájának keretéből érkező

összegek. Az NFÜ rendszeréből gyűjtött adatok alapján számított néhány mutató segítségével kísérletet teszünk a *nonprofit szektor részesedésének és jellemvonásainak kifejezésére*.

2. ábra. A három pályázói szektor részesedése a benyújtott és támogatott pályázatok számából, illetve az igényelt és a megítélt támogatások összegéből, %

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

A pályázati aktivitás az egyik legfontosabb kérdéskör, mivel ez a mutató jól kifejezi egy adott település vagy térség nonprofit szférájának törekvéseit, pályázati forrásokhoz való hozzájutási kísérleteit, tettvagyát, nem utolsósorban – sarkítva természetesen – akár az élni akarását is. Emiatt is elemezzük ezt a mutatót részletesebben területi szempontból.

A beadott pályázatok országosan összesített értékeinek tükrében a *nonprofit szervezetek pályázati aktivitása volt a legszerényebb*, mivel a vizsgált fejlesztési forrásokra pályázó csoportok közül 1000 lakosra vetítve 1,5 pályázatot nyújtottak be, míg az önkormányzatok 2,7 pályázatot, a vállalkozói szféra pedig 7,9 pályázatot. Százalékos megoszlásban ez azt jelentette, hogy a nonprofit szektor nyújtotta be az összes szférából beérkező

101200 pályázat 12,4 százalékát, számszerűen 12590 darabot (az önkormányzatoktól 22400, a vállalkozások részéről 66200 pályázatot adtak be) (2. ábra).

A benyújtott pályázatok esetében *a három szektor közül a nonprofit nyert támogatást a legkisebb eséllyel*. A vállalkozások tekintetében egy nyertes pályázathoz átlagosan 1,8 pályázat benyújtására volt szükség, az önkormányzati szektor esetében 2,0-re, míg a nonprofit szektorban átlagosan 2,4 pályázat benyújtásából egy nyert. A támogatott pályázatok kevesebb, mint 9 százalékát adták be nonprofit szervezetek.

Ezek az arányok természetesen a támogatási összegek esetében is visszaköszönnek, mivel a nonprofit szektor beérkezett pályázataiban igényelt összes támogatási összeg 38,9 százalékát ítélték oda, míg a vállalkozói szektor esetében ugyanez az arány 49,8 százalékos volt, és az önkormányzatok az igényelt támogatás 58,7 százalékát meg is nyerték. *A nonprofit szektor képviselői által benyújtott pályázatokban igényelt támogatási összeg közel 10 százalékát tette ki a teljes igényelt összegnek, ugyanakkor a megítélt támogatási összegekből mindössze 6,6 százalékkal rendelkezett* (2. ábra).

A nyertes pályázatok átlagos – összegben kifejezett – mérete is lényeges különbségeket mutatott, mivel az önkormányzatok támogatást nyert pályázatainak átlagos összege 141,7 millió Ft volt, a vállalkozásoké 58,7 millió Ft és *a legkisebb átlagos összeggel, 50,3 millió Ft-os értékkel a nonprofit szektor rendelkezett*.

A továbbiakban – a területi keretek fényében – a pályázati aktivitás és a pályázati sikeresség egy-egy mutatójának részletesebb, területi szempontú vizsgálatával foglalkozunk.

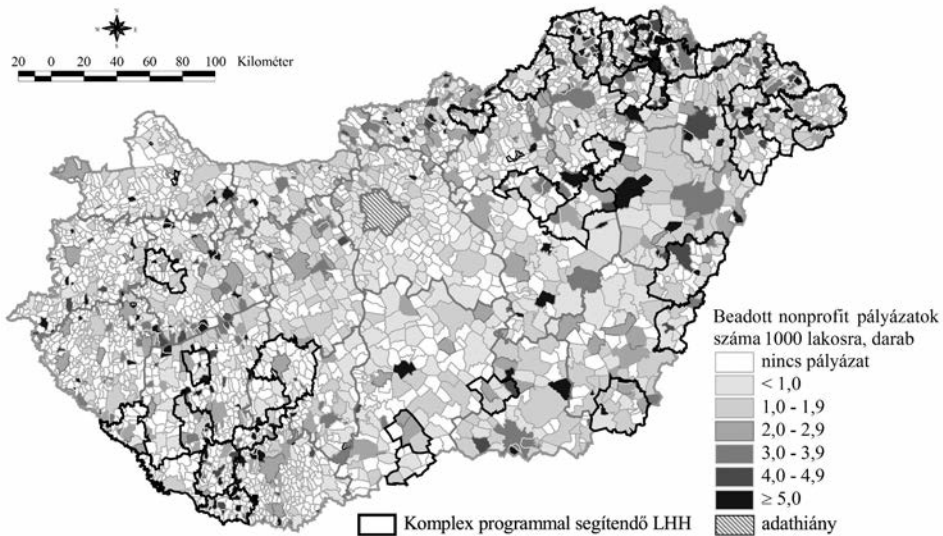
A nonprofit szektor pályázati aktivitásának területi sajátosságai

A pályázati aktivitást jelen tanulmányban a benyújtott pályázatok lakosságszámra vetített értékével fejeztük ki, és ezáltal kívántuk megragadni a területi különbségeket, illetve sajátosságokat (Kákai 2010; Reisinger–Hajós 2013). A települési léptékű elemzést kifejezetten nehezíti az a nagymértékű mozaikosság, amely jellemzi a beadott pályázatok 1000 lakosra vetített számát (3. ábra), ezért részben megyei összesítéssel vizsgáldtunk.

A megyék nonprofit szervezeteinek átlagos pályázati aktivitásának rangsora a következőképpen alakult: Csongrád (főként a 2000–20000 fő közötti lakosságszámú Székutás, Mórahalom, Csanytelek, Csongrád és Kistelek miatt) rendelkezett a legmagasabb értékkel (1. táblázat), melyet Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Heves megye követett. A másik végletet pedig az igen szerény értékkel rendelkező Pest megye jelentette, mely után Vas, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér megye szerepelt a rangsorban.

Bár a települések közigazgatási területeinek eltérő mérete miatt csalóka lehet a térkép, azonban *a nonprofit szervezetek részéről a települések 58,3 százalékából nem érkezett egyetlen pályázat sem* (a vállalkozások esetén ez 50,1 százalék, az önkormányzati szektor esetében mindössze 36,4 százalék volt).

3. ábra. A beadott nonprofit pályázatok száma a településeken 1000 lakosra vetítve

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

Legjellemzőbb módon a kistelepülésekről nem nyújtottak be pályázatot egyik szektor képviselői sem, azonban ebben a tekintetben jelentős különbségek vannak az országon belül (1. táblázat és 4. ábra).

Az 500 lakos alatti törpe- és aprófalvakról jelentősen kevesebb, 1,1 pályázat érkezett 1000 lakosra vetítve, mint országos átlagban (1,5/1000 fő). A Bács-Kiskun, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Vas megyei kistelepülések értékei azonban még a szerény országos átlagot is messze alulmúlják. Utóbbi három az ország legfejlettebb megyéi között található, míg a legmagasabb pályázatszámúval rendelkező megyék jellemzően kevésbé fejlettek (Békés megye – azon belül is Pusztaszentlászló község⁴, Nógrád, Hajdú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). Bár a helyzetet árnyalja, hogy a fejlettebb Fejér megye kistelepüléseiről is az összesített országos átlaghoz közeli számban érkezett pályázat.

A népesebb települések esetében – a hézagos településkategóriák miatt – indokoltnak láttuk összevonni a 20 000 főnél népesebb városok körét. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az országos átlag több mint kétszeresét, a népességekategória átlagának háromszorosát adta, ez azonban mindössze egyetlen település – Nyíregyháza – szervezeteinek kimagasló aktivitását jelentette (1. táblázat és 4. ábra). Heves, Baranya, Hajdú-Bihar, Nógrád, Csongrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és Somogy megye követte a szabolcsi megyeszékhelyet. A legszerényebb értéket pedig Pest, Bács-Kiskun, Győr-Moson-Sopron, Veszprém, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna és Zala megye adta a 20 000 lakos feletti városok benyújtott nonprofit pályázataiban. Messzemenő következtetéseket ebből sajnos nem lehet levonni, inkább csak sejthető az a területi összefüggés, hogy a kevésbé fejlett területeken nagyobb a pályázati aktivitás.

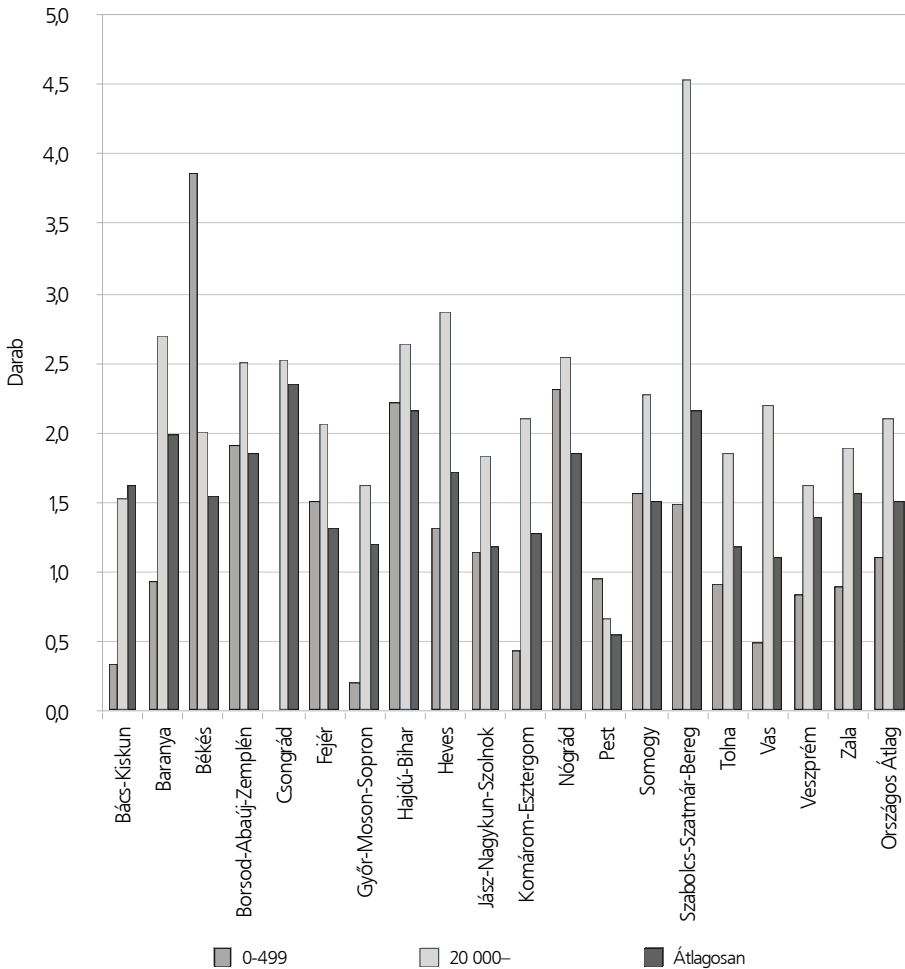
1. táblázat. A beadott nonprofit pályázatok száma 1000 lakosra vetítve a megyékben, a települések lakosságára szerint kategorizálva

Megyék	–499	500–999	1000–1999	2000–4999	5000–9999	10 000–19 999	20 000–	Átlagos
Bács-Kiskun	0,35	0,25	0,53	0,43	0,80	5,13	1,53	1,63
Baranya	0,94	1,10	1,96	1,47	1,04	1,69	2,70	1,99
Békés	3,87	0,94	1,36	0,70	1,11	1,83	2,01	1,54
Borsod-Abaúj-Zemplén	1,91	1,76	1,42	1,23	1,22	2,03	2,51	1,85
Csongrád	–	0,65	1,72	2,36	2,37	1,22	2,52	2,35
Fejér	1,51	0,82	0,91	0,72	1,20	0,96	2,07	1,31
Győr-Moson-Sopron	0,20	1,24	0,47	0,94	0,17	1,40	1,63	1,20
Hajdú-Bihar	2,21	0,51	1,93	1,46	1,39	2,20	2,64	2,15
Heves	1,32	4,00	0,97	0,57	1,18	1,80	2,86	1,72
Jász-Nagykun-Szolnok	1,15	2,16	0,75	0,72	0,71	0,96	1,84	1,19
Komárom-Esztergom	0,43	1,28	0,75	0,34	0,58	1,10	2,11	1,27
Nógrád	2,32	1,59	1,17	1,42	4,59	2,09	2,55	1,85
Pest	0,96	1,37	0,48	0,41	0,53	0,51	0,66	0,55
Somogy	1,57	1,16	0,99	1,07	1,90	0,99	2,28	1,50
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1,49	1,31	1,18	1,54	2,11	1,61	4,53	2,15
Tolna	0,92	0,39	0,49	0,58	1,14	2,16	1,86	1,19
Vas	0,49	0,90	0,74	0,58	0,55	0,57	2,19	1,11
Veszprém	0,84	1,16	1,48	1,23	1,12	1,57	1,63	1,40
Zala	0,90	0,97	0,94	2,16	2,51	–	1,90	1,56
Országos átlag	1,11	1,27	1,03	0,97	1,10	1,50	2,10	1,50

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

Az áttekinthetőbb elemzés érdekében a települési szinten összegyűjtött adatokat a 175-ös kistérségi rendszerre aggregáltuk. A benyújtott nonprofit pályázatok lakosság-számra vetített értékét tekintve az első helyen a Kiskőrösi kistérség állt, melyet a Kisteleki, Sellyei, Nyíregyházai, Egri, Debreceni kistérség követett. Ez alapján megállapítható, hogy *vegyes a kép a kistérségek rangsorát illetően*, mivel a húsz legmagasabb fajlagos benyújtott pályázatszámmal rendelkező kistérség között hat komplex programmal segítettő LHH kistérség is szerepelt, miközben tíz olyan is volt ebben a halmazban, mely nem volt kedvezményezett, sőt hat közülük megyeszékhely rangú volt. A rangsor alján elsősorban a legfejlettebb nem kedvezményezett és a kevésbé elmaradott hátrányos helyzetű besorolást kapott kistérségek sorakoztak (5. ábra).

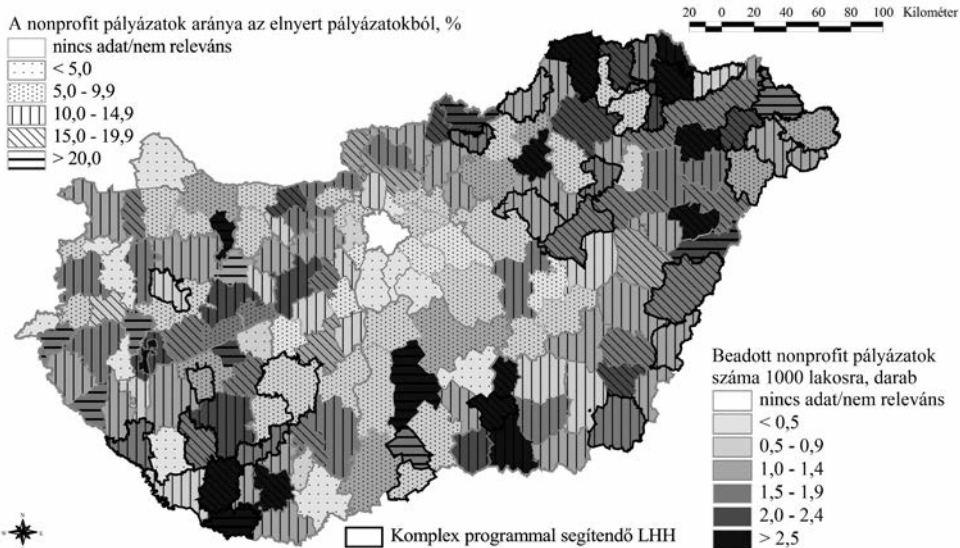
4. ábra. A beadott nonprofit pályázatok száma 1000 lakosra vetítve az 500 lakos alatti és a 20 000 lakos fölötti települések kategóriájában, megyénként

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

A nonprofit pályázatok összes beadott pályázatból való részesedése alapján is vegyes kép rajzolódik ki, az mindenesetre világosan látszik, hogy a legelmaradottabb, komplex programmal segített LHH kistérségek mindegyikében legalább 5 százalékot meghaladó volt a nonprofit pályázatok aránya (5. ábra). Kimagaslik a legelmaradottabb kistérségek egyikeként számon tartott ormánsági Sellyei kistérség (a pályázatok közel 41 százalékát a nonprofit szektorból nyújtották be). Azonban az utána következő Pannonhalmi kistérség (33,3 százalék) és Kiskőrösi kistérség (30,2 százalék) már a kevésbé kedvezőtlen térségek csoportjába tartozott. Tehát nincsenek világosan kirajzolódó területi sajátosságok ebben a tekintetben.

5. ábra. A beadott nonprofit pályázatok 1000 lakosra jutó száma, valamint a nonprofit pályázatok százalékos részesedése az összes beadott pályázat közül kistérségi összesítésben

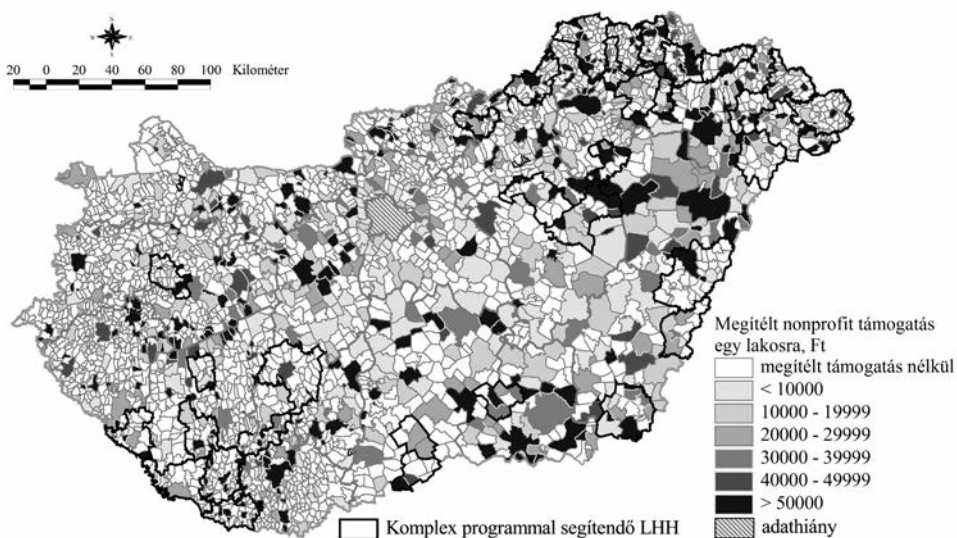
Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

A nonprofit szektor pályázati sikerességének területi sajátosságai

A pályázati sikerességet jelen tanulmányban a megítélt támogatások lakosságszámra vetített száma alapján próbáltuk kifejezni (így pl. az elnyert pályázatok arányát, vagy a megítélt támogatások igényelt támogatási összegén belüli részesedését külön nem vizsgáltuk). A mutató prezentálja egyrészt a pályázati sikerességet és a pályázatok átlagos volumenét is.

A pályázati aktivitás kapcsán egyértelműen látszott a nonprofit szektor szerényebb területi jelenléte az érintett települések alapján. A megítélt támogatások még kevesebb településre koncentráálódtak, mivel csak a települések valamivel több, mint negyedén (27,2 százalék) volt támogatást nyert nonprofit pályázat. Összehasonlítva a beadott pályázatok területi lefedettségével megállapítható, hogy 456 településről érkezett ugyan beadott pályázat, azonban azok nem nyertek támogatást. Ez a vizsgálat szempontjából releváns településállomány (3145 település) 14,5 százalékát jelentette, amely óriási különbség az önkormányzati és a vállalati szektor alig néhány települést érintő teljes sikertelenségéhez képest. Ezen túlmenően, a megítélt támogatások egy főre jutó összege is hatalmas mozaikosságot mutatott (6. ábra).

6. ábra. A megítélt nonprofit támogatás egy lakosra jutó értéke a településeken

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

A megítélt nonprofit támogatások egy főre vetített értékének megyei rangsora inkább a kevésbé fejlett megyék előnyével jellemezhető – Heves, Baranya, Csongrád, Hajdú-Bihar, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye állt a lista élén, míg a sereghajtó Pest megye volt. Átlag alatti értékekkel rendelkezett Somogy, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés, Vas, Tolna és Győr-Moson-Sopron megye (7. ábra és 2. táblázat). A rangsor végén található megyék fejlettség szerinti összetétele annyira vegyes, hogy egyáltalán nem állapítható meg az előbbihez hasonló összefüggés.

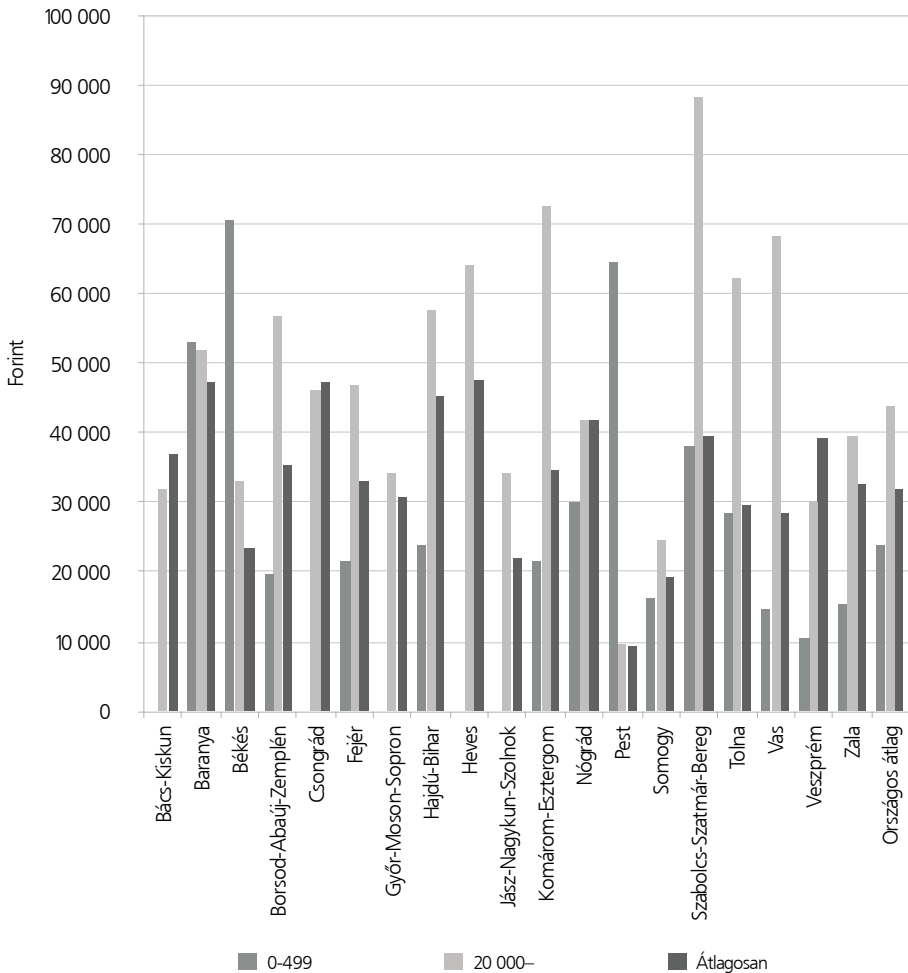
A nonprofit szektor számára megítélt támogatások összegei a települések méret szerinti kategóriáiban szintén igen változatosan jelentek meg. *Általánosságban* az mondható, hogy a legnépesebb, 20 000 lakos feletti városok jutottak hozzá nem csak összvolumenében a legmagasabb összeghez (ez a városállomány a vizsgált településkör népességének 36,7 százalékát adta, míg a támogatások több mint felét – 50,4 százalékát – koncentrált), hanem *fajlagosan is*. Ezek közül is kiemelkedtek Szabolcs-Szatmár-Bereg, Komárom-Esztergom, Vas, Heves és Tolna megye népesebb települései – értelemszerűen a megyeszékhelyek.

2. táblázat. A megítélt nonprofit támogatások összege egy lakosra vetítve a megyékben, a települések lakosság száma szerint kategorizálva, Ft

Megyék	–499	500–999	1000–1999	2000–4999	5000–9999	10 000–19 999	20 000–	Átlagos
Bács-Kiskun	–	274	25 249	13 993	10 516	114 751	31 785	36 694
Baranya	53 068	14 044	46 932	28 713	15 460	77 284	51 680	47 274
Békés	70 664	–	17 365	7 307	16 394	29 210	33 016	23 472
Borsod-Abaúj-Zemplén	19 691	23 324	22 676	24 606	16 579	35 643	56 983	35 372
Csongrád	–	25 954	60 620	45 392	75 732	12 862	46 137	47 100
Fejér	21 660	7 515	18 596	18 772	76 066	6 992	46 980	33 124
Győr-Moson-Sopron	–	17 749	6 404	65 531	1 675	12 542	34 036	30 697
Hajdú-Bihar	23 825	–	85 391	16 409	29 622	40 199	57 563	45 410
Heves	–	277 397	26 708	9 293	8 275	30 474	64 259	47 608
Jász-Nagykun-Szolnok	–	34 014	13 591	10 874	5 899	35 114	34 129	21 933
Komárom-Esztergom	21 632	10 226	26 630	846	3 073	9 612	72 519	34 396
Nógrád	29 889	27 779	14 027	119 788	27 818	40 499	41 935	41 738
Pest	64 368	5 091	4 307	4 261	11 587	11 590	9 513	9 400
Somogy	16 040	24 515	9 014	20 819	24 566	13 105	24 608	19 050
Szabolcs-Szatmár-Bereg	37 858	23 904	15 659	31 871	36 823	21 661	88 267	39 438
Tolna	28 425	2 596	2 183	2 598	18 731	54 870	62 099	29 417
Vas	14 700	5 320	16 596	10 097	–	13 407	68 259	28 471
Veszprém	10 428	93 831	26 900	51 249	36 557	42 208	30 012	39 166
Zala	15 480	28 706	20 715	35 507	50 883	–	39 449	32 604
Országos átlag	23 680	33 691	20 845	22 685	21 863	30 694	43 906	31 971

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

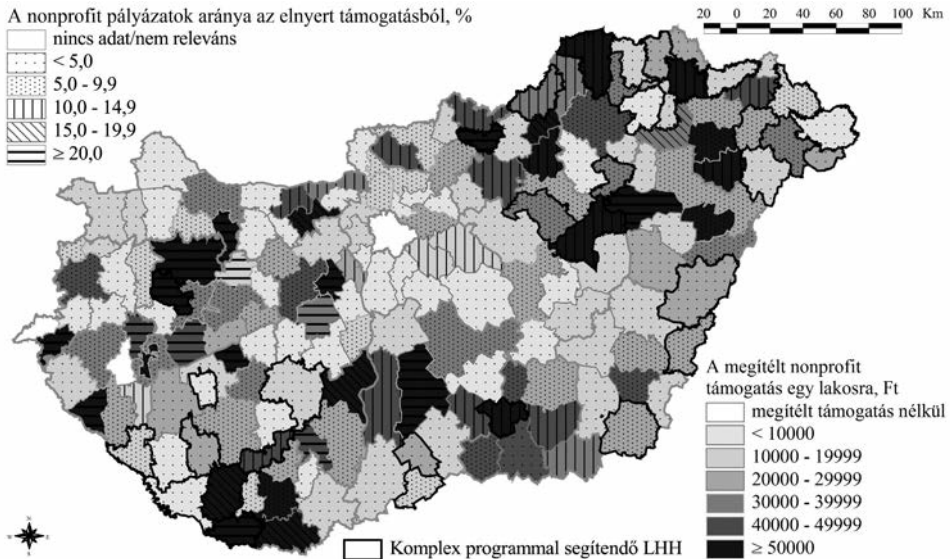
7. ábra. A megítélt nonprofit támogatások összege 1000 lakosra vetítve az 500 lakos alatti és a 20 000 lakos fölötti települések kategóriájában, megyénként, Ft

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

A településhálózaton belüli jelentős differenciákra mutat rá az a tény, hogy Pest megye alacsony összértéke mellett az 500 lakos alatti kistépülések egy főre jutó támogatása az egyik legmagasabb volt – bár ezt csak Ipolytölgyes kiugró értéke produkálta két környezetvédelmi pályázatnak köszönhetően. Békés megye kimagasló értéke a már említett Pusztatollakára koncentrálódó támogatás miatt jelentkezett, és Baranya megye kistépüléseinek relatíve magas támogatási összege is az egyáltalán forráshoz jutó 500 lakos alatti községek 9 százalékára vezethető vissza.

8. ábra. A megítélt nonprofit támogatás egy lakosra jutó értéke, valamint a nonprofit pályázatok részesedése az elnyert támogatásból kistérségi összességében

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

A kistérségi szintre aggregált adatok alapján készült térkép is a mozaikosságot tárja elénk (8. ábra). A két véglelet a kiugróan magas egy főre jutó megítélt nonprofit támogatással rendelkező Pannonhalmi kistérség (~245 000 Ft/fő)⁵, valamint a támogatás nélkül maradt Pacsai és Szentgotthárdi kistérség jelenti. Az 50 000 Ft feletti egy főre jutó nonprofit támogatással bíró 26 kistérség között mindössze 8 található a komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérségek közül, ugyanakkor 11 ide volt sorolható a legfejlettebb kistérségek kategóriájából.

A megítélt támogatási összegek közül a nonprofit szektor részesedése nehezen általánosítható területi mintázatot követett. *Egyértelműnek tűnik azonban, hogy a legfejlettebb kistérségek körében jellemzően alacsonyabb, szinte kivétel nélkül 10 százalék alatti a nonprofit szektor aránya.* Ez nyilvánvalóan a pályázatok terén aktívabb, részben nagyobb mozgásterrel rendelkező önkormányzati és erősebb gazdasági szféra mellett alárendelt részt kínál a nonprofit szektornak, mely ugyanakkor a vidéki térségeknél nagyobb forrásabszorpcióval rendelkezik. A Pannonhalmi kistérség nonprofit szektorának kiugró mértékű támogatásai a nonprofit szféra részesedésében is jelentkeztek – 56 százalékos súlyt képviselt az összes támogatási forrás közül. A szektor részaránya az Óriszentpéteri kistérségben 40 százalékot⁶, a Balmazújvárosi és a Sellyei kistérségben 30 százalékot, a Gárdonyi, Letenyei és Devecseri kistérségben pedig 25 százalékot meghaladó volt. *A komplex programmal segített LHH kistérségek zöme nem került be a legnagyobb nonprofit támogatási aránnyal rendelkező térségek körébe, sőt többségükben a nonprofit szektor 10 százalék körüli, vagy az alatti súllyal bírt.*

A komplex programmal segítettő leghátrányosabb helyzetű kistérségek jellemzői

Az előzőekben már több alkalommal is utaltunk a kistérségeken belül a komplex programmal segítettő leghátrányosabb helyzetű térségekre. Mivel egyik kiinduló hipotézisünk az volt, hogy a gyenge gazdasági potenciál és az önkormányzatok kisebb anyagi mozgástere miatt ezekben a térségekben nagyobb lehet a nonprofit szféra szerepe a fejlesztési források megszerzésében, így indokolt részletesebben is pozicionálni ezt a térségkategóriát.

Meglehetősen nehéz bármilyen egyértelmű összefüggést megállapítani a fejlettséget kifejező mutatókkal, ezen belül a kistérségek kedvezményezettségének megállapítására szolgáló komplex fejlettségi mutatóval is. A számos fejlettségi indikátort is magában foglaló rangkorrelációs számításunk szerény és némileg ellentmondásos eredményeket produkált. A nonprofit szektor számára megítélt támogatások egy főre jutó kistérségi értéke és a nonprofit szervezetek által benyújtott pályázatok számának 1000 lakosra vetített értéke szerény (bár szignifikáns) *pozitív korrelációs kapcsolatot* mutatott pl. a *nonprofit szervezetek 1000 lakosra eső számával, illetve a munkanélküliségi rátával és a szociális segélyezés mutatóival*. Szerény negatív előjelű korrelációs kapcsolat adódott az adóköteles jövedelem egy lakosra jutó értékével és a komplex fejlettségi mutatóval. Az ellentmondást az hordozza magában, hogy a nonprofit szervezetek lakosságszámra vetített értéke a fejlettségi mutatóval közepesen szoros pozitív korrelációs kapcsolatban van (tehát alapvetően a fejlettséget fejezi ki).

Bár a szerény magyarózerejű statisztikai kapcsolatok miatt messzemenő következtéseket nem lehet levonni, az mindenesetre sejthető, hogy a nonprofit szféra pályázati mutatói valamelyest az alacsonyabb fejlettségű térségekben magasabbak. Ezt az összefüggést lerontja a nagyobb városok intenzívebb pályázati tevékenysége, mely esetükben az erősebb nonprofit szektorra vezethető vissza. Mindenesetre indokoltnak láttuk a kistérségek nagyobb fejlettségi kategóriáinak (1. ábra) megfelelően is elvégezni a legfontosabb indikátorok összesítését.

A 34 darab komplex programmal segítettő LHH kistérség népességszámából való részesedése mintegy 12,5 százalék volt 2012-ben. A térségkategória beadott összes pályázatból való részaránya 13,7 százalék volt, és a megítélt támogatásokból is ugyanekora aránnyal részesedett. Ez a kiegyenlített szereplés azonban önmagában – véleményünk szerint – *nem szolgálja kellőképpen a térség felzárkózását, legalábbis ezen források alapján* (mely azonban a fejlesztési források oroszlánrészét adja hazánkban).

A beadott pályázatok számából a komplex programmal segítettő LHH kistérségek nonprofit szektora 13,1 százalékkal rendelkezett, mely valamelyest magasabb, mint az országos és a fejlettebb térségek értéke (3. táblázat). A nonprofit szervezetek által igényelt támogatás azonban jelentősen meghaladta az átlagos részesedést. Ez a többlet a támogatott pályázatok számánál már nem érzékelhető, és a megítélt támogatás esetében is számottevően csökkent, bár a nonprofit szektor utóbbi esetben magasabb részesedéssel bírt, mint a többi térségkategória esetében. Tehát ezek *az értékek rámutatnak a komplex programmal segítettő LHH kistérségek nonprofit szektorának átlagosan magasabb pályázati aktivitására, de egyben a kisebb sikerességére is*. Ezt erősíti meg a 4. táblázat is.

3. táblázat. A nonprofit szektor részesedése az összértékből, kedvezményezettség szerint kategorizálva, %

Térségkategoriók	A nonprofit szektor részesedése			
	Az összes benyújtott pályázatból	Az összes igényelt támogatásból	Az összes támogatott pályázatból	Az összes megítélt támogatásból
Nem kedvezményezett	12,0	8,8	9,5	6,7
Hátrányos helyzetű	12,7	8,4	10,6	6,8
LHH	15,8	7,1	12,8	4,5
Komplex programmal segített LHH	13,1	10,6	9,8	7,7
Országosan	12,4	8,8	9,9	6,6

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

A nonprofit szektor országosan is szignifikánsan alacsonyabb sikerességgel nyújt be pályázatokat és jut támogatáshoz, mint az önkormányzati vagy a vállalkozói szféra. A térségkategoriók szerint elvégzett számítások alapján pedig az körvonalazódik, hogy a komplex programmal segített LHH kistérségekben az önkormányzatok sikeressége nagyjából azonos az országos átlagával, addig mind a vállalkozói, mind a nonprofit szervezetek pályázási és forrásszerzési hatékonysága elmarad az országos értéktől. Az érintett kistérségek nonprofit szektora a megpályázott támogatásoknak alig több mint harmadához (35,6 százalék) tud hozzájutni.

4. táblázat. A pályázatok elnyerésének aránya és a megítélt összeg a megpályázott összeg arányában a három szektorban, kedvezményezettség szerint kategorizálva, %

Térségkategoriók	Pályázatok elnyerésének aránya			Megítélt összeg a megpályázott összeg arányában		
	Önkormányzatok	Vállalkozások	Nonprofit szervezetek	Önkormányzatok	Vállalkozások	Nonprofit szervezetek
Nem kedvezményezett	48,4	56,8	42,9	60,9	49,2	39,3
Hátrányos helyzetű	51,2	55,1	44,1	55,1	46,7	40,3
LHH	52,1	53,3	41,3	58,4	69,4	40,4
Komplex programmal segített LHH	51,3	52,6	37,8	56,7	42,9	35,6
Országosan	49,9	56,0	42,3	58,7	49,8	39,0

Forrás: Saját szerkesztés az NFÜ-EMIR adatbázisa alapján, 2014. április 30-i állapot szerint.

A számítások alapján az 1000 lakosra jutó beadott nonprofit pályázatok számának elmaradt térségekben adódó száma (1,65 pályázat/1000 lakos) meghaladja az országos átlagot (1,50 pályázat/1000 lakos), mint ahogyan a megítélt támogatás egy lakosra jutó értéke is magasabb (34 911 Ft/fő), mint a hazai átlag (31 971 Ft/fő). A relatíve kedvezőnek

tűnő értékek mögött azonban komoly hatékonyságbeli problémák húzódnak meg, melyek összességében azt okozzák, hogy a nonprofit szektor – néhány kiugró példától eltekintve – nem képes a legelmaradottabb térségek felzárkózásához hozzájárulni.

Konklúziók

Az elmúlt évtizedekben nőtt a hazai nonprofit szektor gazdaságon belüli súlya, amihez a 2004 óta elérhető európai fejlesztési források is hozzájárultak. Ugyanakkor ezek a támogatások nem segítettek a nonprofit szektor területi problémáinak (Budapest-központúság, szervezetek közti – részben területi – egyenlőtlenségek) enyhítésében.

Az ÚMFT és az ÚSZT 2007–2013 közötti időszakra kiterjedő pályázati adatbázisa alapján készült települési és kistérségi léptékű vizsgálatunkban a pályázati aktivitás és sikeresség vizsgálata jelentős területi különbségekre mutatott rá Magyarországon belül (Budapestet mellőzve is).

Országos léptékben a nonprofit szervezetek pályázati aktivitása volt a legszerényebb az önkormányzati és vállalkozói szférával összevetve, és az igényelt összegek, illetve a megítélt támogatások között a legnagyobb különbség mutatkozott. A települések közel 60 százalékáról nem érkezett pályázat a nonprofit szféra egyetlen reprezentánsától sem. Ez főként a kistépüléseket jellemezte, melyek esetében inkább a kevésbé fejlett megyékben mutatkozott nagyobb pályázati aktivitás – ez némileg erősítette a kiinduló feltételezésünket, de inkább csak sejthető ez az összefüggés.

A nonprofit szektorból érkező pályázatok esetében hatalmas arányú volt a sikertelenség – a települések közel 40 százalékából adtak be ugyan nonprofit pályázato(ka)t, de 15 százalék esetében egyik sem nyert, így sikeres nonprofit pályázat a települések alig több mint negyedéből érkezett.

Különösen a megyeszékhelyek nonprofit szektora emelkedett ki mind a megítélt támogatások össz volumenében, mind fajlagos értékét tekintve is. Nem meglepő, hogy a legfejlettebb térségekben arányait tekintve alárendelt szerepet játszik a nonprofit szféra az elnyert pályázati forrásokból való részesedésben, de ez jóval nagyobb abszolút összegeket jelent, mint az elmaradott térségek körében. Ugyanakkor a legelmaradottabb térségek többségében sem emelkedik ki a nonprofit szféra magas aránya, többségükben 10 százalék körüli, vagy az alatti súllyal bírt. Statisztikai vizsgálatunk sem mutatott ki egyértelmű kapcsolatot a pályázati teljesítmény és hatékonyság, illetve a fejlettségi mutatók viszonylatában – ennek oka pedig az, hogy a nonprofit szféra pályázati mutatói valamilyest jobbak az alacsonyabb fejlettségű térségekben, ugyanakkor a nagyobb városokban is intenzívebb a pályázati tevékenység.

A komplex programmal segítő leghátrányosabb helyzetű kistérségek esetében magasabb a pályázati aktivitás, azonban jelentősebb a sikertelenség is. Ezek mellett is relatíve kedvező fajlagos benyújtott pályázatszám és megítélt támogatási értékek adódtak, melyek mögött azonban komoly hatékonyságbeli problémák húzódnak meg. Összességében az mondható, hogy a nonprofit szektor – néhány kiugró példától eltekintve – nem képes a legelmaradottabb térségek felzárkózásához érdemi módon hozzájárulni.

Köszönetnyilvánítás

Pénzes János publikációt megalapozó kutatása a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Irodalom

- Ajkay Adrián (2011): *Az európai uniós fejlesztési támogatások szerepe a nyugat-dunántúli nonprofit szervezetek működésében*. Doktori (PhD) disszertáció, Sopron:Nyugat-Magyarországi Egyetem.
- Boros, Gábor (2012): The role of regional development planning in diminishing deep poverty – case study: A backward region in Hungary. In: Pénzes, János–Radics, Zsolt (eds.): *Roma population on the peripheries of the Visegrad Countries – Integration issues and possible solutions*. Debrecen:Didakt Kft. 214–220.
- Boros, Gábor–Kozma, Gábor–Pénzes, János (2013): Impact of the European Union on the method of demarcating the beneficiary regions in Hungary. *European Spatial Research and Policy*, (2.), 133–146.
- Bujdosó, Zoltán–Szűcs, Csaba (2008): Utilization of regional development funds in the small towns of Northern Hungary. In: Csapó, Tamás–Kocsis, Zsolt (eds.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. IV. Településföldrajzi Konferencia. Szombathely:Savaria University Press. 172–182.
- Kákai László (2010): A Nemzeti Civil Alapprogram, útkeresés egy új támogatási rendszer felé? *Civil Szemle*, (1), 91–118.
- KSH (2014): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2012*. Budapest:Központi Statisztikai Hivatal. Elektronikus adathyűtemény.
- Kullmann Ádám–Janza Frigyes–Herczeg Béla (2010): A leghátrányosabb helyzetű kistérségek célzott támogatásának kísérlete, és első tapasztalatai Észak-Magyarországon. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, (2.), 3–20.
- Pénzes, János (2013): The dimensions of peripheral areas and their restructuring in Central Europe. *Hungarian Geographical Bulletin*, (4.), 373–386.
- Porubcsánszki Katalin (2007): A teljesítménymenedzsment lehetőségei a Nemzeti Civil Alapprogramban. *Civil Szemle*, (1), 71–90.
- Reisinger Adrienn–Hajós Barbara (2013): Európai uniós pályázati források a nyugat-dunántúli és a győri nonprofit szervezetek körében. *Civil Szemle*, (1), 33–54.
- Sain Máttyás (szerk.) (2014): *Térségfejlesztők a szegénység elleni küzdelemben. Módszertani útmutató*. Készült a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” keretében. Budapest:Autonómia Alapítvány.
1996. évi XXI. törvény: *a területfejlesztésről és a területrendezésről*.
2011. évi CLXXV. törvény: *az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról*.
- 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat – *a területfejlesztési támogatásokról és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről*.
- 311/2007. (XI. 17.) kormányrendelet – *a kedvezményezett térségek besorolásáról*.
- 116/2011. (VII. 7.) kormányrendelet – *a kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI. 17.) kormányrendelet módosításáról*.

Internetes hivatkozások

- Civil Információs Portál: <http://civil.info.hu/-/2013-a-konszolidacio-eve-volt-a-civil-szferaban> (letöltve 2014. 07. 06.).
- ÉAOP–5.1.3-11: *A régiós civil szervezetek infrastrukturális feltételeinek fejlesztése*.
Kézirat, <http://www.nfu.hu/doc/2947> (letöltve: 2013. 10.24.).
- KSH (2013): *A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2012-ben*. Statisztikai tükör 2013/119. Budapest:Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit12.pdf> (letöltve 2014. 07. 08.).
- NFÜ Jelentéskészítő <http://www.nfu.hu/jelenteskeszito>

Jegyzetek

- 1 A tanulmány a nonprofit szervezetekkel (az NFÜ „non-profit szervezetek” néven együtt kezeli őket) foglalkozik. A nonprofit szektor meghatározása nem egyszerű, külön tanulmányt érdemelne, hiszen a különböző irodalmak és beszámolók is egymástól eltérően használják a fogalmakat, attól függően, hogy milyen megközelítésben tárgyalják őket. Emellett több helyen egymás szinonimájaként jelennek meg a civil szektor, nonprofit szféra, klasszikus civilek, civil társadalom, harmadik szektor kifejezések. Jelen tanulmányban az NFÜ nonprofit szervezetek adatait használjuk, amelyek elkülönülnek a vállalkozói és az állami-önkormányzati szektor adataitól, valamint lefedik a KSH és a Civil törvény „Értelmező rendelkezések” szakaszában felvázoltakat. Ezek értelmében a klasszikus civil szervezetek a nonprofit szervezetek részhalmazának tekinthetők.
- 2 A program a nonprofit szektor kapcsán együttesen kezeli a klasszikus civil szervezeteket az olyan nonprofit szervezettel, mint pl. a Magyar Közút Nonprofit Zrt. Jelen tanulmány egyik célja annak vizsgálata, hogy a szféra tud-e hatni a hátrányos helyzetű kistérségek fejlődésére. Az elsődleges fejlesztési kezdeményezések, innovációk a nonprofit szektoron belül a klasszikus civil szervezetekre hárulnak, így az NFÜ rendszeréből így kinyert mutatók nem minden esetben tudják ennek értékét mutatni. Azonban feltételezzük, hogy az említett és a többi országos jelentőségű szervezet hozzávetőlegesen egyformán befolyásolja a kistérségek mutatóit, így a torzítás kevésbé szignifikáns.
- 3 A Jelentéskészítőtől néhány (szám szerint kilenc) település – a 2014. január 1-jén hatályos közigazgatási rendszer alapján – hiányzik (részben közelmúltban történt közigazgatási önállósodásuk okán).
- 4 Pusztatoatlaka általánosságban véve is és a civil szektort tekintve is kimagaslott a pályázati aktivitás és sikeresség vonatkozásában. A nonprofit szektorból érkezett agrár jellegű, illetve idegenforgalmi profilú pályázat is.
- 5 A Pannonhalmi kistérség esetében az egyházhoz és az apátságához kapcsolódó nagy volumenű pályázatok okozták a kiugró értéket.
- 6 Szerény pályázati aktivitás mellett a turizmusfejlesztést célzó kulturális hagyományörzés és a nemzeti park közfoglalkoztatási pályázatai következtében, valamint az alacsony lakosságszám miatt állt elő a magas arány.

A NEMZETI CIVIL ALAPPROGRAM ÉS A NEMZETI EGYÜTTMŰKÖDÉSI ALAP ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

Nagy Ádám

Bevezető

■ A civil társadalom egyik fő jellegzetessége (a közösség önmagában is érték szemléletén túl), hogy sokszor elválik a vevő és az igénybe vevő szerepe. Míg a profitorientált világban jellemzően az igénybe vevő maga ellentételezi az igénybevételt, a civil nonprofit szervezetek esetében ez korántsem biztos, hogy így van. Gondoljunk csak a hajléktalan-étkeztetésre, az ingyenes programokra, előadásokra, a szociális táboroztatásra stb. Ebből következően valakinek ezt az ellentételezési, civil finanszírozási feladatot el kell látnia, és miután a társadalomban az ezzel kapcsolatos igény jellemzően magasabb a lehetőségeknél, ezen igények szelekciója, a közösség vagyonának felügyelete is feladatként jelentkezik. A civil finanszírozás feladata tehát, hogy a civil nonprofit együttműködések-szervezeteket támogassa, a szolgáltatás, önszerveződés és kontroll funkciók beteljesítését segítse, továbbá az állam által a civil szervezeteknek nyújtott források elosztását, kontrollját megszervezze.

Szabó Máté (2009) szerint a civilek állami finanszírozása önmagában is ellentmondás. Ennek kapcsán a Szabó professzor által javasolt megoldás: „az állam egészítse ki a magánadományt elve” szimpatikusnak tűnhet, ez akkor sem helyettesítene egyfajta, a források feletti közösségi kontrollt, hiszen mi lenne azon szervezetekkel, akik közelében nincs nagy támogató és/vagy komoly marketingapparátus és/vagy magával ragadó, érzelmi azonosulást okozó cél (gyermekotthon a keleti végeken, roma felzárkóztató

programok, kutatóintézetek stb.). A civil finanszírozásban alább megrajzolt problématerkép nem kötelező önellentmondás, inherens hiba tehát, hanem pusztán a jogszabályok hézagossága, a döntéshozók gyengesége, a folyamatok kontrollátlansága, a szerkezet egyoldalúsága, a fejlesztési igény negligálása. E munka tehát nem a civilek állami finanszírozása ellen, hanem épp mellette, tisztességes kereteinek megteremtéséért igyekszik érvelni, mégpedig úgy, hogy összeveti a Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) harmadik ciklusának (utolsó három „békeévének” [2008–2010], ahol lehet bővítve a vizsgált időintervallumot) és a Nemzeti Együttműködési Alap (NEA) első három évének (2012–2014) – mint a legnagyobb civil finanszírozó intézményeknek¹ – működési jellemzőit².

Különösen fontos ezt megtenni, mert a civil nonprofit területen visszatérően a legtöbb kritika épp az állami civil finanszírozást éri (újabbán a közhasznúság szabályozásával egyetemben³), de ennek elemzése elmaradni látszik: vagy csak felszínes bemutatások láttak eddig napvilágot, vagy ahol ennél mélyebbre ástak a szerzők, ott is sokszor adósok maradtak egyes következtetések levonásával (pl. Móra 2012; Kákai 2013).

Az összevetés lehetséges szempontjai

Az ún. kis-lauritzeni modell⁴ (Nagy 2007), szakértői interjúk, a hozzáférhető pályázói problémák tartalomlemzése alapján a lehetséges összevetést az alábbi szempontrendszerre alapozzuk⁵:

- I. a külső tényezőkre: azaz a finanszírozás környezetére, jogi hátterére, külső meghatározottságára;
- II. a szerkezetre, döntéshozatalra: a struktúra jellegére, hatáskörökre, döntéshozatalra;
- III. a folyamatmenedzsmentre: az eljárásrendekre, lebonyolításra;
- IV. és a fejlesztés lehetőségeire.

Ezen szempontrendszeren belül 3-3-3, illetve 1, összesen 10 értékelési dimenziót igyekszünk leírni:

I. Külső tényezők esetében:

1. szerep – milyen a finanszírozó rendszerre osztott szerep meghatározottsága, milyen annak saját szerepfelfogása önmeghatározása;
2. jogi környezet – mennyire racionális, hézagmentes és stabil a finanszírozó rendszer jogi megalapozottsága;
3. pénzügyi szerkezet – milyen a források mennyisége, szerkezete.

II. A struktúra esetében:

1. szerkezet – milyenek a döntési jogosultságok, feladat és hatáskörök megosztása, a finanszírozási rendszer autonómiájának tere;
2. civil részvétel, autonómia, szubszidiaritás – mennyire vonja be az ügyfél képviselőit a rendszer, azok mennyire kontrollálhatják a forrásbővítő rendszer aktorait;
3. objektivitás – mennyire törekszik kiküszöbölni a szubjektív elemeket a döntéshozatal.

III. A folyamatok esetében:

1. átláthatóság – mennyire transzparenssek és nyilvánosak a döntések;
2. lebonyolítás – milyen a pályázatkezelés rendszerbeli szerepe, jogosultságai, mennyi idő telik el a finanszírozási ciklusban a kérelemtől a források felhasználhatóságáig;
3. interaktivitás – milyen a kommunikációs tér az ügyfél és a finanszírozó rendszer között, milyen az információs szerkezet, van-e lehetőség a pályázói visszajelzésre.

IV. A fejlesztés lehetőségeinek tekintetében:

1. fejlesztés – mennyire kiszámítható, tervezhető a fejlesztés, létezik-e és milyen a tervezési koncepció, kinek a kompetenciája annak létrehozása, mennyire fogadja be a rendszer a rá vonatkozó javaslatokat (pályázói jelzéseket, rendszerbeli szereplők jelzéseit stb.).

Természetesen ezen értékelési dimenziók nem kizárólagosak, más szempontrendszernek is lehet racionális alapja, ugyanakkor – a fentebb hivatkozott problématerkép, tartalomelemzés és elméleti modell alapján – úgy tűnik, hogy ezen 10 dimenzió által valós kép rajzolható a civil finanszírozás múltbeli és jelenlegi rendszeréről.

I. Külső tényezők

Szerep – a finanszírozó rendszerre osztott szerep, annak saját szerepfelfogása, meghatározása és önmeghatározása

A finanszírozó rendszerre osztott szerep kiolvasható egyfelől az azt megalkotó, szabályozó jogszabályokból, illetve az igazgatás testületekkel kapcsolatban elfoglalt pozíciójából.

Míg a Nemzeti Civil Alapprogram⁶ célja az azt létrehozó és szabályozó törvény szerint „a civil társadalom erősítése, a civil szervezetek társadalmi szerepvállalásának segítése, a kormányzat és a civil társadalom közötti partneri viszony és munkamegosztás előmozdítása” (2003 évi L. törvény preambulum), addig a Nemzeti Együttműködési Alap „a civil önszerveződések működését és szakmai tevékenységét, nemzeti összetartozásuk erősítését és a közjó kiteljesedésében vállalt szerepük segítségét” támogatja (2011. évi CLXXV. törvény 55. §). Lényeges különbség a két státútum tekintetében, hogy az NCA-nál a kormányzati-civil partnerség, míg a NEA esetében a nemzeti összetartozás kapott a másikonál nem jelentkező szerepet.

Hasonlóság a Nemzeti Együttműködési Alap és a Nemzeti Civil Alapprogram között, hogy mindkettő „csak” központi költségvetési előirányzat⁷ (volt), és nem önálló Alap, így módon a NEA neve egyenesen ellentétben áll jogi meghatározottságával. Ugyancsak kérdéses a Nemzeti jelző főképp az NCA esetében, hiszen státútuma szerint nem volt országhatáron túlnyúló feladata (bár pályázati kiírás keretében foglalkozott a határon túli kapcsolatokkal). Ugyancsak kérdéses a NEA-nál az Együttműködési kitétel, hiszen itt nem általában az együttműködések a megszólítottak-kedvezményezettek, hanem a klasszikus civil nonprofit szervezetek (persze az átnevezési kényszer érthető a változtatási görcs-újítási szándék és a Nemzeti Együttműködés Rendszerének marketingje okán,

de ennek megértése nem jelenti egyben annak helyeslő elfogadását is). Jól látható tehát, hogy az NCA elnevezése egy helyen, a NEA két helyen is ellentmond saját feladatleírásának: az Országos Civil Alapprogram, illetve a Nemzeti Civil Alapprogram lenne/lett volna a mai feladatokkal adekvát elnevezés. Ugyanakkor jól látható a különbség a két előirányzat között azok mozgásterét tekintve. Míg az NCA-nak önálló stratégiája, forráselosztási lehetősége, titkársága, weblapja (ha mégolyan felemás, kormányzati kontroll alatt működő kommunikációval is⁸) volt, addig a NEA-nak ilyen lehetőségek nem állnak rendelkezésére (de még egy, a testületi tagokat vagy testületeket összefogó levéllistája sincs). A jogszabály abban sem enged szabad kezét a rendszernek, hogy maga döntse el: adott jellegű feladatra mennyi pénzt szán a rá bízott büdzből, azt is központilag szabályozza.

Jogi környezet

AZ NCA jogi környezetét meghatározó törvény nem készült többnek, mint a civil forráselosztást szabályozó joganyagnak. Egy meglehetősen szétterjedt jogi környezet egyik puzzle-darabjaként hatálya csak a civil finanszírozás intézményrendszerére terjedt ki. A jogszabály (a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvényt, továbbiakban NCA-törvény) nyolc éve alatt tízszer módosult⁹. Lényegét tekintve egy átfogóbb módosítás történt 2008-ban, amely újraalkotta az Alapprogram forrásainak számítási módját, a pályázói jogorvoslat lehetőségeit és az összeférhetlenségi szabályokat (Kákai 2010).

Ezzel szemben a Nemzeti Együttműködési Alapról szóló törvény fő kitűzése egyfajta Civil Kódex megalkotása volt, ahol egy helyen szerepel a civil szervezetek működésére vonatkozó törvényi joganyag. Ezt az újjáalkotott Polgári törvénykönyv (2013. évi V. törvény), illetve a mögötte álló érdekek ugyan felülírták, de a korábbi meglehetősen konfúz, mintegy tucatnyi törvényt mégis sikerült kezelhető nagyságrendűre csökkenteni. Ma tulajdonképpen a Ptk. és a Civil törvény (2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról, esetünkben a továbbiakban NEA-törvény) adja meg a civil szervezetek működésének jogi alapját. Ugyanakkor a 2011-es törvényt három év alatt már négyszer módosították¹⁰.

Mindkét törvény a klasszikus civil nonprofit szervezeteket: alapítványokat és egyesületeket támogatja, kizárva a jogosultak köréből a pártokat (a NEA-nál a pártok által alapított alapítványokat és részvételükkel létrehozott egyesületeket is), a munkaadói és munkavállalói érdekképviseleteket, a biztosító egyesületeket, egyházakat, közalapítványokat, a nonprofit gazdasági társaságokat (a NEA esetében az újonnan létrejött formát: a civil társaságot is) és azon szervezeteket, amelyek a költségvetésből közvetlen kapnak támogatást.

Mind a két finanszírozó rendszer a koordináló Tanács, konkrét döntéseket meghozó kollégiumok szerint állt fel (még ha ezek létszáma, tagjai, vezetői, rendszere lényegesen különbözik is egymástól)¹¹.

Míg az NCA a korábbi kritikák hatására¹² 2009-ben megalkotta Stratégiáját, addig a NEA esetében ilyenről nem esik szó. Kétségkívül a mai rendeleti szabályozottság jóval kevesebb teret is enged az önállóságra, de azon a téren belül sem mutatkozik a civil

szektor problématerképét felmérő és a forrásokkal azt a megoldások irányába elmozdító stratégiai „konverziós” szándék. Holott a legtöbb felvetés még ma is aktuális a fél évtizedes dokumentumból (részletesen lásd később).

Pénzügyi szerkezet

2008–2010 között az NCA törvény ún. forrásautomatizmussal tervezte az NCA éves keretösszegét¹³. Az NCA törvény szerint az Alaprogram fő bevételét az állampolgárok által felajánlott SZJA 1 százalékával megegyező összeg jelentette (3 év késleltetéssel)¹⁴. Kétségtelen tény, hogy ebből az éves költségvetési törvény le-lecsípett, azzal az egyébként meglehetősen szemforgató érveléssel válaszolva az ezt felhánytorgató civileknek, hogy esetünkben a költségvetési törvény a speciális jogszabály, így ütközés esetén az rontja le az NCA-törvény általános szabályozását¹⁵. A NEA-időszak első 3 évében ilyen forrásautomatizmus nem létezett, az éves költségvetési alkuk határozták meg a keretösszegeket (rendre 3,38 Mrd forintot)¹⁶. Ugyanakkor ez összegből egyszer le kell vonni 6 százaléknyi lebonyolítási költséget (ez a 2010 előtti időszakban is így volt, akkor ez 8 százalékot tett ki), valamint a NEA esetében 10 százalék miniszteri keretet, amely nem nyilvánosan/pályázaton került kiosztásra. Sajnos a miniszteri keret bevezetésével a finanszírozás tulajdonképpen elvesztette „ártatlanságát”¹⁷, erős visszalépést tett politikai irányba. A függés erősítése¹⁸ ezen a lépésen mindenképp tetten érhető.

Persze ne feledkezzünk meg azonban arról sem, hogy a költségvetési trükközés 2010 előtt is jellemző volt. 2009-ben a költségvetési zárolások miatt pl.: 1,11 Mrd forint kifizetésre csak 2010 januárjában történt meg.

1. táblázat. Az NCA/NEA rendelkezésre álló összegek 2008–2010/2012–2014

Év	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
SZJA 1% (+3 év)	4,3 (2001)	5,2 (2002)	6,1 (2003)	6,9 (2004)	7,0 (2005)	7,7 (2006)	8,8 (2007)	9,5 (2008)	10 (2009)	9,8 (2010)	9,0 (2011)
Ténylegesen biztosított összeg	6,9	7	6,9	6,9	6,9	7,7	7	2,8*	3,04 ¹⁹	3,38	3,38
Lebonyolítási költség	10%	10%	8%	8%	8%	8%	8%	6%	6%	6%	6%
Miniszteri keret	0	0	0	0	0	0	0	0	10%	10%	10%
Pályázatokra jutó forrás**	6,2	6,3	6,2***	6,3	6,3	7,1	6,3****	2,6	2,8	2,8	2,84

* 3,6 Mrd-os költségvetésből 800 milliót februárban zárolt a kormány.

** 100 millió forintra kerekítve.

*** A Tanács forrásmegosztása 137 millió forint tartalékot is beállított.

**** Az új miniszter, 2010 júniusában, 228 millió forint zárolást rendelt el (a korábbi évekről maradt összeg viszont felhasználásra került).

Forrás: Éves Jelentés 2009; NAV 2011; EMET adatszolgáltatás.

Összességében jól látható, hogy nominálértéken is mintegy 40 százaléknyi, inflációval is kalkulálva, reálértéken kb. 30 százaléknyi összeg állt rendelkezésre a korábbi időszakhoz képest („...nagyságrendekkel nagyobb forrásból gazdálkodhatott az NCA, mint később a NEA” [Kákai 2013:58]). Dicséretesen csökkentette a szabályozó a 2012–2014-es időszakban a mindenkori lebonyolítási költséget. Tette ezt nem csak nominálértékben, de százalékban is, ennek egyik vélhető oka az egyre elterjedtebb, majd kötelező elektronikus pályázattal járó tehercsökkenés, illetve az elszámolás egyszerűsítése (bizonyos számlákat nem kell benyújtani már az elszámoláshoz, lásd később). Ugyanakkor mindkét forráselosztási rendszert végigkíséri az a logika, hogy az arra biztosított keretből csíp le a lebonyolító (párhuzamosan a költségvetési törvényben nevesített működési költségbiztosításon túl).

A forrásszerkezetet tekintve lényeges különbség, hogy a pályázatokra szánt források elosztása az NCA esetében a Tanács kompetenciája volt, míg a NEA létrejötté óta ezt a vonatkozó rendelet határozza meg, azon a Tanács még akkor sem módosíthat²⁰, ha van olyan kollégium, amely évről évre 12-szeres túljelentkezéssel küzd (Közösségi Környezet Kollégium), és van olyan, amelyben összesen 34 százalékos volt a túligénylés (Nemzeti Összetartozás Kollégium; formai bíráló után annyi sem. Így fordulhatott elő, hogy a Nemzeti Összetartozás Kollégiumhoz benyújtott 251 pályázatból 208 nyert, és mindössze 11 százalékkal múlta felül a formailag megfelelő igény a rendelkezésre álló keretet).

Hasonló a szabály, amely szerint a keret 60 százalékát (az NCA-nál legalább 60 százalék volt ez, a Tanács döntése szerint általában 70–75 százalék körüli) a civil szervezetek működési támogatására kell fordítani. Új elem a NEA-ban, hogy ezen keretből, a bevallott adományok után, annak 5 százalékos kiegészítését lehet igényelni (bár ezt az összeget rendre nem használják ki a szervezetek, sem ha a pályázatban lehet igényelni, sem ha külön kell kérni). Az ötlet egy próbát persze megért, de lassan meg kellene érteni, hogy ez az összeg is az amúgy is harmadát érő pályázható keretet csökkenti. A NEA esetében 30 százalék pedig az ún. szakmai vagy projekt támogatások rendelkezésére áll (és mint említésre került, 10 százalék az ún. miniszteri keret, amely keret az NCA-ban nem létezett).

Ugyancsak a NEA-nál jelent meg először a gyakorlatban a sokszor felmerült Civil Bank ötlete: a keret legalább 10 százalékát visszatérítendő támogatásra kell költeni (amely szervezetnek 50 millió Ft-nál nagyobb a bevétele, az forrást amúgy is csak visszatérítendő formában kaphat). Az innovatív ötlet ellenére ez a megoldás sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket (a 8070 2012-es pályázatból összesen 27 pályázó kérte a visszatérítendő támogatást), bár meg kell jegyezni, hogy ennek részbeni oka az is lehet, hogy az igénylési procedura éppoly lassú és bonyolult, mint a vissza nem térítendő források esetében.

A 2. táblázatból látszik, hogy a pályázatszám és a pályázati igény mintegy 20 százalékkal csökkent a NEA-időben az NCA-hoz képest, a nyertesek száma ugyanakkor csaknem a harmadára(!) esett vissza. Az átlag túligénylés (igény/rendekezésre álló pályázati összeg) a NEA (2012–2014) esetében mintegy 7,6-szeres, az NCA esetében (2008–2010) 4,1-szeres volt. Ehhez az is hozzájárul, hogy az NCA szakmai kollégiumaihoz csak köz-

hasznú szervezet pályázhatott, míg ilyen feltétel a NEA esetében nincs. Az összes pályázathoz viszonyított nyertes pályázatok aránya is a mintegy kétharmadról egyharmadra esett. Erre több magyarázat is lehetséges:

- a) a kisebb összeg kisebb igényt szül. Ha ez így van, akkor némi cinizmussal még inkább csökkenteni kellene a forrásokat, mert akkor az igények, szükségletek is csökkennének;
- b) az érintett szervezetek kitessekelése (lásd később) csökkentette a pályázói nyomást. Ez az érvelés nem valós, hiszen NCA-időkbén a pályázók 2,5 százaléka volt ún. érintett szervezet (azaz ahol a szervezet valamelyik szintjén a forráselosztó rendszerben lévő döntéshozó vagy közeli hozzátartozója ült), bár kétségtelen: mintegy 12,5 százalékos nyereseménnyel!
- c) a kisebb összeg, a változó szabályok és rezsím elijesztették az igénylők mintegy harmadát-negyedét (pedig a rendszer ilyen értelemben még nyitott is, hiszen a szakmai pályázatok esetében sem várja el a közhasznúságot).

2. táblázat. Pályázati adatok

Év	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pályázatszám	15 166	17 988	18 675	15 650	12 312*	12 701	12 654
Nyertes pályázatszám	10 260	12 086	12 380	9754	3951	4723	3786
Igény (Mrd forint)	24,6	27,32	28,65	13,56	21,68	21,95	20,36
E pályázatokra jutó forrás**	6,3	7,1	6,3***	2,6	2,8	2,8	2,84
Nyertes pályázat/összpályázat	68%	67%	66%	62%	32%	37%	30%
Pályázati igény/ pályázati keret arány	3,9	3,8	4,5	5,2	7,7	7,8	7,2
Átlagos igény (ezer forint)	1622	1519	1534	866	1760	1728	1,610
1 nyertes pályázatra jutó átlagösszeg**** (ezer forint)	614	587	509	267	709	593	750e

* Ebből a formai ellenőrzés a pályázatok mintegy 15%-át zárta ki.

** 100 millió forintra kerekítve.

*** Az új miniszter, 2010 júniusában, 228 millió forint zárolást rendelt el (a korábbi évekről maradt összeg viszont felhasználásra került).

**** Feltéve, hogy a teljes keretet felhasználják.

Forrás: NCA Éves Jelentés 2009; EMET, illetve ESZA adatszolgáltatás.

Kákai (2010) szerint a működési pályázatok tekintetében az NCA-nál a szervezetek gyakorlatilag automatikusan bekalkulálták a nyereseményt. Nézzük meg ezen állítást közelebbről! A 2007-es működési támogatási igény összességében 16 Mrd forint volt 10 183 pályázótól. 2008-ban gyakorlatilag változatlanok voltak az arányok: 10 238 működési pályázat érkezett (Kákai 2010) 15,8 Mrd forint összegben (az igények átlaga 1,5–16 millió forint volt). A támogatási igények mintegy 63 százaléka lett nyertes, tehát a szervezetek több mint harmada nem nyert. Az átlagos kapott/kért összeg aránya 39 százalék, így ha a szervezetek be is kalkulálták a nyereseményt, akkor is racionálisan a kért összegnek csak

mintegy 25 százalékát teheték, és a szervezetek több mint harmada, ha így tett, pestiesen szólva „jól pofára esett”. Cáfolnánk tehát Kákai NCA-val szembeni fenti állítását, amelyet mindamellett nem is igazán kritikának, inkább elismerésnek tekinthetünk: a „közösség érték” elvének inkább az felel meg, ha szervezettípustól, földrajzi helytől, célcsoporttól, településtípustól kvázi-függetlenül ezen elv gyümölcséből mind többen részesülhetnek. Az NCA pedig ezen kíváncsi megvalósulása irányába tett lépés volt, főképp azzal, hogy túllépett a „szűk kör nyerhet csak” általános pályázatírói gyakorlatán.

Jól látható, hogy a nyertes szervezetek pályázókhoz viszonyított aránya meredeken zuhan 2010 után. Ugyanakkor az átlagos pályázati igény (a kivételt jelentő 2011. évtől eltekintve) gyakorlatilag változatlan (1,5–1,8 millió forint), és hasonló a nyertes pályázatokra jutó összeg is (500–750 ezer forint). Magyarán csak a pályázók száma csökkent radikálisan, az egy pályázóra eső pénzigény nem. Ezzel kapcsolatban Kákai ezt „valódi pályázati alapként való működéséért” értékeli, „ahol a szervezetek nem forrásautomatizmus révén juthatnak működési vagy szakmai támogatáshoz” (Kákai 2013:64). A magunk részéről ezt inkább a források beszűkülésének tudjuk be, és egyáltalán nem tartjuk pozitív folyamatnak²¹. Összességében az önmagukért beszélő számok azt mutatják, hogy az NCA 2008–2010 között mintegy 34 500 pályázathoz járult hozzá 19,5 Mrd forinttal, a NEA tekintetében ezek a számok 2012–2014-ben 12 500 pályázat és 8,5 Mrd forint.

Az NCA-val kapcsolatos egyik legkomolyabb kritika az aránytalanság volt: egyfelől a pályázók csaknem háromnegyede (72 százalék) csak a források harmadát igényelte (32 százalék), míg egynegyedük a források kétharmadára tartott igényt (600 000 vs. 4 millió forintos átlagigénnyel a csoportok átlagát tekintve). E szerint az NCA „működési pályázati rendszere az igénylések esetében teljesen kettészakad: sokan kérnek kevés, kevesen pedig sok pénzt” (Kákai én.: 18), ezen utóbbiak pedig a közép-magyarországi régió szervezetei elsősorban, illetve a fővárosi és megyei jogú városi szervezetek a meghatározók e körben. Persze, ha megnézzük, hogy a szervezetek még nagyobb része ezen helyeken működik, a forgalmuk messze felülmúlja a kisvárosi, községi civil szervezetek mennyiségét és forgalmát, nagyon nem kell csodálkoznunk azon, hogy forrásigényük is nagyobb (a $\frac{3}{4}$, illetve az $\frac{1}{3}$ arány pedig megítélésünk szerint épp nem a tényleges kettészakadást mutatja). Annál is inkább nem, mert az NCA-időkben (2007–2008-ban) a források $\frac{1}{4}$ -e vándorolt a fővárosba, mintegy $\frac{1}{4}$ -e a megyei jogú városokba, $\frac{1}{4}$ -e a többi városba és $\frac{1}{4}$ -e a községekbe, ebből a szempontból kifejezetten kiegyensúlyozott volt a finanszírozás.

II. A struktúra

Szerkezet – a döntési jogosultságok, feladat- és hatáskörök megosztása, a finanszírozási rendszer autonómiája

Az NCA 138 döntéshozóját és 12 testületét (1 tanács, 7 regionális, 1 országos és 3 szakmai kollégium) a NEA-rendszer 54 döntéshozóvá (az eredeti kb. 40 százaléka) és 6 testületté (1 tanács, 5 szakmai kollégium – a regionális elv helyébe a szakmai elvet léptetve) módosította. A döntéshozók létszámának csökkentése kétségkívül előrelépés, töb-

bek között, mert leszámol a nagy létszámú döntéshozatal=legitimitás álságosságával. És bár minél kevesebb a döntéshozó (ha a testületi jelleg megmarad), annál kevesebb az érdek, annál kisebb forgalmú a „szívességbank”, a létszámcsökkentést mégsem kísérte az átláthatóság valós növelése (ülések webes közvetítésének kötelezővé tétele, aggregálható adatok közzététele stb.).

Ugyanakkor a létszámcsökkentés elsősorban a civilek létszámának csökkentését jelentette, a kormányzati mandátummal rendelkezők létszáma mind számosságukban, mind arányukban megnőtt, végképp leszámolva „a választott civil delegáltak osszanak pénzt a civileknek” számonkérhetőségen alapuló elvével. A koordináló szerepű Tanácsban a korábbi 17 tagból 12 civil választott volt az NCA rendszerében; a NEA-ban – megtartva a tanács-kollégium szerkezetet – a 9-ből 3²². A pályázatok konkrét elosztásáért felelős kollégiumok 11 főből 10 civil arányát ugyancsak $\frac{3}{9}$ -dé változtatta az új szabályrendszer. Míg maga a kollégiumi struktúra szerkezeti kialakítása az NCA rendszerében a Tanács kezében volt, addig a NEA-nál a jogszabály által adott, tovább korlátozva a szakmai tudás becsatornázását a civil problématerkép megoldásokká konvertálása során.

A testületek elnökét a korábbi választás helyett kinevezéssel állította csatasorba az új rendszer, és a 6 testületből 5 elnöke kormányzati delegálásból nyerte testületi tagi mandátumát, és csak 1 civil delegáltból lett kollégiumi elnök. Mindez azért is nehezen magyarázható, mert a 9-ből 6 delegált kormányzati, illetve kormányzat által delegált taggal a rendszer minden testületben biztosította az állandó többséget. Így féltő, hogy az elnöki kinevezés rendszerének bevezetése egy célt szolgált csupán: a kinevezett elnököknek így eszükbe sem jut, hogy mandátumukat a testülettől kapva annak érdekeit jelenítsék meg, hiszen nem nekik felelnek²³.

Mindamellet az öt szakmai kollégium által lefedett tevékenységi körök nem diszjunkt halmazok, sok helyen átfednek²⁴: az ismeretek bővítésével foglalkozó szervezet vajon ismeretterjesztő (Közösségi Környezet Kollégium), vagy képességfejlesztő (Új Nemzedékek Jövőjéért Kollégium)? A nőkkel foglalkozó szervezet vajon esélyegyenlőségi célzatú (Mobilitás és Alkalmazkodás Kollégium), avagy hátrányos helyzetű rétegek segítéseként értelmezhető (Társadalmi Felelősségvállalás Kollégium)? A fiatalok segítése gyermek- és ifjúságvédelem (Új Nemzedékek Jövőjéért Kollégium), vagy hátrányos helyzetű rétegek segítése (Társadalmi Felelősségvállalás Kollégium) területéhez tartozik stb.?

A NEA esetében a testületi autonómiát a jogszabályi környezet meglehetősen erősen korlátozza. Bár elvileg a NEA-kollégiumok (hasonlóan az NCA-hoz) az operatív, konkrét döntések színterei, elvben ezek „döntenek a törvény szerint hatáskörébe utalt támogatásokról” [NEA-törvény 61. § (12)], a valóságban a Tanács elnökén kívül más testület alig rendelkezik önállósággal. Az elnök – bár a kollégium döntéseiben nem vehet részt a Tanács elnöke és tagja – jogosult mind a pályázati kiírások felfüggesztésére, mind a konkrét pályázati döntéseket felfüggeszteni [NEA-törvény 61. § (7)²⁵]. Bár itt a törvény indoklási kötelezettséget ír elő, sőt korábban csak a támogatott pályázatok tekintetében adta meg a felfüggesztés jogát, a felfüggesztések indoka csaknem mindig „a nem megfelelő kollégiumi döntés” volt, és gyakran fordult elő, hogy az elnök nem támogatott pályázatokat is beemelt a listájába (pl. 2012, 2013). „Mivel ez esetben a kollégiumok már

nem foglalhattak állást, így lényegében a Tanács döntéshozóvá vált, mivel ezzel az aktuálisan a kollégiumok által elfogadott döntési listákhoz képest egy más lista került véglegesítésre. Ez az anomália a 2013. évi pályázatoknál is megismétlődött.” (Kákai 2013:56.) Ezzel egyfelől a kollégiumokat tette feleslegessé, másfelől cáfolta azt az egyébként korábban magyarázható tételt (amikor csak a támogatott döntéseket állíthatta meg), hogy a szabály arra való, hogy ha az elnök közpénzpazarlást vél felfedezni, akkor a közpénzek örekként legyen még egy kontroll elem a rendszerben. Jelen esetben így nem a kontroll, pusztán az egyszemélyi függés tanúi lehetünk. 2012-ben 200, 2013-ban 469 pályázatot függesztett fel, íratott újra (ez utóbbi évben az összes pályázat 7 százalékát) egy személyben a tanácselnök. Míg az NCA-nál túl csekély volt az elnöki hatalom, a NEA esetében ez a hatalom, úgy tűnik, túlonúl egy kézben összpontosul. Így kerülhet sor olyan, a szakirodalomtól (szolgáltatás-részvétel-kontroll) meglehetősen elütő elnöki nyilatkozatokra, amely szerint a civilek feladata „a kormány politikájának támogatása” és a szellemi honvédelem (NEA Tanács alakuló ülés)²⁶. Ugyanakkor az elnöki listaátírás nem csak elvi, de gyakorlati problémát is jelent: 2012-ben az új lista mintegy 90 millió forint többletforrást igényelt, amit csak úgy lehetett biztosítani, ha az addig a lista alján lévő pályázók lecsúsznak az ún. „várólistás” kategóriába, azaz nem jutnak forráshoz. Fontos az is, hogy ezen szervezetek listájának kiadását a tárca egyszerűen megtagadta. „Ezen gyakorlat valójában satuba szorítja a kollégiumi döntéseket, vagy inkább súlytalanná teszi azokat. Lényegében a pályázatok végső sorsa egyetlen ember (az elnök) döntésétől függ, ami egy pályázati forrással gazdálkodó és jelentős számú pályázó szervezet esetében nehezen indokolható.” (Kákai 2013:56)

Civil részvétel, autonómia, szubszidiaritás – mennyire vesznek részt választott civilek a döntéshozatalban, az ügyfelek, pályázók mennyire kontrollálhatják a forrásbővítő rendszer aktorait

Az új rendszer a civil mandátumok választását is átalakította (már említettük, hogy a 88 százalékos [70 százalék, illetve 90 százalék] civil többség 33 százalékos kisebbséggé változott). A testületek mandátuma 3 helyett 4 évre szólt. A testületi tagokat választó ún. elektori gyűlések helyszínei a kormányablakok lettek, amellyel a döntés színterei kétségtelesen közelebb kerültek magukhoz a választókhöz, de eltűnt a gyűlés jellegük: nem volt lehetséges választói és jelölti interakció, jelöltek közötti vita, program, kérdések, meggyőzés.

2003-ban 2306 elektori szervezet jelentkezett be, 2005-ben 3165 (37 százalékos növekedés), 2009-ben 3755 (további 20 százalékos növekedés), 2012-ben 1699 (55 százalékos csökkenés). Vajon ez a radikális csökkenés a NEA iránti érdektelenségnek, a változó szabályoknak (pl. civil törvény, elektori gyűlés), vagy az elhatalmasodó demokratikus deficitnek volt köszönhető?

2009-ben 2771 elektori szervezetet fogadott el a mandátumvizsgálat és 1760 elektor (64 százalékos részvétel) választotta meg a Tanácsot, 1876 (67 százalékos részvétel) a kollégiumokat. 2012-ben az elfogadott elektorok száma gyakorlatilag ugyanannyi, 2796 volt, amelyekből 2130 szavazott az első körben (szimpátiaszavazás), 2166 a második körben (itt is kétkörös volt a szavazás, de nem Tanács, kollégium felosztás, hanem ún. szim-

pátiaszavazás szerint: aki elérte a 10 százalékos szimpátiát, felkerült a végleges listára, és a második körben történt meg a tényleges választás). Mintegy 10 százalékkal nőtt tehát a részvételi arány, amely kétségtelenül előnyös. Ennek vélhetőleg oka a fentebb említett közelség²⁷.

Objektivitás – mennyire törekszik kiküszöbölni a szubjektív elemeket a döntéshozatal

A pályázatok objektív értékelése, illetve az ebbe az irányba teendő lépések mindig is neuralgikus kérdésnek számítottak. Tudomásul véve, hogy tökéletesen objektív rendszer megvalósítása nem lehetséges, mégis elemi érdek, hogy a bírálói szubjektum bizonyos keretek között maradjon meg. Evvel kapcsolatban felmerült már a nehezen megvalósíthatónak tűnő anonim döntéshozatal (Bíró, idézi Nagy et al. 2008); az európai sztenderdeknek való megfelelés (Márkus, idézi Nagy et al. 2008), melynek megvalósítása a nagyszámú és kisebb forrásigényű pályázat miatt rendkívül nagy költségű és szervezési igényű lenne; a nem bírálói, hanem szakértői rendszerre alapozás (amely elválasztja a szakmai előkészítést és a testületi döntéshozatalt). Mindezek ellenére a döntéshozatok mindkét rendszerben a kollégiumokban történtek (a NEA esetében elnöki felfüggesztés rendszerével korlátozva). Ebben az értelemben az objektivitás iránti igényről, az ebbe az irányba teendő lépésekről egyik rendszer sem gondolkodott.

Jellemző példája az objektivitás sérülésének az összeférhetlenség – a döntéshozók forrásokhoz való hozzájárása, illetve ennek tilalmi rendszere, amely elsősorban az NCA esetében mutatja jellegzetesen az objektivitás hiányát, illetve az ebből fakadó torzulásokat. 2009-ben²⁸ átlagosan a beérkezett pályázatok hat tizede (63 százalék) nyert, míg ugyanez az érintett pályázatok esetében több mint nyolc tized volt (86 százalék), több kollégiumnál nem volt olyan érintett pályázat, amely ne nyert volna! Ugyancsak fontos mutató a nyertes pályázatok esetében megítélt/kért összeg aránya. Ez az „utcáról jött” szervezetek esetében 39 százalék (már csak ezért sem igaz Kákai azon állítása, hogy a szervezetek egyszerűen bekalkulálták, hogy úgymint nyernek az NCA-pályázaton), míg az érintett nyertes pályázatoknál megítélt és igényelt összeg aránya 68 százalék. A nyertes pályázatokon elnyert átlagos támogatás 619 000 forint volt, az érintettek esetében pedig ennek háromszorosa, 1 867 000 forint. Alapvetően az NCA-kollégiumok azt a stratégiát követték, hogy az érintett szervezeteket többszörösen „jutalmazták” (egy olyan kollégium volt, amely már a nyertesnél „szelektált”, illetve volt néhány olyan, amelyek kétszintű szelekciót vezettek be: mind a nyerteseknél, mind az összegnél erős differenciálást alkalmazott). Olyan kollégium, amelynél 10 százaléknál kisebb lett volna az érintett vs. összes különbség, és amelyeknél 50 százalékon belül lett volna a megnyert összegek közti differencia: nem volt. Nem felejtkezhetünk el arról sem, hogy ezen felül a döntéshozói, döntés-előkészítői székek nem kevés információs versenyelőnyt is jelentettek. Az információ megszerzése pedig a nem kedvezményezett helyzetben lévő szervezeteknek költség: idő, energia, pénz.

Bár az NCA Stratégiája egyértelműen fogalmazott: „miután a tapasztalatok azt mutatják, hogy az érintett szervezetek nagyobb valószínűséggel jutnak hozzá az NCA forrásaihoz a nem érintettekénél, ezért szükséges vagy az általuk hozzáférhető források nagysá-

gának, vagy valószínűségének limitálása” (NCA Stratégia 2009), annak megvalósítása már nem volt sikeres.

Érthető volt tehát az ügybuzgalom, amely a NEA rendszeréből kitiltotta az érintett szervezetek pályázatát²⁹; mégpedig a tiltás nemcsak az adott testületre vonatkozik, hanem általában a finanszírozási rendszerre, hiszen ebben az értelemben az egy pályázató szervezetnek tekinthető. Az összeférhetetlenségi szabályt a jogszabályalkotó később 3 évről (értsd: azon szervezetek pályázatának tilalma, ahol a döntéshozó kuratóriumi, elnökségi, felügyelő bizottsági szerepet játszott) 1 évre csökkentette 2014-ben. Mindamellett a Tanács tagjainak egy része, élükön az elnökkel és maga a testület folyamatosan támadja az összeférhetetlenségi szabályt, lehetőséget keresve magának az ez alóli kibújásra.

Időbeli értelemben mind a két testületrendszer esetében született korlátozó szabály: az ún. „harmadik ciklus tilalma”, azaz: aki kétszer egymás után testületi mandátumot szerzett, annak harmadik alkalommal ki kell hagynia egy ciklust. Gyakorlatban ez pusztán az NCA harmadik ciklusánál jelentett módosulást (valamennyi Tanács tag új szereplő volt 2009-ben), hiszen a NEA egyelőre első ciklusát tölti.

III. Folyamatok

Átláthatóság – mennyire transzparenszek és nyilvánosak a döntések

Közpénzekkel kapcsolatos döntések kapcsán fundamentális kérdés a döntéssel kapcsolatos folyamatok és a döntésekkel kapcsolatos adatok (elsősorban a döntések, azokban résztvevők stb.) megismerhetősége, az adatokkal kapcsolatos műveletvégzés lehetősége (értsd: szűrése településtípusra, településre, szervezeti formára, szervezettípusra stb., illetve az adatok aggregálása stb.). Ennek egyik egyszerű megvalósítása, ha a döntési lista egy kereshető, letölthető adatfile-ban kerül nyilvánosságra. Míg az NCA rendszerében ez jobbára rendelkezésre állt (néha az adatfile helyett, az adatok hitelességének kérdését félreértelmezve ún. pdf-ként tették azt közzé), addig a NEA rendszerében csak egyedi adatra kereshet rá az eziránt érdeklődő (nem lehet tehát az adatokat szűrni, megnézni, hogy adott településen ki nyert stb.). Elvész ezzel a közpénzellenőrzés egyik legfontosabb biztosítéka: a nyilvánosság kontrollja. Hiszen adatok hiányában nem is vitatható meg a döntéshozók munkája, nem tárgyalható a döntések esetleges részrehajlása. Mivel az egyedi adatelérés extra munkát okoz az egyszerű adatfile-hoz képest, felmerül a szándékos gyanúja. Annál is inkább, mert – az NCA-nál nem létezett – ún. miniszteri (egyedi pályázaton, versenyen kívüli) támogatások adatai az idő egy részében nemhogy aggregálva, hanem egyáltalán sehogy nem voltak hozzáférhetőek.

A lebonyolító nem egyszer korlátozott testületi tagot munkájában azzal is, hogy adatvédelmi problémákra hivatkozva megtagadta adatok kiadását. Ez ügyben Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadsági Hivatal-i (NAIH) állásfoglalás is született (NAIH-4581-2/2012/V), de ez nem tartotta vissza a lebonyolítót attól, hogy esetenként újra és újra akadályozza a közpénzek útjának megismerését. Hasonlóra az NCA esetében nem tudunk példát.

Lebonyolítás – milyen a pályázatkezelés rendszerbeli szerepe, jogosultságai, vannak-e esetleges kerülőutak, mennyi idő telik el a finanszírozási ciklusban a kérelemtől a források felhasználhatóságáig, vannak-e párhuzamosságok, redundáns, lassító elemek a rendszerben

2010-ben az NCA keretében azon újdonságot vezették be, hogy a 20 000 forint alatti számlák beküldését nem tették kötelezővé (záradékolni, könyvelni és egy esetleges helyszíni ellenőrzésen bemutatni ezután is szükséges volt, de a pénzügyi beszámolóknak ezek már nem lettek részei). Ez a mintegy 350 000 darab számla kb. 80 százalékát szűrte ki, egyszerűsítve a lebonyolító feladatát, lehetőséget adva a nagy összegű kifizetések komolyabb áttekintésére. Bár a szabályt – elsősorban politikai oldalról – támadták, a NEA rendszerében ezt kiterjesztették 100 000 forintos értékhatárig, amely tovább egyszerűsítette a papíralapú beszámolást. Ugyanakkor ez egyik esetben sem járt a projektek szakmai monitoringjának erősítése irányába tett lépéssel, tehát a rendszer továbbra is bürokratikus, pénzügytechnikai alapon fogadja el a beszámolókat³⁰.

Folyamatosan jellemezte a rendszereket a lebonyolító szervezet változása is. 2007-től a Magyar Államkincstártól az ESZA NKft. vette át a lebonyolítási feladatokat, az átvétel évében majd egyéves csúszást okozva, 2011-től először a Wekerle Sándor Alapkezelő (WSA)³¹, 2012 őszétől a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, 2013-tól az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő (EMET) lett az előirányzat kezelője. Főképp a NEA idejében az állandó átszervezés volt tehát a lebonyolításra jellemző, amellyel új telefonszámok, postacímek, levélfejlécek, igazgatók (és nem egyszer iratkeveredések) jártak, nem könnyítve meg az ügyfél (pályázó) feladatát. Ez is okozhatta azt a zűrzavart, hogy néha a pályázati folyamat közben változtak a szabályok (pl. a normatíva számítási módja, 2013), vagy eltért a lebonyolító és a tárca hivatalos álláspontja egyes kérdésekben³².

Az NCA esetében a korábbi, akár éves távlatú pályázati ciklust a Tanács ún. „mérőföldköves döntésével” 180 napra szorította le, amely esetben a beadási határidőtől 90 napon belül közzé kellett tenni az eredményeket. Itt is megmutatkozik azonban az Alap vs. költségvetési előirányzat különbsége, hiszen pusztán a lebonyolító jóindulatától függött ezen szabályok betartása (szemben egy Alappal, amelynek saját lebonyolító rendszere van, lásd pl. NKA). 2010-ben mind a 19 pályázati kiírás esetében sikerült tartani a beadási határidőtől számított 90 napos döntést, illetve közzétételt (ESZA 2010). 2011-ben – a kormányváltás miatt leállított folyamatok okán – a 23 kiírásból 8 esetben lépte túl a lebonyolítás az előre meghatározott 90 napot (ESZA 2011). 2011-ben a 13 kiírásból 4 alkalommal csúszott ki a rendszer a 90 napos határidőből (EMET-adatközlés).

A NEA esetében ezen időpontokat jogszabályban írták elő, elvileg ugyancsak 90 nap alatt el kell jutni a beadástól a döntésig³³, függetlenül attól, hogy a lebonyolító ezt több esetben sem tudta tartani. 2012-ben a 10 eljárásból (5 szakmai és 5 működési) 7 esetben csúszott a lebonyolítás, 2013-ban a 11 esetből (a normatív pályázat külön kategória lett) 3 esetben csúszott ki a lebonyolítás a határidőből. 2014-től a rendszer felgyorsult, mert párhuzamosították a formai és tartalmi bírálatot.

A NEA-ban 3 millió forint felett csak részletekben történő kifizetés lehetséges, amely a szervezeti cash flow-t is felborítja, valamint hosszú, hónapos procedúrát jelent elsősor-

ban szervezeti, de finanszírozói oldalról is. Emellett – bár kérhető az ún. előfinanszírozás³⁴ – ennek hiányában a rendszer utólag finanszírozza a szervezetet. És nem mehetünk el az elő-utófinanszírozás köznapi és igazgatási értelmezése közti különbség mellett sem, amely NCA- és NEA-időszakokra is jellemző képet ad az igazgatás és a civil élet közti különbségről. Köznapi értelemben az ember azt gondolná, hogy az előfinanszírozás a projekt (vagy támogatási időszak) előtt kapható kézhez, míg az utófinanszírozás azt jelenti, hogy meg kell hitelezni az összeget (és ha már úgyszólván lejárt a támogatási periódus, az elköltött összeg számláit be is kell mutatni). Ezzel szemben az igazgatás szerint erről szó sincs: az utófinanszírozáshoz valóban kellene a számlák, tehát logikailag csak a projekt/támogatási időszak után kezdhethetünk el beszélni a kifizetésről, de az előfinanszírozás jelentése pusztán az, hogy a számlabemutató nem feltétel, ám szó sincs arról, hogy a finanszírozás a projekt időszaka előtt érkezne meg. Ezért történhetett rendre éveken keresztül, hogy minden „lelkifurdalás”, felelősségvállalás nélkül a támogatási időszak felénél, vagy akár végénél történtek meg a pályázati nyereségek utalásai (lásd pl. 2010 már említett esetét).

Az NCA rendszere azt a logikát követte, hogy az esetleges eljárási-lebonyolító, vagy tartalmi-kollégiumi problémahelyzetben a Tanács hozott döntést (akár ez a pályázati, akár a beszámolási szakaszban történt³⁵). A pályázó felszólalási joga az NCA rendszerében teljes volt, bár kétségekívül ezek nem jogi garanciákkal voltak körbezártva, pusztán tanácsi döntésen alapultak. A NEA esetében az illetékes tárca a kifogásokat kezelő szerv (ezzel ismét csak csökkentve a civil részvételt), a pályázói felszólalási jogok itt is – még hozzá jogszabályi garanciával – kiterjednek a teljes pályázati folyamatra (5/2012. (II. 16.) KIM rendelet 10. §).

Interaktivitás – milyen a kommunikációs tér az ügyfél és a finanszírozó rendszer között, milyen az információs szerkezet, van-e lehetőség a pályázói visszajelzésre?

Az NCA rendszerében a pályázónak több közvetlen lehetősége volt arra, hogy mind a kollégiumokkal, mind a Tanáccsal kapcsolatba léphessen. Minden kollégiumnak, tagnak és elnöknek volt publikus elérhetősége (alapvetően e-mailcíme) közzétéve, a testületek (elsősorban a regionális kollégiumok és a Tanács) rendszeresen tartottak helyben ülést, civil fórumot, sajtóbeszélgetést, illetve valamennyi testületnek volt a nyilvánosság számára is elérhető titkára. Az NCA 2009-től (a Stratégia megszületésétől) saját kommunikációs koncepcióval és éves jelentéssel rendelkezett (az NCA weboldala ma is él [www.nca.hu]). Pályázói támogatást adott továbbá a Civil Szolgáltató Központok (CISZOK) megyei szerkezetű rendszere.

A NEA esetében ennél jóval szűkebb az interakciós tér. Bár a CISZOK-ok helyett létrehozták – azonos feladattal – a Civil Információs Centrumokat, azok szakmai minősége erősen romlott. Budapesten a korábban ilyen tapasztalattal nem rendelkező, nehezen megközelíthető Századvég, Somogyban egy mindössze egy programmal – az is egy Wass Albert-felolvasóest – büszkélkedő szervezet nyerte a címet, de nem volt jobb a helyzet Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (Ugye érzi... 2012), vagy Hajdú-Biharban

(Titokzatos... 2012) sem. A testületek, tagjaik, elnökeik nem érhetőek el hivatalosan, kihe-lyezett ülések nincsenek, célzott civil fórumok nem léteznek. A Tanács elnöke nem érhe-tő el, a levelekre nem válaszol (névében egy EMET-es pályázati referens szokott a tanács-tagokkal is kommunikálni). A testületeknek weblapja nincs (a hivatalos jegyzőkönyveket a kormányzati civilinfo.hu weblapon teszik közzé), önálló kommunikációs koncepció, éves jelentés nem létezik. Jól mutatja a helyzetet, hogy 2014-ben a tárca elfogadta a NEA logóját, amely alatt jelentette meg a pályázati kiírásokat. Majd ezt közölte a Tanáccsal (ti.: hogy elkészült a logó; hogy a tárca elfogadta azt a NEA logójának; és hogy ezen égisz alatt jelentek meg a pályázatok³⁶). Nemegetszer a Tanács elnöke akadályozta meg a sajtót (hovatovább civilek által működtetett internetes tv-közvetítést) abban, hogy az egyéb-ként jogszabály szerint nyilvános ülésről tudósítást, beszámólót vagy közvetítést adjanak.

IV. A fejlesztés lehetőségei

Fejlesztés – kiszámíthatóság, létezik-e valamifajta tervezési koncepció, milyen jellegű az; kinek a kompetenciája annak létrehozása, mennyire fogadja be a rendszer a rá vonatkozó javaslatokat (pályázói jelzéseket, rendszerbeli szereplők jelzéseit stb.?)

Az első fundamentális fejlesztés az NCA rendszerében 2008-ban született és 2009-ben lépett életbe. Ez biztosította az ügyfél teljes pályázati folyamatra vonatkozó felszólalási jogát és korlátozta a döntéshozók újraválaszthatóságát (2 alkalom után 1 ciklus szünetre kötelez-ve őket). Ez is implikálta a korábban már említett, 2009-ben megszületett NCA Stratégiát, amely meglehetősen széles körű vitában (3 körös tanács, 1 körös kollégiumi, lebonyolítói, minisztériumi és webes pályázói vita – mintegy 800 javaslat érkezett csak ez utóbbi keretében) kristályosodott ki (a fejlesztési folyamat 2010-ben elhalt). Az ott megfogalmazott 24 teendőből 4 teljesült (kizárólag internetes pályázat, tartaléklista, bírálati lapok, civilbank), 7 idejétmúlt (etikai kódex, kapcsolatfejlesztés, forrásmegosztás és támogatási elvek kiszámít-hatósága, uniós soros elnökség civil feladatai, kistérségi támogató pontok, kollégiumi cse-lekvési tervek, régiós első pályázók rendszere), 14 teljesülése továbbra is várat magára (monitoring rendszer, honlap, e-adatcsere, egyszerűsítés, elégedettségmérés, nyilvánosság és kommunikációfejlesztés, gyorsítás-valódi előfinanszírozás, éven túli projektek, konzorciumok, önrészpályázatok, kapacitásfejlesztés, a szervezeti működési adminisztráció csökken-tése, nagytámogatások pilotprojektje, pályázói ombudsman) (NCA Éves Jelentés... 2010).

A NEA rendszerében nincs olyan intézményes lehetőség, amely a változtatásokkal kapcsolatos igényeket gyűjtené. Évente egyszer a Tanács áttekinti a rendszer működését és javaslatot tesz a változtatásokra, azonban ez jobbra kimerül az összeférhetlenség eltörlésének követelésében, a szakmai projektek kapcsán a költségvetési túltervezés megakadályozására hivatott igény/támogatási minimum arányszám³⁷ hatályaon kívül helyzetetésének elvárásában. Miképp korábban említettük, nem is adott a valódi kom-munikáció lehetősége (e-mailcím, web, fórum stb.) a pályázói vélemények becsatornázá-sára, sőt nemegetszer olyan „felvilágosult abszolutista” hangok érvényesülnek, hogy a

testület feladata a pályázók érdekében cselekedni, ehhez pedig nem szükségesek maguk a pályázók, sőt egyenesen populizmus az ő megkérdésük.

Összegzés

Az NCA egyedisége megszületésekor abban állt, hogy nagy többségében civil szervezetek választott képviselői döntöttek a források elosztásáról. Az NCA-val kapcsolatos legnagyobb problémák az összeférhetlenség elégtelen szabályozása, a pályázati szakaszok jogszabályban nem rögzített menete és határidejei voltak (bár ez ügyben, mint említettük, az NCA Tanács alkotott ún. mérföldköves szabályt, de ennek betartása leginkább a kezelő szerv jóindulatától és nem a jogi norma kötelező erejétől függött).

Az NCA hibáit az új szabályozás nem kijavította, hanem az egész intézményrendszert lebontotta, és helyére újat hozott létre. És bár kétségkívül e két neuralgikus pontot orvosolta (illetve orvosolni szándékozta inkább, hiszen a határidőket többször nem tartotta a kezelő szerv, illetve voltak néhányan, akik megpróbálták kijátszani az összeférhetlenségi szabályt) a jogszabály, a NEA-val kapcsolatban olyan új problémákat generált, amely egyszerre „verte ki a biztosítékot” a szakma csaknem egészénél (kivételesen talán a törvény létrehozásánál bábáskodók), a szervezetek jó részénél és az értelmiség civilizált iránt is érdeklődő részénél. Képszerűen, ha egy hotelben rosszak a nyílászárók, vélhetőleg az ablakost értelmes hívni és nem a dózert. Főképp nem úgy, hogy építünk (jelentős extraköltséggel) egy másik, kevesebb ügyfelet kiszolgáló, számukra kényelmetlenebb fogadót, jelentősen több hibával, miközben jórészt figyelmen kívül hagyjuk az igényeiket és a felhalmozott tudásukat.

A NEA tehát elsöprő erejű nívumot nem hozott, újdonságértéke vagy visszalépés (pl. civil delegáltak aránya, elnöki kinevezés), vagy kisebb jelentőségű újítás (lebonyolítás határnapjai). Fontos, hogy jórészt azért gyorsult a pályázati folyamat, mert megszűnt a papíralapú pályázás lehetősége (2008-ban még a pályázatok 50 százaléka, 2009-ben 23 százaléka érkezett papíralapon). A korábbi rendszerhez képest vitathatatlan előrelépés az összeférhetlenségi szabályok megalkotásában, a döntéshozók számának csökkentésében érhető tetten, ugyanakkor a nyilvánossági szabályok, a civil autonómia, a legalább részbeni pénzügyi kiszámíthatóság felszámolása súlyos visszalépést jelentett – főképp az ügyfelek és a közösség-társadalom szempontjából – a korábbiakhoz képest. Az is jól látszik, hogy a NEA-val kapcsolatos csaknem valamennyi progresszív elemet (3 évente pályázati szünet, összeférhetlenség, túltervezett költségvetések lefojtása stb.). a NEA élén álló Tanács folyamatosan támadja (eddig inkább kevesebb, mint több sikerrel). Holott „távlatos, bátor politikai döntésre lenne szükség ahhoz, hogy a kormányzati források pályázatbírálati pozíciói a jövőben elsősorban normaalkotói hatalmat és befolyást jelentsenek a jelenlegi konkrét elosztói hatalmi pozíciók helyett.” (Bíró, idézi Nagy et al. 2008:101)

Kákai (2013:50) szerint „az NCA első éveinek tapasztalatai már a kezdet kezdetén ellentmondásosak voltak”, mert bár a forrás bővült, de csökkent az egy pályázatra jutó

összeg (átlagos nyereség), magas maradt a hiánypótlások száma³⁸, nőtt a döntéshozók támogatottsága, de nem volt szakmai monitoring és csúsztak a támogatások. Mindezen problémák a NEA-nál is fennállnak. Az első év 2014 volt, amikor nem csúsztak jelentősen a kifizetések, de szakmai monitoring létrejöttéről a NEA esetében sem beszélhetünk, és a beszámolási rendszer (hasonlóan az NCA-hoz és sok más pályázati rendszerhez) papír-alapú, bürokratikus. Míg tehát NCA ügyben korántsem, a NEA értékelése kapcsán lényegében egyetérthetünk Kákaival: „alaplogikáját és működését tekintve számos hasonlóság mutatkozik a két szervezet között. (...) kijelenthetjük, hogy noha egy egyszerűbb és áttekinthetőbb Alapot ígért a törvényalkotó, ezt nem sikerült elérni³⁹” (Kákai 2013:69).

Irodalom

Szakirodalom

- Bódi György–Gécziné Bárdosi Eszter–Kahulits Andrea–Kákai László–Lakrovits Elvira–Lele Zsófia (2012): *Változó civil világ – kézikönyv civil szervezetek számára*. Budapest:Complex.
- Civilek és korrupció – pengeváltás egy cikkünk körül. (2012): http://hvg.hu/gazdasag/20120611_Csizmadia_Laszlo_korrupcioellenes_sorozat. Letöltve 2014. 06. 01.
- Itt a civil támogatások listája: a kormány mellett demonstrálni menő? (2012): <http://atlatszo.hu/2012/10/22/itt-a-civil-tamogatások-listaja-a-kormány-mellett-demonstrálni-menő>. Letöltve: 2014. 06. 01.
- Kákai László (2010): A Nemzeti Civil Alapprogram, útkeresés egy új támogatási rendszer felé? *Civil Szemle*, (4.), 91–118.
- Kákai László (2013): Nemzeti Civil Alapprogram és Nemzeti Együttműködési Alap. Hasonlóságok és különbségek a régi és az új támogatási alapok között. *Civil Szemle*, (3.), 45–71.
- Kákai László (én.): *A Nemzeti Civil Alapprogram 2007–2008. évi támogatási döntéseinek kvantitatív és kvalitatív elemzése*. Kaposvár:Pólusok Társadalomtudományi Egyesület.
- Móra Veronika (2012): Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról” szülő 2011. évi CLXXV. sz. törvény bemutatása. *Civil Szemle*, (3.), 167–175.
- Nagy Ádám (2007): A kis-lauritzeni modell. *Új Ifjúsági Szemle*, (16.), 24–34.
- Nagy C. Ádám–Bíró Endre–Márkus Eszter–Csongor Anna–Nizák Péter–Sebestény István (2008): Szemszögek – szakértői kommentárok az összeférhetlenségi törvény kapcsán. *Civil Szemle*, (4.), 81–118.
- Nemzeti Civil Alapprogram 2007–2008. évi támogatási döntéseinek kvantitatív és kvalitatív elemzése. (én.): Kaposvár:Pólusok Társadalomtudományi Egyesület. Kézirat (2012).
- Szabó Máté (2009): Autonómia és etatizmus a magyar civil társadalomban. *Politikatudományi Szemle*, (3.), 157–163.
- Titokzatos debreceni győztes a semmiből (2012): http://nol.hu/belfold/20120925-titokzatos_gyoztes_a_semmiből-1334921. Letöltve: 2014. 06. 01.
- Ugye érzi, hogy ez most kínos? (2012): http://nol.hu/belfold/20120829-ugye_erzi_hogy_ez_most_kinos_-1328557. Letöltve: 2014. 06. 01.

Adatszolgáltatások, források

- A Nemzeti Civil Alapprogram honlapja www.nca.hu
- Asszonyok a Nemzeti Egységért Mozgalomban elnöki levél (2014): <http://hexa.hcbc.hu/meh/anem.htm>
Letöltve: 2014. 06. 01.
- Civil Információs Portál <http://civil.info.hu/>
- Civilnea blog. civilnea.blog.hu
- Emberi Erőforrás Támogatáskezelő: Beszámoló az alapkezelő 2013. évi tevékenységéről. Kézirat
EMET adatszolgáltatás: <http://www.emet.gov.hu/hirek/hirek103>; <http://www.emet.gov.hu/hirek/hirek97>
Letöltve: 2014. 06. 01.
- ESZA (2010): ESZA beszámoló a 2009. évi tevékenységről.
http://www.nca.hu/?page=testulet/details&usgr_id=54&menu=ft&ftr_id=922
- ESZA (2011): ESZA beszámoló a 2010. évi tevékenységről.

http://www.nca.hu/?page=testulet/details&usgr_id=54&menu=ftr&ftr_id=922

Jegyzőkönyv az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának 2012. április 3-án, kedden, 9 óra 30 perckor a Képviselői Irodaház I. emelet III. számú tanácstermében megtartott üléséről. (2012):

<http://www.parlament.hu/biz39/bizjvkv39/EMB/1204031.pdf>. Letöltve: 2014. 07. 31.

NAV Sajtóanyag. (2010): http://nav.gov.hu/data/cms163648/sajtotajekoztato_20100914.pdf;

http://nav.gov.hu/data/cms199865/sajtotajekoztato_20110913_szja1_1.pdf. Letöltve: 2014. 06. 01.

NCA Éves Jelentés 2009 (2010): Budapest: Szociális és Munkaügyi Minisztérium.

NCA Tanácselnöki közlemény. (2009):

http://www.nca.hu/?page=testulet/details&usgr_id=2&menu=ftr&ftr_id=930&offset=15

NEA Tanács alakuló ülés (2012):

<http://www.youtube.com/watch?v=W2ht9NfWG9Q>; <http://www.youtube.com/watch?v=zxSHXDL8J64>.

Letöltve: 2014. 06. 01.

Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hivatal (2012): NAIH-4581-2/2012/V határozat.

Parlament Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának 2012. április 3-án tartott ülése (2012): Lejegyzett szó szerinti jegyzőkönyv. civilnea.blog.hu. Letöltve: 2014. 06. 01.

Jogszabályok, szabályozók

2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról.

2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.

2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről.

5/2012. (II. 16.) KIM rendelet a Nemzeti Együttműködési Alappal kapcsolatos egyes kérdésekről.

1122/2012 (IV. 25.) Korm. határozat a Széll Kálmán Terv kiterjesztése keretében megvalósítandó egyes intézkedésekről.

1152/2012 (V. 26.) Korm. határozat a Széll Kálmán Terv kiterjesztése keretében megvalósítandó egyes intézkedésekről szóló 1122/2012. (IV. 25.) Korm. határozat módosításáról.

Jegyzetek

- 1 Noha – érthetetlen módon – a NEA nem jogutódja az NCA-nak.
- 2 Kérem az Olvasót, hogy ne feledje: bár szakikkszerzőként az ember igyekszik távolságtartással és objektíven értékelni folyamatokat, eseményeket, struktúrákat, a személyes érintettség okán: az NCA utolsó civil elnökeként, magam is e folyamatok részeként, az események generálójaként, a struktúra befolyásolójaként érintett voltam (és vagyok némiképp ma is a NEA Tanács civil választott tagjaként).
- 3 E helyütt most nem térünk ki a törvénybeli közhasznúsági szabály szakmaiatlan voltára, de annyit érdemes megjegyezni, hogy a korábbi három kategória a józan ésszel adekvát volt (önmaga számára szolgáltató – nem közhasznú; a közösség számára szolgáltató, de nem állami feladatot átvevő – közhasznú; az állam maga számára feladatként megjelölt tevékenységet végző/támogató – kiemelkedően közhasznú). Így volt ez akkor is, ha a területek besorolása, amelyeken e szolgáltatások végezhetők voltak, viszont meglehetősen konfúz képet mutatott. Ma hiába tűnik területsemlegesnek a jogszabály (nem az) a kétszintű besorolással épp az a „gyerek” tűnik el a fürdővízzel, amelyek valós társadalomfejlesztési célokat szolgálhatnak: a (z adott esetben még) nem állami feladatot felvállaló, de a közösség számára hasznos tevékenységet folytató szervezetek.
- 4 Az egyszerűsített vagy kis-lauritzeni modell azt vizsgálja, hogy a civil–kormányzati párbeszédben, illetve a civil delegáltakkal rendelkező forrásbővítő testületekben mennyire jelennek meg az átláthatóság-nyilvánosság, a szubszidiaritás és a civil részvétel kritériumai:
 1. az átláthatóság és a nyilvánosság: jelen esetben, hogy mennyire átlátható a közpénzek elosztása, illetve a kormányzati döntések meghozatalának folyamata. Értéknek tekinti az átláthatóságot és célnak (közpénzekről lévén szó) a teljes nyilvánosságot. Az IMF Transzparencia Kódexe szerint az átláthatósághoz egyértelmű felelősségek (szerepek), nyílt költségvetés (előkészítés, végrehajtás, beszámolás) és információk (hozzáférhetők és szavatoltan sértetlenek) kellene;
 2. a szubszidiaritás: azaz, hogy a döntések az érintettekhez mennyire közel, nem a „fejük felett” történnek meg. Értéknek azt tekinti, hogy a döntések a lehető legközelebb szülessenek meg azokhoz, akik viselni kénytelenek azok súlyát;

3. a civil részvétel kontroll: azaz, hogy mennyire közös kormányzati–civil vezetésen (co-management) és döntéshozatalon (co-decision) alapul a döntéshozatal. Értéknek a mind teljesebb neokorporatív együttműködések tekint, hiszen a tömeg- és választási pártok korában a civil szervezetek azok az információbeszállítók, amelyek becsatornázzák, átszövik a társadalmat, és továbbíthatják a társadalmi problémákat.
- 5 Nem térünk ki a nyertes pályázók regionális, településszerkezeti, ideológiai összetételére, részben mert az ezzel kapcsolatos adatok nem állnak rendelkezésre (lásd az elemzés III-as pontját), részben mert elemzésünk célja az intézmény működésének strukturális és funkcionális szempontú értékelése és ennek nem része a nyertes pályázók, pályázatok elemzése (ezt rendre megteszik más elemzések, még ha következtetéseik olykor túlzóak is, pl. Kákai 2010; 2013; Kákai – Kákai, idézi Bódi et al. 2012).
- 6 Az Országgyűlés elismeri a társadalmi szervezetek és alapítványok működési feltételei állami garanciákkal való biztosításának szükségességét, ezért a civil szervezetek átlátható, költségvetési forrásautomatizmusra épülő, pártpolitikától mentes forrásainak biztosítása érdekében Nemzeti Civil Alapprogramot hoz létre (2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról).
- 7 Mind az Alapprogram, mind az Alap feletti rendelkezési jogot a társadalmi és civil kapcsolatok fejlesztéséért felelős miniszter gyakorolja/gyakorolta és felel/felelt annak felhasználásáért.
- 8 Az NCA weblapját sajátos módon a tárca illetékes főosztálya gondozta, ennek megfelelően az engedélyezte az anyagok megjelenését. Nem egyszer voltak viták egyes közlemények megjelentethetőségéről. Legszebb példája ennek az NCA Tanácsa elnökének 2009. szeptemberi közleménye, amelyhez a titkárság már a fejlécbé beleírta, hogy azzal nem ért egyet
http://www.nca.hu/?page=testulet/details&usgr_id=2&menu=ftr&fr_id=930&offset=15
- 9 A 11 jogszabályi állapot: 2003. VII. 25-től; 2004. I. 1-jétől; 2005. I. 1-jétől; 2007. I. 1-jétől; 2009. I. 1-jétől; 2009. VI. 30-tól, VII. 9-től, XI. 11-től; 2010. I. 1-jétől; 2011. I. 1-jétől; 2011. VII. 22-től hatályos.
- 10 A Civil tv. NEA-val kapcsolatos része a mai napig 27 ponton módosult.
- 11 Érdekesség, hogy a NEA-törvény szerint a Tanács delegálja a Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanács civil szereplőit (5 fő). 2011-ben ezt már az NCA esetében is alkalmazták, holott a tanács választásokkor (2009) az electorok nem annak tudatában választották meg a testületeket, hogy a tanács ilyen erősen az érdekképviselőtbe hajló funkciót is ellát, ezen jogosítványt ugyanis csak 2011-ben kapta meg a testület. Jellemző a jogszabályalkotási rohamunka minőségére, hogy az NGTT-ről szóló szabályok előírták, hogy annak alakuló ülése csak valamennyi tag jelenlétében történhet meg. Így az alakulás előtt négy nappal elhunyt civil delegált helyére – meglehetősen kegyeletlért módon – a halála után nem egész 24 órával a fiát delegálta a Tanács, ugyanis ennek hiányában nem lehetett megrendezni az alakuló ülést.
- 12 „A tanács és regionális kollégiumi dokumentumok, valamint az ezzel kapcsolatos interjúk azt a véleményt támasztják alá, hogy az NCA 2007–2008. évi működése során nem jutott el arra a szervezetműködési szintre, ami egy világos, indikátorokkal alátámasztott pályázati rendszer kiépítését eredményezhette volna. Ennek több oka is van. Talán legfontosabb, hogy nem készült – bár ennek szükségessége már 2006-ban felmerült – Tanács Stratégia a pályázati rendszer működtetésére.” (Kákai é.n.:79)
- 13 A Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény 2. § (2) bekezdés a) pontja alapján az NCA pénzügyi forrása a 2010. évtől kezdődően a központi költségvetési támogatás összege a magánszemélyek jövedelemadó-jaként ténylegesen befizetett összeg 1 százalékából a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény 4. §-ában megjelölt kedvezményezetteknek a tárgyévvel megelőző harmadik évben benyújtott, érvényes rendelkező nyilatkozatok alapján ténylegesen kiutalt jövedelemadó-hányaddal megegyező összeg.
- 14 Hiszen az X. éves jövedelmet az egyén X+1. év májusában vallja be, azt ez év őszére adminisztrálják, év végére összegzik. Így az X+2. év tavaszán-nyarán kerül be a költségvetési tervezésbe, ami az X+3. évben érvényesülhet.
- 15 Ez az ún. lex specialis derogat legi generali jogelvének egyik megjelenése a gyakorlatban.
- 16 A forrásautomatizmus mint szabályozási alapelv visszatér 2015-ben. A Civil tv. – 2015. január 1-jétől hatályos – 58. § (1) bekezdés d) pontja ugyanis tartalmazza, hogy a Nemzeti Együttműködési Alap bevételi forrása megegyezik az adott költségvetési évet megelőző második évben a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény 4. § (1) bekezdés a) pontja szerinti kedvezményezetteknek felajánlható és a kedvezményezetteknek ténylegesen kiutalt összeg különbségével.
- 17 „...a civil törvény rendszerváltó törvény volt, végre valami történt a civil ügyekben, rendkívüli szigorításokkal. Ez azt jelenti, hogy a pályázatok elbírálói még véletlenül sem nyújthatnak be pályázatot és egy fillért sem nyerhetnek el. Ezáltal húztunk egy olyan vasfüggönnyt... , amivel a minden szentnek maga felé hajlik a keze című dolgot félre tudjuk tenni. ... az én olvasatom szerint a miniszter a 10 százalékos NCA-ból közzétehető pénzek tekintetében szubjektív módon, nem pedig az összeférhetlenség alapján azokat a szervezeteket is segítheti „jutal-

mazhatja”, amelyek esetleg bent dolgoznak az elbírálás rendszerében, a kollégiumokban, illetőleg a tanácsban. Én jogásként azt tudom mondani, mintha a jogalkotónak az lett volna az elképzelése, hogy ne zárjon ki mindenkiket. Vannak itt nagy szervezetek, amelyek az elmúlt évek során óriási munkát végeztek, és ha a miniszter úgy ítéli meg, hogy egyedi támogatásban részesíti ezeket a szervezeteket, akkor ez a törvény ezért született.” (Csizmadia László – Parlament Emberi jogi ... 2012:15 – kiemelés a szerzőtől.)

- 18 Különösképpen igaz ez, ha megnézzük, hogy milyen módon kik nyertek a miniszteri keretből: leginkább a Béke-menethez, CÖF-höz, illetve a NEA-elnökhöz köthető szervezetek (atlatszo.hu 2014). Becsülendő kiállása volt az apparátusnak, amikor, a NEA-elnök saját szervezetével is a miniszteri keretet célozta meg, mondván, hogy az nem pályázat (a törvény szövege szerint akkor nem pályázhatott a NEA-ban érintett személyhez köthető szervezet) az apparátus a Civil törvény hivatkozott 62. § (2)-es bekezdését a települési önkormányzatok fekvőbeteg-szakellátó intézményeinek átvételéről és az átvételhez kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi XXXVIII. törvény zárórendelkezései között módosította a következőkre: az érintett személyhez köthető szervezetnek a támogatási igénye érvénytelen, így akadályozva meg az összeférhetetlenség megkerülését.
- 19 Bár elvileg sem az NCA, sem a NEA forrásai és az év végi maradvány nem vonhatók el, zárolási és maradványképzési kötelezettség terhükre nem írható elő. Kákai (2012) szerint ezek a szabályok együttesen garanciát nyújtanak arra, hogy amit a mindenkori Országgyűlés az aktuális költségvetési törvényben megszavaz a NEA számára, az biztosan a civilek rendelkezésére álljon. 2011-ben mégis történt ilyen elvonás: a kormány csökkentette 10 százalékkal a NEA rendelkezésére álló keretösszeget (1122/2012 (IV. 25.) és 1152/2012 (V. 26.) Korm. határozat).
- 20 Többszöri kérdés, nyomás ellenére sem módosították az ezt szabályozó miniszteri rendeletet sem összegszerűségében, sem oly módon, hogy a Tanács számára módot adtak volna a döntésre, vagy az abba történő beleszólásra.
- 21 A több lábon állást preferálandó, a finanszírozástól való függő helyzetet a NEA rendszer olyaténképp kívánta kezelni, hogy ha egy szervezet két egymást követő évben nyert támogatást, a harmadikban „szünetet kell tartania” (mondván ugye, hogy az NCA-nál a szervezetek jelentős része előre bekalkulálta a pályázati nyereményt) (Kákai 2013).
- 22 Tanács: 3 főt a civil választás, 3 főt a stratégiai partnerek közül választ a miniszter, 3 főt a parlamenti bizottság választ meg, jelöl ki. Az egyik kormányzati NEA-tanács tag a Parlament Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi Bizottsága előtt, a 2012. április 3-án tartott ülésén így nyilatkozott: „...vagyok Somogyországból, ...szakmám szerint jogász és magyarvédő vagyok. Az elmúlt másfél-két évben *nagyon sokszor hallottuk a globalistáktól, hogy mindennek az alapja a sajtószabadság*, a mi meggyőződésünk szerint viszont mindennek az alapja az igazság. Ezt próbáljuk érvényesíteni minden szinten. *Ha pedig céljaink szerint eljutunk a magyar igazsáig* – erre törekszünk –, akkor azt hiszem, hogy a feladatunkat teljesítjük” (Parlament Emberi jogi ... 2012 – kiemelés a szerzőtől).

A NEA Tanács másik tagjának korábbi (2006) elnöki körlevele (Asszonyok a Nemzeti Egységért Mozgalom elnöki levél 2014): „...*A gyermekvállalás ma, a baloldali és liberális körök szerint elsősorban, a család belső ügye, másra nem tartozik!* Részben e felfogás az oka a magyarországi művi vetélések kirívóan magas számának, a gyermeket vállaló családok elszegényedésének, a sok esetben tapasztalható gyermekellenes közhangulatnak. ... *E közhangulat megváltoztatása érdekében az Asszonyok a nemzeti egységért mozgalom ... országos imamozgalmat kezdeményezett ...*” (kiemelés a szerzőtől).

- 23 Sajátos – és a civil szektor számára jelzésértékű – volt, hogy mikor a jelenlegi elnök civil jelöltként a 7 indulóból 6. lett, és így nem jutott be a Tanácsba, kormányzati delegáltként jelent meg az alakuló ülésen, ahol az illetékes miniszter rögtön elnökké nevezte ki.
- 24 • Nemzeti Összetartozás Kollégium: az európai integráció és a kárpát-medencei együttműködés, mint a határon túli magyarsággal kapcsolatos nemzetközi tevékenység elősegítése, továbbá a magyarországi *nemzeti és etnikai kisebbségek*, valamint az emberi és állampolgári jogok védelme;
- Új Nemzedékek Jövőjéért Kollégium: a *nevelés és oktatás, képességfejlesztés*, gyermek- és ifjúsági érdekképviselet, *gyermek- és ifjúságvédelem*, egészségmegőrzés, betegségmegelőzés, gyógyító, egészségügyi rehabilitációs tevékenység, kábitószert-megelőzés, természet- és környezetvédelem;
- Mobilitás és Alkalmazkodás Kollégium: az élet- és vagyonbiztonság, a közbiztonság, polgári védelem, önkéntes tűzoltás, mentés és katasztrófaelhárítás, közrend és közlekedésbiztonság védelme, szabadidő, hobbi és sport, a *nők és férfiak esélyegyenlőségének védelme*;
- Közösségi Környezet Kollégium: a kulturális tevékenység, közművelődés, tudomány és kutatás, hagyományápolás, audio- és telekommunikáció, informatika, elektronikus hírközlés, *szak- és felnőttképzés, ismeretterjesztés*, társadalmi párbeszéd, *fogyasztóvédelem*, a település és közösségfejlesztés területén működő civil szervezetek;

- Társadalmi Felelősségvállalás Kollégium: nonprofit szervezeteknek, ernyőszervezeteknek nyújtott szolgáltatások, szakmai és érdekképviselet, adományosztás, szociális tevékenység, családsegítés, időskorúak gondozása, rehabilitációs foglalkoztatás, *hátrányos helyzetű rétegek segítése*, egyéb nonprofit tevékenységek területén működő civil szervezetek.
- 25 „Amennyiben a Tanács elnöke a kollégiumnak a pályázat elbírálására vonatkozó (támogató) döntésével nem ért egyet, akkor azt – a döntés végrehajtásának felfüggesztésével egyidejűleg, indokollással – végleges elbírálást véget a Tanács elé terjeszti, amelyről a Tanács tizenöt napon belül köteles az ülésén döntenéi.”
- 26 <http://www.youtube.com/watch?v=W2ht9NfVWG9Q>; <http://www.youtube.com/watch?v=zxSHXDL8J64>
- 27 Érdekes, hogy a Nemzeti Összetartozás Kollégium esetében már 18 szavazattal is lehetett valaki testületi tag.
- 28 2007-ben a működési kollégiumok felében nem volt olyan érintett pályázat, amely ne nyert volna. A 2007–2008-as időszak vonatkozásában az NCA rendelkezésére álló összes felosztható keret kb. 13 százaléka (mintegy 800 millió forint) jutott a döntéshozók által érintett szervezetekhez, míg a pályázatoknak csupán 2,5 százaléka adtak be (Kákai 2010).
- 29 NEA-törvény 62. § (2) „A Tanács elnökének és tagjainak, a kollégium elnökének és tagjainak, valamint ezek közeli hozzátartozóinak érdekeltségi körébe tartozóként összeférhetetlennek jelzett szervezet támogatási igénye [korábban: pályázata, lásd fentebb] érvénytelen.” A NEA maga nem létezhetett a testületek megalakulása előtt, tehát igényt is csak annak megalakulása után lehetett benyújtani rá. A Tanács elnöke ezen jogszabályváltozást mégis úgy értékelte, hogy: „Az érintett időszakban hatályos Civil törvény szerint alapítványom jogszerűen nyújthatott be igényt a NEA miniszteri keretére. Az általam vezetett alapítvány kérelme a négyesáznál is több, a Civil Együttműködési Tanácskozásba (CET) tömörült szervezetek működésének és koordinálásának támogatására irányult. Amikor tudomásomra jutott, hogy az illetékes miniszter érdemesnek talált a NEA Tanács vezetésére, a támogatási kérelmet visszavontam. ... Ezen lépésem – mint igazolható – nem jogi kényszer hatására, hanem erkölcsi indítékból történt.” (Csizmadia László írásos nyilatkozata 2014 – www.hvg.hu.)
- 30 Ismert olyan pályázati rendszer, amely piaci finanszírozású, állami lebonyolítású és civil bírálatú. A jelentősen egyszerűsített beszámolási rendszer nem a papíralapú bizonyításra, hanem a projekt tartalmi megvalósítására koncentrált: alapvetően a projekt eredményeinek bemutatását várja el. Teszi ezt elsősorban oly módon, hogy a lebonyolító maga küld ki forgatócsoportot a projekt dokumentálására, így azon túl, hogy a pályázó maga is gazdagabb lesz egy „PR-filmmel”, a pályázatot is valódi betekintést nyer a projektbe. Sőt, ha a szervezet a jóváhagyott költségvetésnél olcsóbban volt képes a projektet végrehajtani, azt a pályázatot meghagyja a szervezetnél, így az a költséghatékonyágban és nem a pénzköltésben érdekelt.
- 31 2011-ben, az „átmeneti évben”, amikor már új kezelő, de még a régi struktúra volt jelen, az NCA-ról szóló törvény alapján nyújtott támogatások tekintetében mind a kezelői feladatokat, mind a kollégiumi hatásköröket a Wekerle Sándor Alapkezelő gyakorolta. Ez azt jelentette, hogy a korábbi kezelői jelzést elbíráló kollégiumok, majd az azzal kapcsolatos tanácschoz való felszólalási jogot a WSA látta el, amely konkrétan azt a visszássá helyeztet eredményezte, hogy a kezelői felvetést maga a kezelő bírálta el [NEA-törvény 75. § (10)].
- 32 Pályázói kérdés: A NEA szakmai kiírásaira 50 millió Ft feletti bevétellel rendelkező szervezetek pályázhatnak-e vissza nem térítendő támogatásra? Válasz tárca: csak visszatérítendő támogatás nyújtható ez esetben is; Válasz WSA: Kizárólag a működési kiírásra vonatkozik az 50 millió forintos összeghatár (civilnea.blog.hu).
- 33 Az 5/2012. (II. 16.) KIM rendelet a Nemzeti Együttműködési Alappal kapcsolatos egyes kérdésekről 3. és 4. §-a szerint 20 napos a formai ellenőrzés, 30 napos a döntés, 10 nap a jegyzőkönyv megküldése a tanácselnöknek, akinek további 5 napja van a döntésekről nyilatkozni. Vétő esetén a Tanács újabb 15 napon belül dönt, amit 5 napos jegyzőkönyvezési és további ötnapos döntéslista-előállítási és közzétételi határidő követ.
- 34 2012-ben a formailag megfelelő 7007 működési támogatási kérelemből összesen 1043 maradt meg az utófinanszírozásnál (15 százalék).
- 35 Ugyanakkor ez pusztán kooperatív alapú, nem jogszabályi garanciákkal ellátott rendszer volt, ugyanis az NCA esetében (miképp ma sem) nem volt a testületeknek utasítási joga a lebonyolító felé. Azaz a lebonyolító jószándékára volt bízva, hogy adott döntéseket végrehajt-e vagy sem. Leginkább jellegzetesen itt érhető tetten a költségvetési előirányzat vs. Alap problematikája.
- 36 Hú példája ezen cinizmusnak, hogy korábban 2 napilapban közzé kellett tenni a felhívásokat – mára ez a kötelezettség nem létezik, és míg 2010 előtt a Népszabadságban és a Magyar Nemzetben (egy balközép és egy jobboldali kötődésű és célközönség által olvasott lapban), addig 2010 után a Magyar Nemzetben és a Magyar Hírlapban (egy jobb- és egy nomádjobboldali lapban) tették közzé a pályázati kiírásokat.
- 37 A szakmai támogatásoknál, ha a megítélt/igényelt összeg aránya nem érte el 2011-ben a 75 százalékat, 2012-től a 67 százalékat, akkor nem adható támogatás, igyekezve megelőzni ezzel a túltervezett költségvetések, félig támogatott projektek pályázói-bírálati játszmáját.

- 38 A NEA esetében kétségkívül lecsökkent a hiánypótlások száma, mert megszűnt a hiánypótlás lehetősége. Ennek értékelése meglehetősen nehéz, hiszen ezzel gyorsult a pályázati folyamat, ugyanakkor a pályázók legalább 20 százaléka „menetközben így elveszik” (2008-ban a pályázók 56 százalékát, 2009-ben 55 százalékát kellett hiánypótlatni, ez a lehetőség csak a beszámolóknál maradt meg, ott 2008-ban 65 százalékos volt a hiánypótltatási arány).
- 39 „Az Alap továbbra is rendkívül bürokratikus, a pályázati összegnek részletekben történő kifizetése aggályos és az ellenőrzés továbbra is dokumentumalapú. A Tanács elnökének – lényegében kontroll nélkülisége – egyszemélyi túlsúlya és a kollégiumok ilyen mértékű mellőzöttsége pedig nem teszi/tette elfogadottá ezt az új támogatási formát, még akkor sem, ha számos eleme támogatható és elfogadható...” (Kákai 2013:69).

NONPROFIT SZEKTOR „ÁZSIA ZÖLD SZÍVÉBEN”

Kákai László

■ Talán Tajvanról sok embernek igazából semmilyen információja nincs, sokan csak annyit tudnak róla, hogy ha kézbe vesznek valamilyen elektronikai eszközt, annak hátoldalán olvashatják, hogy „Made in Taiwan”. Igen, valójában tőlünk (Európától) nagyon távol van, pedig számos elemében nagyon is figyelemre méltó eredményeket produkál ez a „pici” ország. Tanulmányomban főleg a civil szervezetekre koncentrálni próbálok bemutatni ezen ország jellegzetességeit és fejlődésének irányait.

Gazdasági, társadalmi, politikai háttér

Mielőtt azonban belekezdenénk, szükségesnek mutatkozik annak bemutatása, hogy milyen gazdasági, társadalmi, politikai jellemzőkkel bír ez az ország.

Tajvan a Csendes-óceán nyugati részén Japán és a Fülöp-szigetek között elhelyezkedő sziget, melynek mérete nem túl nagy, mintegy 36 ezer (kis szigetekkel együtt) négyzetkilométer (hossza 395 kilométer, szélessége 144 kilométer), ami Magyarország területének valamivel több, mint egyharmada. E parányi sziget azonban rendkívül „zsúfolt”, hiszen lakossága meghaladja a 23 millió főt, ez azt jelenti, hogy a népsűrűség 2013-ban 640 fő felett mozgott négyzetkilométerenként.¹ A magas népsűrűség több tényezővel hozható összefüggésbe; egyrészt a magas születési aránnyal (11,65/1000 fő), másrészt a halálozási

arányszám alacsony mértékével (5,65/1000 fő). Ennek köszönhetően a természetes népszaporulat is magas (5,94/1000 fő). Tajvan korösszetétele alapvetően fiatalnak tekinthető, hiszen a 15–64 éves korosztályba tartozók aránya 74 százalék felett található, amivel szemben az idősek (65 évnél idősebb) aránya éppen hogy meghaladja az összlakosság egytizedét (10,9 százalék). A születéskor várható élettartam átlagosan 79 év (ebből a nőké 83, a férfiaké 76 év).²

Tajvan lakosai 95 százalékban han kínaiak. Mindössze 400 ezer óslakos él a szigeten (az összlakosság kb. 2 százaléka), akik különböző törzsekhez tartoznak. A hivatalos nyelv a pekingi dialektuson alapuló mandarin.³ Bár látszólag egységes etnikumú országnak tekinthető Tajvan, a valóság azonban mégsem ez. A 1980-as években kezdődő demokratizálódási folyamat a felszínre hozta az etnikai problémákat is. Alapvető etnikai konfliktus az 1940-es években Kínából menekültek és azok leszármazottai és a Tajvan korábbi telepeseinek leszármazottai között húzódik, akik a legkevésbé sem kívánnak azonosulni a szárazföldi Kínával. Az eltérő származási hely, valamint a betelepülés ideje alapján a tajvani társadalom különböző nyelvi-etnikai rétegekből áll, melyek komoly politikai tényezőt is jelentenek.

Tajvan az ázsiai és csendes-óceáni térség fejlődésének egyik meghatározó tényezője. Gazdasági sikereinek alapját a gazdaságpolitika stratégiai jellege képezi. Ennek a stratégiának a sajátossága az ideológiamentesség és az ország fejlettségi szintjének, adottságainak reális felmérése, továbbá a világ gazdasági környezetéhez való alkalmazkodás. A tajvani gazdaságpolitika elsődleges prioritását a kiszámíthatóság, a gazdasági és társadalmi stabilitás és az egyensúly megőrzése adja. Az állam szerepe a gazdasági folyamatok irányításában jelentős, de a beavatkozás mindig kiszámíthatóan az adott fejlődési szakaszra jellemző, egyértelműen meghatározott, illetve a meghirdetett állami szándékokon alapul (Mészáros 2007:9).

A tajvani gazdaság viszonylag tartós növekedési pályán mozog. Az elmúlt évtizedekben (1952 és 1997 között) a GDP évente átlagosan 8,5 százalékkal bővült. A GDP évi átlagos növekedési üteme 1991–1997 között 6,5 százalékot ért el, magasan felülmúlva a világ gazdaság növekedésének ütemét (de nem érte el a Kínai Népköztársaság 10 százalékot meghaladó ütemét). A GDP – folyó árakon számítva – 2000-re az 1991-es 164-ről 314 milliárd USD-ra nőtt. Tajvan az ezredfordulóra a GDP nagyságát tekintve a világ 15. legnagyobb gazdasága lett. Az egy főre jutó GDP 8982 USD-ról (1991) 1997-re 13 233, majd 2000-re 14 238 USD-ra emelkedett (Majoros 2002:73).

A gazdaság 1998 és 2012 között évi 4 és 5 százalékos GDP növekedést produkált, ám a gazdasági válság (2007–2008) beköszönte után a növekedési ütem kissé „hektikusá” vált⁴, a gazdaság teljesítménye azonban így is rendkívül imponáló képet mutat. A tajvani gazdaság 2012-ben a GDP-je alapján a világ 20. helyét foglalta el. Az egy főre jutó GDP meghaladja a 16 000 USD-t, vásárlóerő-paritáson pedig megközelíti a 30 000 USD-t. Az ország valutatartaléka 280 milliárd USD, amivel világviszonylatban a 4. helyen áll Kína, Japán és Oroszország után. Az infláció minimális, 1-2 százalék körül alakul, akárcsak a fizetési mérleg GDP-ben számolt hiánya is (3 százalék). A külföldi működőtőke-befektetések folyamatosan nőnek és 3–5 milliárd USD között stabilizálódtak.⁵

Tajvan a high-tech ipar több területén a legnagyobb exportőrök közé tartozik (notebook, LCD monitorok, számítógép alaplap, ADSL és kábel modem, LAN kártyák stb.). Kivitelenek közel 40 százaléka irányul Kínába, illetve Hong Kongba. Az USA részesedése 14, az Európai Unió piaci szintén 14 és Japáné 7 százalék. Tajvan és az Európai Unió kereskedelmi forgalma meghaladja a 40 milliárd EUR-t, jelentős, 13 milliárdot meghaladó tajvani aktívummal. A világkereskedelmi nagyhatalommá előlépő Tajvan a 14. legnagyobb termelő és a 15. legnagyobb külkereskedői forgalmat bonyolítja le az országok sorában (Majoros 2002:72), külkereskedelmi egyenlege megközelíti az 500 milliárd USD-t, amit ha összevetünk az importtal, akkor is 30 milliárd USD aktívumot mutat.⁶

A munkanélküliség 4 százalék alatt van, a foglalkoztatottak 36 százaléka az iparban, 59 pedig a szolgáltatási szférában dolgozik. A mezőgazdaság részesedése mindössze 5 százalék. Különösen szembetűnő a szolgáltatási szektorban munkát találók gyors ütemű növekedése, ami jelzi az ágazat meghatározóvá válását (72 százalék a GDP előállításában).⁷

A hihetetlen fejlődést az 1950-től induló, több lépcsőben végrehajtott gazdasági reformok készítették elő, melyek célja a mezőgazdaság modernizálása és az oktatás átszervezése volt. Csupán az oktatás átalakításának eredményeként a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya meredeken emelkedni kezdett. Míg 1974-ben a 15 évnél idősebb korosztályban a diplomások aránya 6,5 százalék volt, addig 2012-re ez az arány 39,5 százalékra nőtt.⁸ A reformok révén főleg a falusi fiatalok és nők tömegei indultak el a nagyvárosok felé a jobb megélhetés reményében. Az erőfeszítések eredményeként Tajvan a 70-es évektől az olcsó munkaerőn és a manufaktúrákon (játék, textil) túl, fokozatosan a nehézipar és infrastruktúra-fejlesztés irányába fordult. Így az egyre képzettebb munkaerő, az urbanizáció, valamint a tajvani emberek szorgalma, munkabíró képessége, továbbá a politikai rendszer (egypártrendszer)⁹ lazulása mindinkább egy „Hong-Kong-i, szingapúri modell” kontúrjait kezdték mutatni Tajvanon. Ugyanakkor az ország kis mérete és belső piaca miatt elsősorban exportorientált gazdaság, így a világkereskedelmi versenyképesség megőrzése érdekében Tajvannak még erőteljesebben kellett végrehajtania a nehézipar fejlesztése mellett (mivel a GDP növekedés 70 százalékát a nehézipari cikkek exportálásával érte el¹⁰) jelentős technológiaigényes, tőkeintenzív termékek termelésére való áttállást. Ennek előmozdítása érdekében az 1980-as években indult el az ipari parkok létesítése (pl. Hszincsu tudományos ipari park) abból a célból, hogy jelentős beruházások és beruházók induljanak el a magánszektor részéről. A tudásigényes iparágak „felfutása” nagyban hozzájárult az ipar- és társadalomszerkezet átalakításához. Mivel a tudásigényes iparágakban elérhető jövedelmek¹¹ jelentős mértékben meghaladták a mezőgazdaságban elérhető jövedelmeket, így egyre többen szánták rá magukat a különféle képzésekre abból a célból, hogy a technológiaigényes iparban találjanak munkalehetőséget (Térmeg 2003:28).

A fejlődésben jelentős szerepet játszik Tajvan Kínához való viszonyának kérdése. A két ország közötti kapcsolatok jellegét a nagyfokú politikai feszültség és a gazdasági kooperáció kettősége határozza meg. Tajvan politikai státuszának meghatározása igen kényes kérdés (Láz 2013). A Kínai Népköztársaság szerint nem tekinthető legitimnek a Tajvani Köztársaság kormánya.¹² A politikai feszültségek ellenére a gazdasági érdekek elsöpörték a tajvani hatóságok biztonságpolitikai megfontolásait. A kínai szárazföldről érkező nyers-

anyagok, félkész termékek, fogyasztási cikkek, tőke- és migrációs mozgását sem sikerült ellenőrzés alá vonni, de a Tajvanról a kínai szárazföldre irányuló áru-, tőke- és népességmozgás korlátozása is sikertelennek bizonyult. A két ország közötti kapcsolatok viszonylagos javulása a nyolcvanas évek második felétől érzékelhető, mivel a Kínai Köztársaság (Tajvan) engedélyezte, hogy a tajvaniak meglátogathassák a szárazföldi Kínában élő rokonaikat. A tajvani üzleti szektor (1996-ig) pedig 6 milliárd USD-t meghaladó tőkét investált Kínába (Mádi 1999). A nyitás óta Tajvan Kína „árnyékában” él, ami részben előny, hiszen jövedelmezőbb gazdasági lehetőségeket jelenthet Kína „barátsága”, másrészt kis belső piaca és exportorientált gazdasága nagyfokú függőséget is jelent. Ennek következményeként a mai napig érezhető a két ország közötti feszültség, Tajvant jelenleg 23 ország ismeri el független államként (1971-ben még 68, de 1973-ra már csak 31). A gazdasági „közelség, illetve távolság” kérdése pedig gyakran belpolitikai konfliktusokat eredményez. Ennek talán legutóbbi megjelenése (2014. március) az „Occupy Congress” mozgalom, melyet fiatal egyetemisták indítottak abból a célból, hogy megakadályozzák a Tajvan és Kína között kötetendő kereskedelmi egyezményt, melyről Jang Show-ling közgazdászprofesszor annyit közölt, hogy a megállapodás kedvezni fog a kínai nagyvállalatoknak, de ártani fog a tajvani munkásoknak és a kisebb vállalkozásoknak.¹³

Összességében el lehet mondani, hogy Tajvan gazdasági környezetének szilárd alapjai és gazdaságának növekedési üteme alapján az ország fejlettségi szintje eléri a fejlett országok szintjének alsó határát.

Civil társadalom – civil mozgalmak

A társadalmi és gazdasági hatásoknak, így a konzolidációnak és demokratizálódásnak nagy szerepe volt a tajvani civil társadalom és az abból létrejövő civil szervezetek fejlődésére és kialakulására. Így különösen a konfucianizmus értékei bírtak jelentős hatással a polgári szerepvállalásra és a szervezetek különböző típusaira, melyben visszatükröződik az ország családalapú társadalmi kapcsolatának kiterjedtsége is (Twu 2010:23). A változások lényegében a nyolcvanas években kezdődtek, hiszen 1987-ig a tajvaniak számára tilos volt a szervezkedés, a gyülekezés, és csak olyan ügyekben vonulhattak utcára, amelyeket a Kínai Köztársaság kormánya is támogatott. Tajvan politikai liberalizációja egyértelműen élénkítő hatással járt a nonprofit szektor növekedésére és expanziójára. A közoktatás elterjedése, különösen pedig a felsőoktatás expanziója nagyban elősegítette a társadalmi öntudat erősödését, ami egy megfelelőbb politikai rendszer és társadalom kialakulása felé szorította a politikai vezetést (Hsiao 2005:182). Emellett olyan külső tényezők is kényszerítő erővel bírtak, mint a környékbeli országok (Dél-Korea vagy a Fülöp-szigetek) demokratizálódása, a gazdasági liberalizáció és globalizáció, valamint egyéb transznacionális nem kormányzati szervezetek, melyek együttesen egy demokratikus átmenet elindításában tették érdekelté a tajvani kormányt (Chu–Hu–Moon 1997).

Az átmenet Hsin-huang Michael Hsiao professzor szerint (Hsiao 2012:44–48) három hullámban zajlott le. Az első hullám közvetlenül a szükségállapot megszüntetése előtt

kezdődött (1980–1986), ebben az időszakban hét jelentősebb mozgalom vált ismertté: a fogyasztók, a környezetszennyezés ellen küzdők, a természetvédők, a nők, a bennszülöttek, a diákok, valamint az Új Testamentum Egyház. Ennek hatására a Kuomintang (KMT) lépéseket tett a liberalizáció és a demokrácia felé. Megszüntette a szükségállapotot, engedélyezte új pártok¹⁴ és sajtókiadványok alapítását.

A második hullámban (1987–1988) újabb hét mozgalom kezdte meg tevékenységét: a munkások, a farmerek, a tanárok, a mozgássérültek és hátrányos helyzetűek jóléti, a veteránok, a politikai foglyok emberjogi, valamint az anyaországból származók hazalátogatási mozgalma.

Végül a harmadik hullámnak Hsiao az 1988 és 1993 közötti időszakot nevezi, amikor a kormány újabb lépéseket tett a politikai rendszer átalakításának érdekében. Ennek egyik fontos kiváltó oka a kormány nagyfokú infrastrukturális fejlesztést elősegítő projektje (Mei-nung gátprojekt, Pan-nan complex projekt és a Kon-liao nukleáris telep), mellyel kapcsolatban megszaporodtak a demonstrációk és tiltakozások (Twu 2010:37). Őt új mozgalom vette ekkor kezdetét: a tajvani hazatelepülési, a hakka, a nukleáris hatalom elleni, az otthontalanok „meztelen csiga” mozgalma és a jogi reform mozgalom.

Mint látható, az 1980-as évektől a mozgalmak égisze alatt a legkülönbözőbb társadalmi élethelyzetben élő emberek mozdultak meg, a farmerektől, a munkásoktól kezdve a nőknön át egészen a diákokig, tanárokig. Követeléseik a különféle kormánydöntések által keletkezett „igazságtalanságok” felszámolására irányult. A társadalmi mozgalmak a kritikus írásoktól kezdve a szemináriumokig, a fórumok szervezésén keresztül egészen az utcai demonstrációkig mindenféle formában jelentkeztek. Mindezen változások együttesen egy többretegű nonprofit szektor kialakulását eredményezték, hiszen a számos társadalmi mozgalom, think tank és közösségi szerveződés az 1980-tól végbemenő változások hatására addigi működési formáját szervezte át. Az eredmények magukért beszélnek, hiszen az 1990-es évek második felétől a tüntetéseken már nem volt feszült a hangulat, és a kormány is megengedőbbé vált az utcai megmozdulásokkal kapcsolatban, annak ellenére, hogy az ilyen demonstrációk száma nőtt (Térmeg 2003:17).

Nonprofit szektor Tajvanon

A tajvani NGO szektor kialakulására mind a gazdasági fellendülés és konszolidáció, mind pedig a demokratizálódási folyamat pozitív hatással bírt. Éppen ezért az ország nonprofit világának érdekességét maga a jogi szabályozás adja. Az 1987-ben elfogadott civil törvény lényegében a társadalmi mozgalmak által indított demokratizálódási folyamat betetőzését jelentette átadva a helyet a formalizált szervezeteknek, továbbá elindította a szervezetek intézményesedésének folyamatát is.

Ugyanakkor a szabályozás nem tűnik konzisztensnek,¹⁵ hiszen inkább tekinthető „állambiztonság szempontú szövegnek, mint civil központúnak” (Baron 2002:7). Ruy-De Twu szerint a törvény a nonprofit szervezetek öt csoportját különbözteti meg (Twu 2010:27).

Minden nonprofit szervezet köteles regisztrálnia magát a megfelelő kormányzati szervnél (lásd 1. táblázat), amit egy többlépcsős adminisztratív procedúra követ. Az alapvető osztályozási szempont a szervezetek között, hogy tagságalapú szervezetek-e vagy alapítványok (Hsiao 2003:184). A tagságközpontú szervezetek létrehozásához minimum 30 fő alapítói létszám szükséges. A létszám elérését követően egy belső, az állami hivatalrendszer által végzett felülvizsgálaton kell átesnie a szervezetnek (Hsiao 2005:46). Az országos szervezeteknek a Belügyminisztériumnál, a helyi szervezeteknek pedig a társadalmi ügyek helyi, megyei hivatalainál kell jelentkezniük. Az alapítványok létrehozási folyamata hasonló, azzal az eltéréssel, hogy egy alapítvány létrehozásához 30 millió NTD szükséges (kb. 870 000 USD). Általánosságban nehezítik az alapítványok és egyesületek életét az adótörvények is, hiszen a bevétel után adózniuk kell. Ez alól azonban van kivétel, hiszen az oktatási, kulturális és karitatív feladatokat ellátó szervezeteket a törvény mentesíti a bevétel utáni adózás alól (Hsiao 2003:184; Hsiao 2005:46).

1. táblázat. A tajvani nonprofit szervezetek fő típusai

Típus	Jogi forma	Szabályozó ügynökség	Száma
Alapítvány	Alapítványokat felügyelő irányadó elvek	Központi, megyei	4 000 ¹⁶
Egyesület	Civil szervezeti törvény	Belügyminisztérium, városi és megyei kormányzat	34 173
Szakszervezet és szakmai szervezet	Civil szervezeti törvény	Belügyminisztérium, városi és megyei kormányzat	9 942
Templom és egyház	Templomokat felügyelő irányadó elvek	Városi és megyei kormányzat	14 993
Szövetkezet	Szövetkezeti törvény	Belügyminisztérium	5 117
Összesen			68 225

Forrás: Twu (2010:28).

A fenti tipizáció mellett találhatunk másfajta megközelítést is. Todayashi Terano a törvényből a civil szervezetek három kategóriáját látja elkülönülni: 1. a politikai pártokat; 2. a szakszervezeteket, a kereskedelmi és ipari szervezeteket, végül 3. a társadalmi szervezeteket.¹⁷ Bármelyik megközelítést is használjuk, jól látható a tajvani civil szektor alapvető jellegzetessége, ami a mozgalmi kultúrából és a formalizált szervezetek létrehozásából következik, azaz egy részük a mozgalmak vagy képviselői NGO-k, a másik részük pedig a szolgáltatást nyújtó NGO-k csoportjába tartozik. A többség mára a szolgáltatást nyújtó NGO-k kategóriájába sorolható, annak ellenére, hogy a képviselői NGO-k viszonylag új elemei a tajvani nonprofit világnak, és jelentős szerepük van az ország demokratizálódásában.

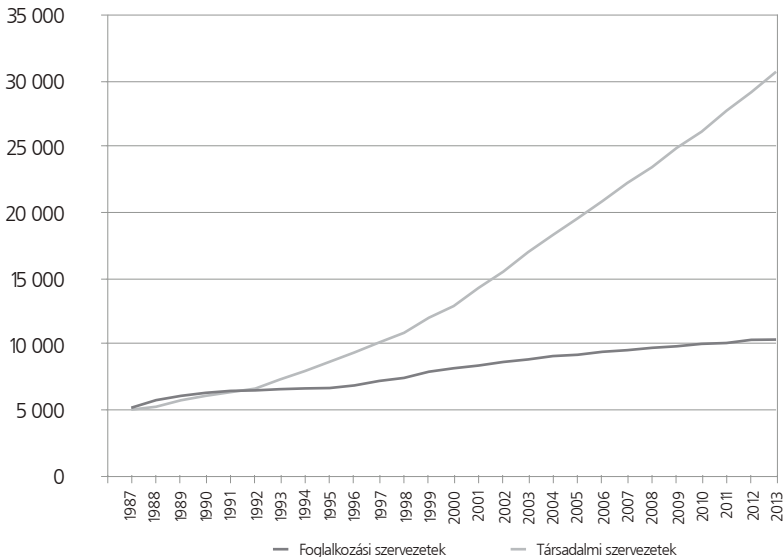
Ha a törvény megszületésétől eltelt időszak adatait nézzük, akkor jól látszik a társadalmi szervezetek extenzív növekedési üteme, hiszen számuk 1991 és 2012 között meghatszorosodott.

A tagságközpontú szervezetek 60 százalékát az 1980-as és 90-es évek fordulóján alapították. Az alapítványi világról ezzel szemben jóval kevesebbet tudunk. A négyezernyire becsült alapítvány 70 százalékát magánszemélyek alapították, emellett 25 százalékra

tehető a különféle testületek és állami szervezetek által létrehozott alapítványok aránya. Létrehozásuk döntő részben a 80-as évek végén történt.

Mindebből az is következik, hogy a tajvani civil szektort egyértelműen az újonnan létrehozott nonprofit szervezetek uralják.

1. ábra. A tajvani civil szervezetek számának változása 1987 és 2013 között

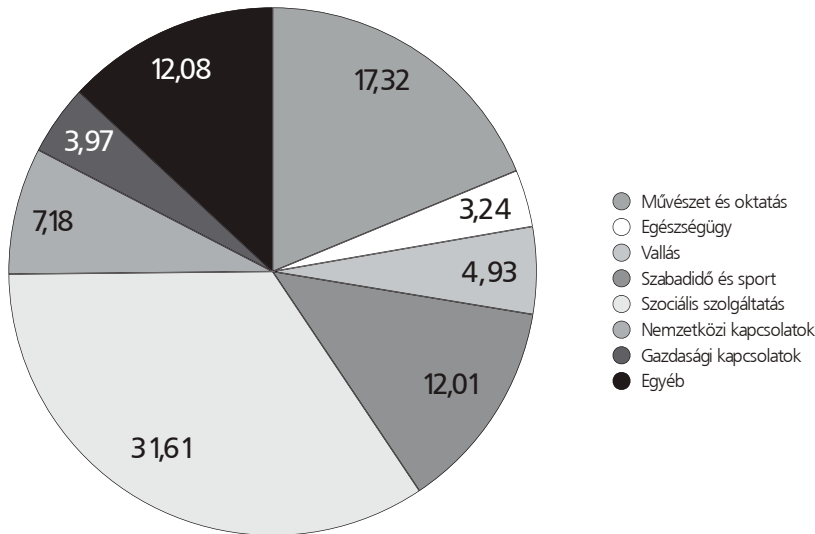
Forrás: Dept. of Social Affairs, MOI & Council of Agriculture, Council of Labour Affairs, Executive Yuan. 2014/3.

Ugyanakkor a gyors növekedés nem feltétlenül azt jelenti, hogy egyre több erős szervezet jön létre, hanem azzal ellentétes hatások is megjelenhetnek, mint az úgynevezett „egyszemélyes” vagy „miniszervezetek” gyakori előfordulása is. Brian Kennedy¹⁸ a jelenség okaként azt jelöli meg, hogy ezek a „mini NGO-k” elsősorban azért jönnek létre, mert az egyes szervezetekben gyakran jelentős belharcok alakulnak ki arról, hogy ki legyen a szervezet első számú vezetője, és aki alulmarad, az az őt támogatókkal együtt egy másik NGO-t hoz létre. A jelenség létezését Michael Hsiao vizsgálatai is alátámasztják. Az ezredforduló elején készített kutatás adatai szerint a megkérdezett civil szervezetek vezetőinek csupán egyharmada volt választott tisztviselő, további 21 százalékuk a közhivatalokból érkezett. Megfigyelhető volt az is, hogy a „feltörekvő” politikusok gyakran ugródeszkának használják a civil szervezeteket, és lényegében csak azzal foglalkoznak, hogy növeljék társadalmi presztízsüket, politikai befolyásukat. Ugyanakkor a szervezetet nem tudják teljes mértékben irányításuk alá vonni. Talán ennek (is) következménye a sok egyszemélyes vagy miniszervezet léte (Hsiao 2005:49). Ezek a szervezetek összességében gyengébbé tehetik a többi szervezetet is, részben valódi cél, részben az egyéni rivalizálás,¹⁹ végül pedig a gyenge erőforrások és képzetlenebb alkalmazottak miatt.

A tajvani szakirodalom a civil szervezetekkel szemben a következő célokat fogalmazza meg: 1. a köztudatba emeljen és rávilágítson társadalmi problémákra, 2. kezdeményezzen és támogasson fontos reformokat, 3. fenntartsion és védjen társadalmi értékeket, 4. szolgáltatást biztosítson az arra rászoruló egyéneknek és csoportoknak, 5. növeljék társadalmi szerepvállalásukat azáltal, hogy társadalmi hálózatokat, társadalmi tőkét hoznak létre (Hsiao 2003:185).

Ez alapján érdekes képet mutat a szektor tevékenység szerinti összetétele. Mint arra korábban utaltam, a szektort leginkább a szolgáltatást nyújtó szervezetek dominálják, ezen belül a leginkább meghatározó terület a szociális szolgáltatások nyújtása.

2. ábra. Regisztrált civil szervezetek aránya Tajvanon a szervezet célja alapján, 2010

n = 34.173

Forrás: Ministry of Interior, as April 2010.

Ezt követik a művészet és oktatás, a szabadidő és sport, valamint az egyéb tevékenységet folytató szervezetek. Ha a szervezetek „fejlődési trendjét” nézzük, akkor jól látható, hogy az 1987-es „nyitástól” eltelt időszak legdinamikusabb területe a szociális szolgáltatás volt, hiszen 1988 és 1999 között az itt tevékenykedő szervezetek száma megháromszorozódott, míg a többi terület növekedési üteme jóval elmaradt ettől (a legkevésbé a nemzetközi, a gazdasági kapcsolatokkal foglalkozó és az atlétikai szervezetek száma nőtt) (Terano 2002:272). Így ide sorolható az összes társadalmi szervezet egyharmada. Arányuk 2000 után is tovább emelkedett és a 2013-as adatok szerint a teljes szektor 35 százalékát adják.²⁰

Ezek alapján összehasonlítva a nemzetközi nonprofit szervezetek eltérő típusaival, Tajvan leginkább a szociális szolgáltatás dominanciával rendelkező országok csoportjába tartozik.

2. táblázat. Nonprofit szervezetek mintái országonként

Minta (típus)	Ország
Oktatásdominált	Argentína, Belgium, Brazília, Írország, Izrael, Mexikó, Peru, Egyesült Államok
Egészségdominált	Japán, Hollandia, Egyesült Államok
Szociális szolgáltatásdominált	Ausztria, Franciaország, Németország, Spanyolország, Tajvan
Kultúra-/szabadidődominált	Csehország, Magyarország, Románia, Szlovákia
Kiegyensúlyozott	Ausztrália, Kolumbia, Finnország

Forrás: Salamon–Anheier (1999); Twu (2010:29).

A szervezetek számán és célján kívül nagyon kevés adatot lehet találni arról, ami a szervezetek nemzetgazdasági súlyáról, pénzügyi helyzetéről és a foglalkoztatási szerepéről szólna. Mivel nincs általános adatgyűjtés a szervezetek gazdálkodásáról és munkaerőpiaci szerepéről, ezért erre vonatkozó információkat és adatokat csak különféle felmérésekből, kutatásokból szerezhethetünk.²¹

A szervezetek munkaerőpiaci képe lényegében összefüggést mutat a fenn már említett elaprózott szerkezeti modellel. A Himalája Alapítvány 2005-ben 300 alapítvány körében végzett felmérése alapján látható, hogy a szervezetek 11 százalékának van egy vagy kettő, 32 százalékának három vagy öt és 27-nek hat vagy kilenc főállású alkalmazottja, azaz a szervezetek 70 százaléka 10-nél kevesebb foglalkoztatottal működik (Chang et al. 2013:6). Hasonló eredményre jutottak Yu-Yuan Kuan és munkatársai is, adataik szerint a társadalmi szervezetek körében 81 százalékot tesz ki azon szervezetek aránya, melyeknek 3-nál kevesebb főállású (ebből 34 százalékuknak egyetlenegy sincs) alkalmazottjuk van. A részmunkaidősök arányát tekintve pedig 78 százalékuknak kevesebb mint 5 ilyen munkabeosztásban lévő dolgozója van, de ez esetben is a szervezetek 29 százalékánál egyetlen ilyen foglalkoztatott sincs (Kuan et al. 2008:5). A szervezetek munkaerőpiaci helyzete 2005 óta sem nagyon változott, hiszen a 2013-ban közzétett 20 szervezetre kiterjedő interjú vizsgálat tanúsága szerint a megkérdezett szervezetek döntő többségének 3–5 közötti alkalmazottja van. Ennek talán az is oka lehet, hogy a szervezetekben dolgozó alkalmazottak átlagos fizetése nem túl magas (40 000 NTD, ami 1200 USD-nek felel meg), de ennél nagyobb probléma az, hogy jövedelmük még 3 év után sem nagyon változik, azaz már a belépésnél eléri a szektoron belül jellemző „bérplafont” (Chang et al. 2013:11).

A szervezetek bevétel szerinti megoszlása vonatkozásában is bizonytalan állításokat tehetünk, és az ebből nyerhető kép is kissé „zavaros”. Míg Michael Hsiao adatai szerint a vizsgált szervezetek közel egyharmada kevesebb, mint 1 millió NTD (30 000 USD), 13 százaléka 1–2 millió NTD közötti és 10 százalékuk évi 2–3 millió NTD bevétellel rendelkezik, azaz a vizsgált szervezetek közel felének bevétele nem haladja meg az évi 3 millió NTD-t (kb. 90 000 USD). Emellett jelentős különbség mutatható ki az egyesületek és alapítványok bevételeinek nagysága között is. Míg az alapítványok 20 százaléka rendelkezik 50 millió NTD-nél (kb. 1,6 millió USD) nagyobb bevétellel, addig az egyesületek több mint felének a bevétele nem haladja meg a 2 millió NTD-t (kb. 60 000 USD). Ez mindenképpen annak a Tajvanon eléggé elterjedt közkeletű véleménynek az igazolását jelenti, hogy

az „egyesületek szegények, az alapítványok pedig gazdagok” (Hsiao 2005:49). Yu-Yuan Kuan és munkatársai által készített felmérés egy másfajta bevételi szerkezetet mutat be, bár bizonyos következtetései megerősítik Hsiao adatait.

3 táblázat. *Civil szervezetek összes bevétele és kiadása a 2007-es pénzügyi évben*

(NT Dollár)	Összes bevétel			Összes költség		
	szám	százalék	kumulált	szám	százalék	kumulált
0–500 000	202	42,5	42,5	208	44,9	44,9
500 001–1000 000	64	13,5	56,0	55	11,9	56,8
1000 001–10 000 000	145	30,5	86,5	143	30,9	87,7
10 000 001–100 000 000	55	11,6	98,1	47	10,2	97,7
100 000 001–	9	1,9	100,0	10	2,2	100,0
Összesen	474	100,0		462	100,0	

Forrás: Kuan et al. (2009:10).

A táblázat adatai jól mutatják, hogy a vizsgálatba vont szervezetek több mint felének a bevétele kevesebb, mint 1 millió NTD, azaz közel 20 százalékkal magasabb adatot mértek, mint Michael Hsiao. Ugyanakkor a bevételek közötti jelentős eltérés Kuan és munkatársainak adataiban is megjelenik, hiszen a 10 000 NTD és a 3,4 millió NTD bevétellel rendelkező szervezetek közötti 350-ezerszeres különbség „óriási” egyenlőtlenségre utal. Azaz Kuan adatai is alátámasztani látszanak Hsiao eredményeit, nevezetesen a tajvani nonprofit szervezetek többségének pénzügyi mérlege 1 millió NTD (kb. 30 000 USD) alatt van (Kuan et al. 2009:9).

4. táblázat. *A szervezetek bevétele források szerint*

Típus %	Kormányzat vagy állami szervek	Adományok és ajándékok	Különleges események	Tagdíj	Magánárúk és szolgáltatások értékesítése	Egyéb források
0%	216(43,1)	153(30,6)	380(76,9)	181(36,3)	391(78,8)	278(55,8)
1–25%	115(23,0)	177(35,4)	91(18,4)	142(28,5)	58(11,7)	184(36,9)
26–50%	74(14,8)	61(12,2)	16(3,2)	48(9,6)	15(3,0)	5(1,0)
51–75%	46(9,2)	39(7,8)	4(0,8)	33(6,6)	14(2,8)	8(1,6)
76–99%	43(8,6)	46(9,2)	3(0,6)	59(11,8)	13(2,6)	6(1,2)
100%	7(1,4)	24(4,9)	0(0,0)	36(7,2)	5(1,0)	17(3,4)
Összesen	501(100,0)	500(100,0)	494(100,0)	499(100,0)	496(100,0)	198(100,0)

Forrás: Kuan et al. (2009:11).

A szervezetek bevételét vizsgálva jól látható az, hogy a szervezetek többsége leginkább adományokból és ajándékokból, tagdíjából és a kormánytól vagy annak hivatalaitól kapott támogatásokból szerzi bevételeit. A kormányzati forrásból kapott támogató-

kat részletesebben vizsgálva az is látható, hogy 20 százalék azon szervezetek aránya, amelyek bevételeiben ez jelenti bevételeik több mint felét. Ezért ki lehet jelteni, hogy a tajvani civil szektor működése jelentősen függ a kormányzati támogatásoktól (Kuan et al. 2009:10).

Az elemzés arra is rávilágít, hogy a kormányzattól kapott támogatásokkal szemben²² jelentősebb szerepet játszanak a magánszemélyektől kapott adományok,²³ és a magánszemélyektől kapott tagdíjak.²⁴ A magán- és üzleti valamint a kormányzati támogatások után következik „csak” a tevékenységből vagy szolgáltatás értékesítéséből származó bevétel.

A vizsgálat végül arra a következtetésre jutott, hogy összességében a tajvani civil szervezetek körében bevételük kapcsán kétszer annyian nyilatkozták azt, hogy tapasztalatuk szerint csökkent a bevételük,²⁵ mint azok, akiknek növekedett. Ha ezt kiegészítjük a költségekkel kapcsolatos véleményekkel, akkor 2005–2007 közötti időszakban a szervezetek egyharmadának enyhe költségnövekedése volt megfigyelhető a szektor egészében általános bevételcsökkenés mellett (Kuan et al. 2009:14).

5. táblázat. A szervezetek pénzügyi mutatóinak változása 2005–2007 közötti időszakban

Pénzügyi indikátor	Összességében csökkent	Összességében nőtt	Összesen
Összes bevétel	229 (42,5%)	141 (26,2%)	539 (100%)
Összes költség	144 (27,6%)	187 (36%)	521 (100%)
Összes tőke	78 (16,9%)	102 (22%)	464 (100%)
Összes kötelezettség	46 (11,5%)	66 (16,1%)	410 (100%)
Összes nettó érték	97 (22,2%)	86 (19,9%)	437 (100%)

Forrás: Kuan et al. (2009:15).

Ha ezt a helyzetet összefüggésbe hozzuk a tanulmány elején leírt gazdasági helyzettel, akkor egyértelműen érezhető a gazdasági válság előszele (hiszen a tajvani GDP pont ebben az időszakban kezd jelentősen csökkenni, 2008-ban csupán 0,7 százalékkal bővült).

Összegzés

Tajvan és Magyarország civil szervezeteinek története és fejlődése között sok párhuzamot találhatunk. A gazdasági fellendülés és annak fenntarthatósága a politikai rendszer liberalizálódását eredményezte, ami mindenképpen kedvezett a civil/társadalmi szervezetek elterjedésének. A közoktatás, de különösen a felsőoktatás expanziója pedig elősegítette a társadalmi öntudat erősödését, ami egyszersmind hozzájárult ahhoz, hogy egy, a változásokhoz jobban alkalmazkodó politikai rendszer és társadalom alakuljon ki. Az eltelt időszak erőfeszítései jól mutatják ezt a folyamatot. Ugyanakkor a kialakult „modell” még messze nem igazodik teljesen az ország – különösen – gazdasági téren elért sike-

reihez, ami mindenképpen azt jelzi, hogy a folyamat ugyan elindult, de ahhoz, hogy a fejlett civil társadalmakkal összemérhető modell alakulhasson ki Tajvanon, ahhoz több generáció és több politikai döntés szükségeltetik.

Irodalom

- Baron, Barnett F. (2002): The legal Framework of Civil Society in East and Southeast Asia. *The International Journal of Non-profit Law*, 4., (4).
http://www.icnl.org/research/journal/vol4iss4/art_1.htm
- Chang, Wei-Wen–Huang, Chun-Mam–Kuo, Yung-Cheng (2013): 'Design of Employee Training in Taiwanese Nonprofits.' *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, XX(X), 1–22.
- Chu, Yuan-han–Hu, H.–Moon, Chung-in (1997): South Korea and Taiwan: The international Context. In: Diamond, Larry–Plattner, M. F.–Chu, Yuan-han–Tien, Hung-mao (eds.): *Consolidating the Third Wave Democracies: Regional Challenges*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Hsiao, Hsin-huang Michael (2003): NGOs and Democratization in Taiwan: Their interactive roles in building a viable Civil Society. In: Schak, David C.–Hudson, Wayne (eds.): *Civil Society in Asia*. England: Ashgate, 180–191.
- Hsiao, Hsin-huang Michael (2005): 'NGOs, the state, and democracy under globalization. The case of Taiwan.' In: Weller, Robert (ed.): *Civil life, Globalization and Political Change in Asia: Organizing between family and state*. London–New York: Routledge, 42–57.
- Hsiao, Hsin-huang Michael (2012): Social Foundation of Political Vitality. In: Tsang, Steve (ed.): *The Vitality of Taiwan*. UK: Palgrave Macmillan, 37–56.
- Kennedy, Brian (2000): *Taiwan's NGOs need organized leadership*.
<http://www.taipetitimes.com/News/editorials/archives/2000/09/26/0000054946/1>
- Kuan, Yu-Yuan–Cheng, Ching-Hsia–Leu, Chiao-Hsien (2005): The employment of third Sector in Taiwan based on 2005 Survey Data. 1–38.
 (台灣第三部門的就業：2005年調查研究資料的分析 官有垣;呂朝賢;鄭清霞
 臺大社會工作學刊 200801 (49期) 頁數1-38)
- Kuan, Yu-Yuan–Wang, S. T.–Chiou, Y. C.–Lu, W. P.–Duh, C. R.–Kang, F. C.–Chen, Y. H. (2009): 'Study on the nonprofit sector in Taiwan: finance and management challenge.' Session D-1 Panel, Paper 3. The 6th ISTR Asia and Pacific Regional Conference. 'Changes, Challenges, and New Opportunities for the Third Sector.' November 1–3, 2009, Taipei, Taiwan. 1–16.
- Láz Adrián (2013): *Tajvan státusza a világban*.
http://www.polspect.eu/kulfold_tavol_kelet_es_oceania/tajvan_statusza_a_vilagban.html
- Mádi István (1999): Kína árnyékában–Tajvan a 90-es években. *Cégvezetés*, (6), <http://cegvezetes.hu/1999/06/kina-arnyekaban/>
- Majoros Pál (2002): *A Kínai Köztársaság (Tajvan) és az Európai Unió kapcsolatai az ezredfordulón*. Magyar Tudomány Napja. Budapesti Gazdasági Főiskola, 71–79.
- Mészáros Klára (2007): *Tajvan és a szárazföldi Kína gazdasági és politikai kapcsolatai a Sing-kortól napjainkig*. (OTKA T 043152) http://real.mtak.hu/949/1/43152_Z1.pdf
- Salamon, Lester M.–Anheier, Helmut K. (1999): *Global Civil Society: Dimension of the Nonprofit Sector*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Taiwan Statistical Data Book 2013*. Council for Economic Planning and Development – Executing Yuan, R. O. C. Taiwan.
- Terano, Todayashi (2002): Taiwan: From subjects of oppression to the Instruments of Taiwanization. In: Shigetomi, Shinichi (ed.): *The State & NGOs: Perspective from Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 263–288.
- Térmeg Vera (2003): *Tajvan Európa egyik kelet-ázsiai partnere*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola, Nemzetközi Kommunikáció Szak, Európai üzleti tanulmányok szakirány. <http://www.doksi.hu/get.php?id=15103>
- The Republic of China Yearbook 2002*. Government Information Office. July 2002.
[http://www.eridanus.cz/Zeme/2/mapa/Asie/Vy1chodni\(1_Asie/Taiwan/Yearbook2002/INDEX.HTM](http://www.eridanus.cz/Zeme/2/mapa/Asie/Vy1chodni(1_Asie/Taiwan/Yearbook2002/INDEX.HTM)
- Twu, Ruey-Der (2010): 'The Growth and transformation of the Nonprofit Sector in Taiwan.'
 公共管理論 11, (1), (2010/06), 23–46.

Jegyzetek

- 1 Tajvan ezzel az adattal a második legsűrűbben lakott hely a világon.
- 2 Taiwan Statistical Data Book 2013. Council for Economic Planning and Development – Executing Yuan, R. O. C., Taiwan. 29–33.
- 3 Ezen kívül még két jelentősebb dialektus használatos: a dél-fucseni (amit tajvaninak is hívnak), illetve a hakka.
- 4 Ez azt jelenti, hogy 2008-ban 0,7; 2009-ben 1,8; 2010-ben 10,7; 2011-ben 4,0 és 2012-ben „csak” 1,3 százalékos volt a GDP bővülése (Taiwan Statistical Data Book 2013:5).
- 5 Taiwan Statistical Data Book 2013. 264–265.
- 6 Taiwan Statistical Data Book 2013. 9.
- 7 Taiwan Statistical Data Book 2013. 34–39., valamint Hungarian Trade Office in Taipei <http://www.hungary.org.tw/magyar/hungary.htm>
- 8 Taiwan Statistical Data Book 2013. 29–33.
- 9 A politikai rendszer lazulása talán legjobban az állami vállalatok területén érzékelhető a leginkább. 1952-ben az állami vállalatok még a teljes ipari termelés 57 százalékát adták, addig arányuk 1980-ra 21-re, 1990-re pedig 18 százalékra csökkent. A kormány a következő években privatizálni szeretné őket.
- 10 Mára az ipari termelés GDP-ből való részesedése 31 százalékra mérséklődött úgy, hogy közben a szolgáltatások részesedése elérte a 70 százalékot.
- 11 Mára az iparban és szolgáltatási területen elérhető átlagos munkabérek 45 000 NTD (kb. 1000 EUR) körül mozognak.
- 12 A Kínai Népköztársaság 1949 óta igényt tart Tajvanra és nem ismeri el a Kínai Köztársaságot legitim államként.
- 13 „Occupy Congress!” People in Taiwan Protest against the Agreement on Trade with China http://www.veooz.com/news/NG_5j_5.html
- 14 Az új pártok a 80-as évek végén jöttek létre, és az ezredfordulóra számuk már meghaladta a 90-et. Legjelentősebb közülük a Demokratikus Haladás Pártja (DPP), amelyet 1986-ban alapítottak. 2000-ben megnyerte az elnökválasztást és 2000–2008 között az uralkodó párt volt Tajvanon.
- 15 [http://www.eridanus.cz/Zeme\(2/mapa/Asie/Vy\(1chodni\(1_Asie/Taiwan/Yearbook2002/chpt06-2.htm#2](http://www.eridanus.cz/Zeme(2/mapa/Asie/Vy(1chodni(1_Asie/Taiwan/Yearbook2002/chpt06-2.htm#2)
- 15 Brian Kennedy (2000) szerint a kormány a jogi szabályozás révén egy nem túl barátságos környezetet teremtett a civil szervezetek számára. Véleménye szerint a különféle törvények és szabályok néhol homályosak, ellentétesek és a szervezetek számára terhesek, amit a szervezetek egyszerűen úgy oldanak meg, hogy nem vesznek rólok tudomást.
- 16 Az alapítványokra vonatkozóan Yu-Yuan Kuan felmérése alapján becsült adat.
- 17 Ez utóbbiakat a törvény úgy definiálja, mint olyan szervezeteket, melyek a köz érdekében az alábbi területeken fejtik ki tevékenységüket: kultúra, tudomány, egészségügy, vallás, szociális szolgáltatások, baráti szervezetek, oktatás stb. (Terano 2002:270).
- 18 <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2000/09/26/0000054946/1>
- 19 Ez alatt értve azt, hogy ez esetben a hangsúly nem a szervezet célján van, hanem inkább a személyeken.
- 20 Source: Dept. of Social Affairs, MOI & Council of Agriculture – Council of Labor Affairs, Executive Yuan. 2014/3/3.
- 21 A pénzügyi és gazdálkodási helyzet bemutatásához Hsin-huang Michael Hsiao 2000-es évek elején végzett, 266 szervezetet magában foglaló vizsgálatára és Kuan, Y. Y., Wang, S. T., Chiou, Y. C., Lu, W. P., Duh, C. R., Kang, F. C. and Chen, Y. H. kutatók által 2007-ben készített 617 szervezetet felölelő vizsgálatára, valamint a Himalája Alapítvány által még 2005-ben 330 alapítvány körében végzett felmérésre támaszkodtam.
- 22 Arányuk 58 százalék. Ugyanakkor kiemelendő az is, hogy a megkérdezett szervezetek egyharmada jut a kormányzattól szerződéses formában bevételhez szolgáltatásnyújtás okán.
- 23 A megkérdezett szervezetek 80 százaléka rendelkezik ilyen bevétellel. Emellett a szervezetek 36 százaléka rendelkezik üzleti és vállalati támogatásokkal is.
- 24 Több mint 60 százaléuk rendelkezik ilyen bevétellel.
- 25 Különösen a kormányzattól származó támogatások (41 százalék) és az adományok és ajándékok (46 százalék) területén éreztek jelentős csökkenést a megkérdezett szervezetek.

Fotó/Gönczö Viktor

KÖZÖSSÉGI MEGKÖZELÍTÉSEK A SZEGÉNYSÉG ÉS KIREKESZTETTSÉG ENYHÍTÉSÉRE

– Egy uniós program néhány tapasztalata

Farkas Zsombor

Bevezetés

■ Ez a tanulmány a TÁMOP 5.1.3-as „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért” című program tapasztalatait foglalja össze. 2014 áprilisában készültek el azok a módszertani-szakmai anyagok, amelyek a program minden területét részletesen elemzik.¹ Itt ezek közül egyet, a „közösségi elemeket” és azok tanulságait emeljük ki, illetve röviden kitérünk a program célzására és célcsoportjának jellemzőire.

A TÁMOP 5.1.3-as program keretében 2011 és 2014 között összesen 25 helyi projekt valósult meg az ország leszakadó térségeiben.² Átfogó céljuk az volt, hogy enyhítsék a mélyszegénységben élők kirekesztettségét, és mérsékeljék a szegénység mélyülését, területi kiterjedését. A helyi megvalósítók számára az uniós pályázati kiírás viszonylag nagy mozgásteret engedett, így lehetőségük nyílt több újszerű tevékenység kipróbálására, a mélyszegénységben élő közösségek különböző eszközökkel történő elérésére. A projekteket egy szakmai-támogató konzorcium kísérte, amelynek feladata volt (többek között), hogy a helyben alkalmazott módszereket, eszközöket rendszerezze, a lokális tapasztalatokat és dilemmákat rendszerre hozza, elemezze. Ezek közül az egyik fő irányt a „közösségi megközelítések” képviselik, amelyek több projekt központi elemét adták: hogy lehet „közösségi eszközökkel” a szegény és roma közösségeket elérni, miként lehet kirekesztettségüket oldani.

A projektek elsődleges célcsoportjába – a pályázati kiírás meghatározása szerint – a „mélyszegénységben élők” tartoztak, akiknek jelentős része roma. Azzal együtt, hogy a program hangsúlyozottan nem kizárólag a cigányokat célozta meg, tehát nem „roma program”, a helyi projektek által bevont szegények nagy része roma volt. Tanulmányunk első része erről a kérdésről is szól.

A TÁMOP 5.1.3-as program

A „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért” című program „alapvető célja az egymásba fonódó területi és társadalmi hátrányok következményeinek, a szegénység mélyülésének, újratermelődésének és területi terjedésének mérséklése, továbbá a mélyszegénységben élők integrációjának előmozdítása azzal az eszközrendszerrel, amelyet a szociális és közösségi munka, a lakosság aktív részvételén alapuló tervezés együtt nyújthat.” (Pályázati felhívás... 2009:3) A pályázati konstrukció olyan helyi megvalósítókat (többnyire önkormányzatokat, civil szervezeteket) támogatott, amelyek a szociális munka, a közösség- és térségfejlesztés összekapcsolásával, különböző tevékenységekkel és szolgáltatásokkal a legszegényebb társadalmi csoportok helyzetét próbálták meg javítani az ország leszakadó térségeiben. Összesen 25 projekt valósult meg 2011 és 2014 között a négy hátrányos helyzetű régió 35 kistérségét, 299 települését érintve. A bevont települések közel háromnegyede – a 2007-es kormányrendelet³ lehatárolása szerinti – a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérségben, tízedük a 34–47. leghátrányosabb helyzetű kistérségben található. Az egyes projektek több településből álló helyszíneken (akcióterületeken) valósultak meg (1. ábra). A bevont települések fele legfeljebb 500, kétharmaduk 1000 fős község.

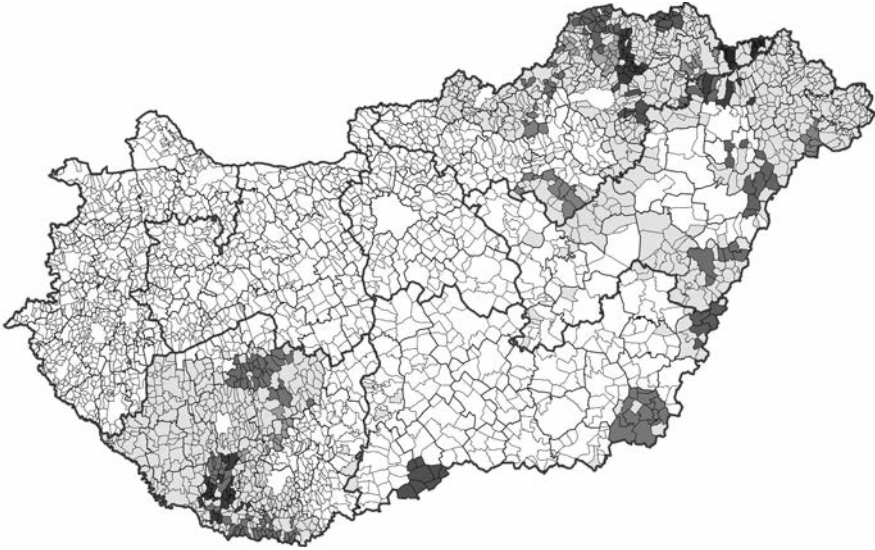
A konstrukció számos új elemet tartalmazott a korábbi, társadalmi befogadást célzó programokhoz képest. Legfontosabb újító szempontja a *közösségi elemek középpontba helyezése* volt a társadalmi integrációban. Egy másik fontos elem a *különböző szakmák szoros együttműködésére* irányuló elvárás: a szociális, közösségfejlesztő és vidékfejlesztő szakemberek együttes jelenléte és közös munkája kötelező elem volt. Újdonság volt az is, hogy a pályázati kiírás nem határozta meg pontosan mindazon tevékenységeket, amelyeket a pályázat megvalósítása során végre kell hajtani, mindössze a tevékenységek típusát, jellegét írta körül. A konstrukció ösztönözni próbálta olyan tevékenységek tervezését, amelyek a közösség megszólítására, aktivizálására, az elszigeteltség enyhítésére, újszerű módszerek és eszközök alkalmazására helyezték a hangsúlyt.

A program célzása – területi egyenlőtlenségek és „mélyszegénységben élők”

A program egyrészt a területi egyenlőtlenségeket figyelembe véve, másrészt a legszegényebb társadalmi csoportokat „behatárolva” célzott. (Elsődleges célcsoportjukat a „mélyszegénységben” élők, a másodlagos célcsoportot a helyi döntéshozók és humán szakemberek jelentették.) Utóbbi számos dilemmát felvet. Például azt, hogy ha a beavat-

kozások kizárólag „alulra” céloznak, és nem szólítják meg a települések lakosságának legalább egy (nem szegény, nem kirekesztett) részét, kérdésesek a helyi társadalmi integráció terén tett erőfeszítések. (De ezekre a kérdésekre ebben a tanulmányban nem térünk ki.)

1. ábra. Az akcióterületek elhelyezkedése

Forrás: www.melyszegenyseg.hu (Készítette: Sain Máttyás, LLTK)

A pályázati felhívás a 33 leghátrányosabb, illetve a 47 hátrányos helyzetű kistérségből kiindulva meghatározta azoknak a kistérségeknek és településeknek a körét, amelyek potenciálisan bekerülhettek a helyi projektek akcióterületeibe.⁴ A pályázati útmutató alapján a közvetlen célcsoport a „halmazott szociális hátránnyal jellemezhető településeken mélyszegénységben élők köre” volt. Azok, akik a következő négy kritérium közül legalább kettőnek megfeleltek: 1. legalább három éve munkanélküliek, illetve ezen idő alatt legfeljebb közfoglalkoztatásban vettek részt; 2. legfeljebb az iskola 9–10. osztályát végezték el, ami mellett esetleg nem piacképes szakképzettséget vagy OKJ-s szakképesítést szereztek; 3. aktív korú inaktívak; 4. kettőnél több gyermeket nevelnek.

A kritériumrendszernek tehát nem volt sem közvetlen jövedelmi, sem etnikai eleme. Ugyanakkor már a tervezés szakaszában valószínűsíthető volt, hogy a célzás a helyi roma közösségek jelentős részét lefedi. A pályázati útmutató ezt így fogalmazta meg: „Jelen konstrukció elsősorban a lakóhelyi szegregáció oldását célozza, vagyis azt a helyzetet, amikor nagyon alacsony jövedelmű és iskolázottságú, gyakran, de nem kizárólagosan a cigány etnikumhoz tartozó népesség térbeli kirekesztettségben él.” (Pályázati útmutató... 2009:51) A „cigányok”, mint konkrét célcsoport nem jelentek meg a pályázati felhívásban, de közvetetten a cigány–nem cigány konfliktusok oldása és az együttműködések elősegítése része volt a támogatható tevékenységeknek.⁵ Ezen túl a pályázati doku-

mentációhoz tartozó adatlapban a pályázóknak már a tervezéskor meg kellett becsülniük, hogy a bevont célcsoportban mennyien lesznek romák.⁶ Összességében tehát a TÁMOP 5.1.3-as projekt a „mélyszegénységben élőket” kívánta elérni, akik között sok a cigány. (Ahogy később látni fogjuk, a potenciális célcsoportnak alig kevesebb, mint fele volt roma.) Ugyanakkor – Magyarországon nem meglepő módon – azt gyakran így sem sikerült elkerülni, hogy helyben ne „cigány programként” ismerjék a projekteket. (Egy észak-alföldi projektben az akcióterülethez tartozó egyik önkormányzat éppen ezzel az indokkal lépett ki a programból.)

A célcsoport jellemzői – cigányok és nem cigányok: „mélyszegénységben élők”

A program célcsoportjáról két adatfelvétel alapján vannak ismereteink. A felmérések célja az volt, hogy egyrészt képet kapjunk arról a „mélyszegénységben élő” csoportról, amely kedvezményezettje volt, vagy potenciálisan kedvezményezettje lehetett a helyi projekteknek, másrészt hatásokat, elmozdulásokat lehessen bemutatni.⁷ Itt a célcsoport főbb jellemzőit az első adatfelvétel alapján foglaljuk össze, kiemelve azt a kérdéskört, hogy mennyire „roma probléma” a mélyszegénység.

Az első kérdőíves kutatás 2012 első felében, a projektek kezdeti szakaszában készült. Összesen 1326 (18 éven felüli) személy (és ugyanennyi háztartás⁸) került a mintába. Róluk a projektmegvalósítók és a helyi szakemberek azt mondták, hogy tényleges vagy potenciális résztvevői a projektnek, azaz a pályázati kritériumok szerint „mélyszegénységben” élnek. A válaszadók az akcióterületekhez tartozó 299 település közel feléből kerültek be a mintába; 40 százalékuk legfeljebb ezerfős kistelepülésen él. (A községben élők aránya több mint 80 százalék.) Az aktív korúak (esetünkben 18–64 évesek) aránya közel 100 százalék, és a 30–40 év közötti korcsoport képviselteti magát a legnagyobb arányban (38 százalék). Az aktív korúak túlnyomó többsége (70 százalék) legfeljebb nyolc osztályt végzett (esetleg OKJ-s képzésben vett részt), kevesebb mint tizedük (8 százalék) érettségizett, egy százalékuk diplomát szerzett. A gazdasági aktivitás alakulása szintén jelzi, hogy a projektek a „mélyszegénységben” élőkre irányultak. A 18–64 évesek mindössze tizede (11 százalék) foglalkoztatott⁹, negyedük munkanélküli (26 százalék), további egynegyedük (24 százalék) közfoglalkoztatott és több mint harmaduk (36 százalék) aktív korú inaktív¹⁰. (Utóbbiak ötöde gyeseen van, és mindössze 1 százalékuk tanul.) A háztartások háromnegyede (74 százalék) nevel 0–17 év közötti gyermeket. Csak a gyermekes háztartásokat tekintve: több mint ötödük (22 százalék) egygyerekes, közel harmaduk (29 százalék) kétgyerekes, felük (49 százalék) három és több gyermeket nevel. A gyermekesekre vonatkozó magas arányok a mintavétel sajátosságaiból, illetve torzításából származhatnak, minthogy országosan a háztartások 40 százalékában nevelnek gyermeket. A gyermekes családoknak pedig alig több mint tizede (12 százalék) három- és többgyerekes (Népszámlálás 2011¹¹). Ugyanakkor a mintában a „mélyszegénységben élők” között a sokgyerekesek kiugró aránya nem véletlen: országos adatok alapján körükben a jövedelmi szegények aránya majdnem kétszer magasabb (34 százalék), mint az összes gyermekes család között (19 százalék) (Eurostat 2013¹²).

A megkérdezettek kevesebb, mint fele (48 százalék) cigány, ami azt is jelenti, hogy a projektek által megszólított és/vagy elért mélyszegénységben élők többsége nem cigány. Megfordítva viszont: „... válaszadóink közel fele vallotta magát cigánynak, vagyis azt mondhatjuk, hogy a mélyszegénységben élő háztartások fele cigány. Ez igen magas felülreprezentáltságot jelez, amit okozhat a mintavételi eljárás is...” (A mélyszegénységben élők... 2013:7). A romák tehát egyértelműen felülreprezentáltak ebben a „mélyszegénységben élőket” célzó programban, illetve annak potenciális célcsoportjában. Csakúgy, bár kisebb mértékben, mint országosan a jövedelmi szegénységben élők között. A TÁRKI adatai szerint 2012-ben a szegénységben élők harmada (34 százalék) volt roma, ugyanakkor a cigányok háromnegyede (76 százalék) szegénységben élt (a nem cigányok szegénységi rátája ekkor 12 százalék, a teljes népességé 17 százalék volt). Az Európai Unió által használt definíciót tekintve: Magyarországon a „szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők”¹³ 85 százaléka volt roma 2012-ben. A szegénység mélységét jelző szegénységi rés-arány 39 százalék a cigány és 22 százalék a nem roma háztartások között (a teljes népességben szintén 22 százalék) (Gábos–Szívós–Tátrai 2013). Nem véletlen tehát, hogy a helyi projektek gyakran a cigányokat „találták meg”, minthogy közöttük országosan is jóval magasabb a szegények és kirekesztettek aránya, mint a nem roma népességben. A felülreprezentáltság másik oka (a mintavétel torzításain túl) a munkanélküliséggel, a szegénységgel összefüggő területi-települési egyenlőtlenségek problémája. A program kifejezetten azokra a periférikus, leszakadó településekre és térségekre célt, ahol (főként Dél-Dunántúlon, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön) eleve koncentrálódik a cigány népesség. (Nem függetlenül – az itt nem részletezett – évtizedekre visszavezethető társadalmi, gazdasági folyamatoktól, a szegénység területi különbségeitől, és nem utolsósorban a szociálpolitika és fejlesztéspolitika hiányaitól, hibáitól.) A pályázati felhívásból korábban idézett – jellemzően, de nem kizárólagosan a cigányokat érintő – lakóhelyi szegregáció mértékéről szintén vannak információink az adatfelvételből. A válaszadók harmada (32 százalék) (saját megítélése alapján) főként szegények, fele (49 százalék) „egészében vagy többségében cigányok által lakott településrészen” él. (Utóbbiak aránya megegyezik a cigány megkérdezettek arányával.)

„Közösségi megközelítések” a helyi projektekben

A támogató-kísérő konzorcium a helyi projektek tapasztalatait összegezve három szakmai-módszertani anyagot készített.¹⁴ Ezek közül az „Áttekintés a szegénységben élők társadalmi befogadását célzó fejlesztésekről” című kiadvány (Kósa 2014) a projektek tevékenységeinek fő irányait, módszereit – interjúk, konzultációk, esettanulmányok elemzésére alapozva – három csoportba sorolta. A „szociális szolgáltatások fejlesztése”, a „gazdálkodói tevékenységek” és a „közösségi megközelítések” közül itt az utóbbit tekintjük át részletesen. A projektek azon tevékenységeit mutatjuk be, amelyek „közösségi eszközökkel” szólították meg, vonták be, aktivizálták a szegénységben élőket, köztük a romákat.

A pályázati felhívás szerint a projektek célja többek között „a mélyszegénységben élők integrációjának előmozdítása azzal az eszközrendszerrel, amelyet a szociális és közösségi munka, a lakosság aktív részvételén alapuló tervezés együtt nyújthat.” (Pályázati felhívás... 2009:3) *„Közösségi megközelítések” alatt ebben a tanulmányban azokat az eszközöket és módszereket értjük, amelyek valamilyen módon összekötötték a „közösség fejlesztését” a szociális problémák, a társadalmi kirekesztettség enyhítésével.*¹⁵ Céljuk az volt, hogy a szociális és a közösségi munka eszközeivel enyhítsék a mélyszegénységben élők kirekesztettségét, elszigeteltségét, illetve megtegyék legalább az első lépéseket integrációjuk felé. A „közösségi megközelítésekre” vonatkozó tapasztalatokat tíz (egy-egy projektet részletesen bemutató) esettanulmány, valamint a projektek szakmai vezetőivel, munkatársaival készített interjúk és számos konzultáció alapján foglaljuk össze.

A „közösségi megközelítéseknek” természetesen vannak előzményei. Ide sorolhatók azok a civil szervezetek, amelyek évek, akár évtizedek óta működtetik közösségi házukat, ráépítve (elsősorban, de nem kizárólag) a szegényeket célzó szolgáltatásokat és közösségeik fejlesztését.¹⁶ Céljuk egyrészt a szociális problémák enyhítése, a családgondozás, az egyéni esetek kezelése, másrészt a kirekesztettség oldása, a kisközösségek megszervezése és felkészítése az érvényesülésre, az érdekképviseletre. Többek között ilyen közösségi eszközökre épült például a Szécsényi Gyerekesély Program¹⁷ és az ennek alapján uniós forrásokból elinduló kistérségi gyerekesély programok, vagy éppen a komplex települési programok és a tanoda projektek.

A „közösségi megközelítések” alapjai, eszközei és módszerei

A „közösségi eszközökkel” a helyi projektek a szegények közösségeit igyekeztek elérni, megalapozták, megkezdték közösségfejlesztési folyamatokat, illetve a kirekesztettség és számos szociális probléma enyhítésére is vállalkoztak. *A projektek többsége olyan térségekben és településeken működött, ahol a belső, helyi struktúrák és viszonyok évtizedes folyamatok következtében (gettósodás, szegregálódás, tartós munkanélküliség, mélyszegénység) torzultak, és a lakosság számottevő része többdimenziós kirekesztettségben él.* Ennek elemei (több más mellett) a lehetőségektől való megfosztottság, a „kapcsolatképtelenség”, az élet elszegényedése, a közösségi lét hiánya. *A kirekesztettség tetten érhető a lakóhelyi elkülönülésben, a lakáskörülményekben, a munkaerő-piaci helyzetben, az iskolai végzettségben, és – ami itt számunkra most a leglényegesebb – a társadalmi interakciókban és a társadalmi részvételben is* (Burchardt 2000). Másként: a közösség fogalmának „legfontosabb jelentései: a »hely« (...) ahol a közösségek találhatóak; az »érdek«, ami az érdekeken alapuló közösségekre vonatkozik és a »kirekesztés«, ami arra utal, hogy a közösségek a kirekesztés és a marginalizáció folyamatai során is létrejöhetnek” (Fawcett–Hanlon 2009:13).

A projektek akcióterületein a kirekesztettség mértékét jelzi, hogy a már hivatkozott adatfelvétel szerint a válaszadók 40 százaléka érzi úgy, hogy a „társadalom magára hagyta”, és szintén 40 százaléka azoknak az aránya, akik „nem érzik, hogy mások értékelnék azt, amit csinálnak”. A megkérdezettek fele egyetértett azzal az állítással, mely szerint

„az élet annyira bonyolulttá vált, hogy nehezen találok meg a saját utam”. Harmaduk pedig úgy érzi, hogy túl kevés időt tölt társasági és közösségi-szervezeti élettel. Mindezek alapján egyértelműnek tűnik, hogy a szegénységben élők problémája nemcsak a pénz hiánya, hanem az elszigeteltség, az elidegenedés, a tájékozatlanság is, amelyek összességében vezetnek társadalmi kirekesztettségükhöz. Ezeket a jól elkülöníthető (szegregált, gettósodott) „közösségeket” a kirekesztődés folyamatai hozták létre. Többdimenziós kirekesztettségük fontos eleme a nem kényszerű, külső erőforrásokat is felkínáló „közösségi lét” hiánya és a lokális társadalmi interakciókban való részvétel lehetetlensége.

A következőkben a projektek azon tevékenységeit tekintjük át, amelyek ezt a röviden felvázolt helyzetet próbálták kezelni „közösségi megközelítésekkel”. Ezek az eszközök és módszerek különböznek a megvalósítók szakmai-szervezeti háttérétől és koncepciójától, helyi tapasztalataiktól és az akcióterületek jellemzőitől függően. Elemzésünk során mégis meghatároztunk két alapvető kiindulási pontot, illetve megpróbáltuk négy domináns csoportba sorolni a „közösségi megközelítések” irányait, beavatkozási módjait. Mindezek alapján fogalmaztuk meg azokat a dilemmákat és tanulságokat, amelyek a hasonló projektek tervezői és megvalósítói számára nem haszontalanok.

Kiindulási pontok

1. *A lokalitás.* A TÁMOP 5.1.3-as projektek akcióterületei több települést, településbocrokat, esetleg kistérségeket fedtek le. Ezzel együtt a „közösségi megközelítések” szempontjából a lokalitás települést vagy településrészt jelent. A módszerek (legyen szó közösségi házról, közösségfejlesztésről, aktivizálásról) ezeken a szinteken értelmezhetők és alkalmazhatók. Voltak olyan projektek, amelyek akcióterületük minden településén, mások néhány vagy egyetlen kiválasztott településen hoztak létre közösségi házat, vagy szólították meg a helyi közösséget (vagy annak egy részét). Az, hogy a település lakosságának többségét, vagy a szegregátumban, esetleg a település más részén élőket érték el, egyrészt esetleges volt, másrészt függött az irányoktól, a szakmai háttértől és az adott település jellemzőitől, fogadóképességétől is.

2. *Helyi fogadóképesség, együttműködési lehetőségek.* A projektek eredményeit befolyásoló tényező a település (a döntéshozók, a helyi társadalom) nyitottsága, fogadóképessége és együttműködési hajlandósága.¹⁸ Fontos kérdés ezért, hogy a projekteknek mennyire sikerült megnyerniük a helyi középosztályt (ideértve a humán szakembereket is) és a helyi elitet (az orvost, a papot, a polgármestert, az iskolaigazgatót) egy olyan ügynek, amely mégiscsak a „szegényekről” szól. Ráadásul a jól sikerült „közösségi tevékenységek” egy idő után veszélyesek lehetnek: a szegények szerveződése, tájékozottságuk és önbizalmuk növekedése nem feltétlenül kedvére való a helyi döntéshozóknak és szakembereknek. A projektek sikere viszont sok szempontból éppen ezeknek a szereplőknek a hozzáállásán múlt. Azon például, hogy a polgármester időközönként vagy rendszeresen biztosított-e helyiséget a klubok, programok, közösségi házak számára, a helyben dolgozó családgondozó, védőnő, óvodapedagógus, tanár segítette-e a célcsoport bizalmának megszerzését, vagy éppen a projekt ellen hangolta őket. *A projektek megvalósítói mindenestre többféle eszközzel próbálták megalapozni és fenntartani az ilyen típusú*

együttműködések. Ezek egy része anyagi motivációra épült (pl. önkormányzati tulajdonban lévő közösségi házak felújítása, felszerelése, helyi szakemberek alkalmazása a projektben). Másik részük a közös gondolkodást, a problémák megbeszélését, a lehetséges irányok közös kialakítását helyezte előtérbe. Ilyen eszközök voltak a döntéshozói klubok, a szakmai műhelyek és kerekasztalok, a jövőműhelyek, a közösségi tervezés, a település egészének szóló programok és szolgáltatások (részvétel a falunap megszervezésében, mindenki számára nyitott közösségi házak, szabadidős programok stb.).

Eszközök és módszerek

1. Szegények elérése, bevonása a projektbe. A szociális (és gyermekjóléti) alapszolgáltatások feladata, hogy a „rászorulókat” elérjék, problémáikat – legalább egyéni szinten – kezeljék. Tudjuk, még a hivatalos esetkezelésre sem nagyon futja a munkaidőből, az energiából. A szegregátumok, a cigánytelepek pedig rendre kiesnek a látókörből. A jelenlegi kapacitások és keretek között utópisztikus elképzelés az, hogy egy családgondozó (aki a falvakban heti 1-2 órát van jelen) közösségi programokat szervez, vagy éppen a szegények közösségeit „fejleszti”. Olyan tevékenységek ezek, amelyeket a projekteknek kellett felvállalniuk. Többségük olyan elszigetelt, kirekesztett közösségekkel kezdte meg a munkát, amelyeknek nem voltak sem külső, sem belső erőforrásai ahhoz, hogy életkörülményeiken javítsanak, kirekesztettségüket enyhítsék. Őket első körben meg kellett nyerni, fel kellett kelteni érdeklődésüket és érdekeltységüket, majd mindezt folyamatosan fenn is kellett tartani. A gyakorlatban ez nem könnyű feladat, hiszen marginalizált, tájékozatlan és függőségi viszonyok között élő embereket kellett kimozdítani helyzetükből.

Voltak olyan projektek, amelyek a bevonást szinte kizárólag formálisan oldották meg (szerződéssel, megállapodással), és időközönként felkeresték a családokat („együttműködés”), megszervezték a különböző csoportos találkozókat és képzéseket (az indikátoroknak megfelelően). *Az itt elemzett tíz esettanulmány alapján azonban olyan tevékenységek is kirajolódtak, amelyek közösségi alapon szólították meg a szegényeket, a szegények egy csoportját, és tényleges folyamatokat indítottak el.* Az indulás irányai és módszerei különbözőek. Egyes projektek az egyén felől indultak a közösség felé. Ők elsőként a potenciális célcsoportba tartozó családokat keresték fel, majd közös programokra, találkozókra hívták őket, így formálva lassanként közösségüket. Más helyeken közösségi rendezvények alkalmával igyekeztek megnyerni a projekt résztvevőit, abban bízva, hogy ezek során „kiválasztódik” az a csoport, amelyre lehet építeni. A közösségi házak megnyitása sem jelentette önmagában a célcsoport elérését és bevonását. Az intézményektől idegenkedők, akik nem ismerik az „igénybevétel” feltételeit, és nem tudják, mire számíthatnak, még a nyitott, alacsonyküszöbű közösségi házakat sem biztos, hogy minden segítség nélkül rögtön használni kezdik. Ehhez fel kellett kelteni az érdeklődésüket, meg kellett teremteni a kereteket, a megfelelő programokat és szolgáltatásokat. A benntartás már egy következő (az aktivizáláshoz és részvételhez szorosan kapcsolódó) szakasz.

2. „Benntartás” a projektben: aktivizálás és részvétel. A projektek a célcsoport megszólítása, bevonása után, illetve azzal párhuzamosan olyan szerveződések (klubokat, társasköröket, önszervező csoportokat, „jövőműhelyeket”) generáltak, amelyek képesek

arra, hogy a szegénységben élő embereket megszólítva, belőlük kisközösségeket formálva enyhítsék a közösség egészének kirekesztődését, elidegenedését. *A rendszeres közös tevékenységek, a közösen kijelölt, belátható célok és feladatok* (pl. közösségi programok, akciók megszervezése, lebonyolítása, közös részvétel és érdekképviselés helyi fórumokon), *a megvalósításukban való aktív részvétel képesek az érdeklődés és a motiváció fenntartására.* A létrehozott és folyamatosan fejlesztett csoportokból néhány projekt formális szervezeteket (egyesületeket) alakított annak érdekében, hogy biztosítsa a közösségi élet fenntartását, az érdekképviselést, majd később a források megszerzését. A projektek helyi szakembereket, döntéshozókat is megszólítottak, részvételükkel generáltak különböző csoportokat és hálózatokat. Ezek akkor tudtak megfelelően működni, ha nemcsak a helyi elithez és középosztályhoz szóltak, hanem hozzájárultak a kirekesztett közösségek integrálásához és a lokális társadalmi interakciók kialakulásához. Ha például a közösségi munkások hálózata, a civil kerekasztalok, a közösségi önszervező klubok tagjai között ott voltak a mélyszegénységben élők is, illetve a közös gondolkodás és tevékenység a szegények problémáiról is szólt, akkor érvényesülhettek ezek a szempontok. Van olyan projekt, amelynek többéves szervezetfejlesztési munka után adott lehetőséget ez a pályázat arra, hogy lendületbe hozza a helyi (főként szegény roma emberekből alakult, az ő ügyeikkel foglalkozó) civil szervezeteket és térségi hálózatosodásukat. Egy másik projektben a közösségi tervezést alkalmazva olyan térségi (humán) szakemberekből, döntéshozókból, civil szervezetekből álló hálózat kialakítására törekedtek, amely alkalmas lehet a helyi társadalmi problémák átgondolására és enyhítésére. Megint máshol a „közösségi kertművelést” vagy az önkéntesek bevonását választották a szegények aktivizálásának eszközeként.

Az *Itthon otthon vagyunk* c. projektben (Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület) az aktivizálást, a célcsoportok benntartását a közös tervezés segítette. Ennek alapját az adta, hogy az akcióterület több településén korábban is léteztek civil kezdeményezések. A projekt ezekre (is) építve a település jövőjéről, a lehetséges fejlesztési irányokról szóló fókuszcsoportos beszélgetésekre hívta a helyi civileket, szakembereket, döntéshozókat és a mélyszegénységben élőket. Cél volt, hogy ezekből a beszélgetésekből kiindulva rendszeressé váljon a közösségi tervezés, elinduljanak a jövőműhelyek. A megvalósítók ezáltal azt remélték, hogy a helyi elit nyitottabbá, érzékenyebbé válik a probléma iránt, a szegények pedig képesek lesznek aktívan bekapcsolódni a települési szintű interakciókba. A szegénységben élő célcsoport bekapcsolása a közös tervezésbe a szociális munkás által kialakított bizalmi viszony révén működött. Ugyanakkor az esettanulmány tanulsága szerint „a mélyszegénységben élők ebben a léptékben nem tudtak érdemben megnyilvánulni, hozzászólni, kevés információval rendelkeztek a tágabb környezetükről”. Azt sikerült elérni, hogy különböző települési rendezvények kitalálásában és megszervezésében a szegények is részt vegyenek.

A *Szárnyakat adni a malacnak* c. projektnek (Faluműhely Alapítvány) hosszú előzménye volt a Csereháton. A térségben élő fiatal romák kezdtek önszerveződésbe, majd civil szervezetek létrehozásába, amihez a TÁMOP 5.1.3-as projekt további lendületet és forrásokat adott. A korábban megkezdett folyamatokra építve – már a projekten belül –

közösségi animátorok és roma mentorok segítségével közösségi beszélgetések során mérték fel a terveket, az igényeket. A helyi civil szervezetek pedig megfelelő keretet adtak a motiváció fenntartására, a célcsoport „benntartására”. Az esettanulmány értékelése szerint a „szervezetek megerősödtek azáltal, hogy lett bázisuk, és már nem egy-két ember volt csupán, akire lehetett számítani. Összegyűjtötték azokat a tevékenységeket, lehetőségeket, amelyekhez nem kell pénz. Először senki sem hitte el, hogy vannak olyan dolgok, amelyeket önerőből is meg lehet csinálni, nincs hozzá szükség anyagi forrásra, csak a közösség tagjaira. {Később} közösségi tervezéssel készítették pályázatokat...” (részlet az esettanulmányból).

3. *Önkéntesek bevonása.* A projektek önkéntesek bevonását célzó elemei szintén az aktivizálást és a részvétel erősítését szolgálták. Nem mellékesen hozzájárultak a kirekesztettség, a „közösségi lét hiányának” enyhítéséhez is. „Az önkéntesség sem egyformán hozzáférhető mindenki számára. Olyan társadalmi jószágról van ugyanis szó, amely kapcsolati tőkéhez, információhoz kötött, többnyire a foglalkoztatottak, a magasabb iskolai végzettségűek, a jó anyagi helyzetűek, a fiatalabbak, az egészségesek privilégiuma. Ugyanakkor (...) az önkéntes munka kapcsolati tőkét, barátságokat, ismeretségeket, adott helyzetben munkahelyet, az önismeret fejlődését, új kihívásokat, gyakorlati tudást, jövedelmet, a munka világához való hosszú távú kapcsolódást jelent. Fontos cél tehát azok bekapcsolása ebbe a tevékenységbe, akik a társadalmi főáramon kívül, munkanélküliként vagy idős nyugdíjasként, esetleg alacsony iskolázottsággal vagy kisebbségi csoport tagjaként élnek közöttünk.” (Czike–Kuti 2006:62) „Az önkéntesek bevonása-bevonódása nem jelent mást, mint a természetes védőháló mozgásba hozását, esetenként újraépítését.” (Farkas 2011:145) Az önkéntesekkel dolgozó projektek többsége számára az idézett elvek és célok mérvadóak voltak. *A fő szempontok – amelyeket az esettanulmányokkal szemléltetünk – a rendszerszerűség, a folyamatosság és a kirekesztettség enyhítésére irányuló törekvések.* (Ugyanakkor számos problémát is felvet a szegényektől „elvárt” önkéntes munka, akár napi nehézségeikre, alacsony jövedelmükre, akár kiszolgáltatottságukra gondolunk.)

A *Bodrog-menti felzárkóztató program* c. projekt (Zöld Kör Egyesület) a közösségfejlesztés klasszikus eszközeivel indult el. Közösségi beszélgetéseket szerveztek, keresték azokat az aktív helyi lakosokat, akiket később közösségi munkássá képeztek, illetve, akikre „szomszédsági önkéntesként” számíthattak. Az önkéntesek felkészítése során az akcióterület egyik községében, az 1400 fős Kenézlőn fogalmazódott meg a résztvevőkben a helyi szükségletre válaszoló, szünidei játszóház megszervezésének gondolata. Kilenc helyi roma asszony önkéntes munkájával 2012 nyarán meg is valósult a játszóház, ahová a nyári szünet alatt (reggel 8-tól délután 4-ig) átlagosan napi 30 gyerek járt rendszeresen. Az erről készült esettanulmány részletezi, hogy az önkéntesek „kivétel nélkül tartósan munkanélküliek, így a bérpótló juttatás igényléséhez szükséges 30 napos munkaviszonyukat az önkéntes munkával tudták biztosítani. A játszóház a görög katolikus egyház által ingyenesen biztosított, használaton kívüli »karitás-házban« működött. A gyerekek részére szervezett szabadidős programokhoz az eszközöket az önkéntesek

többnyire otthonról hozták magukkal, de kaptak néhány sporteszközt és írószereket az iskolától, a szülőktől és a Vöröskeresztől.” (részlet az esettanulmányból)

A *Helyi érték, közös nevező* c. projekt (Hevesi Kistérség Többcélú Társulása) tervezett eleme volt az önkéntesek bevonása. Ezzel egyrészt a pályázati kiírásra válaszoltak (az önkéntes munkára is kellett építeni), másrészt kapcsolódtak a projekt közösségfejlesztési elemeihez és fenntarthatóságának megalapozásához. A megvalósítók a projekt első félévében önkénteseket, „laikus segítőket” toboroztak rendezvényeiken. Elsőként a különböző programokban részt vevő gyerekek szülei jelentkeztek, akiket aztán mások is követtek. A szakmai vezető szerint a feladat – közreműködés rendezvények, klubfoglalkozások szervezésében, lebonyolításában – presztízst jelentett a szegénységben élő, többségében roma önkéntesek számára. (Azzal együtt, hogy ők jellemzően nem a „legszegényebbek” közül kerültek ki. Mellettük egy-két településen helyi pedagógusok is vállaltak önkéntes munkát.)

Az *Összefogás a jövőért – a Berettyóújfaluban és a környező településeken mélyszegénységben élők integrációjáért* c. projekt (Berettyóújfalú Város Önkormányzata) keretében 18 fő vett részt közösségi munkás és önkéntes koordinátor képzésen (az akcióterület minden települését lefedve). Ők később lakóhelyükön dolgoztak, szorosan együttműködve a projekt „szociális mentoraival”. Az esettanulmány szerint a „mentorok fontos partnereivé váltak ezek a helyi közösségből érkező, nem feltétlenül szakképzett közösségi munkások és önkéntes koordinátorok. Utóbbiak bevonásával a cél egyrészt az aktivizálás és a részvétel erősítése volt, másrészt az, hogy a projekt lezárását követően maradjanak helyben olyan emberek, akik aktivitásukkal és elsajátított tudásukkal fenn tudják tartani a megkezdett folyamatokat.” (részlet az esettanulmányból) Az önkéntesek és közösségi munkások szakmai műhelyeken rendszeresen megosztották tapasztalataikat egymással és a szakmai stábbal. A folyamatos „szupervízió” megerősítette őket munkájukban, és további tevékenységek tervezését, megvalósítását ösztönözte.

4. *Settlement-típusú közösségi házak.* A közösségi házak bemutatása azért került a „közösségi megközelítésekhez” sorolt módszerek végére, mert ezekben összeérnek a fentebb áttekintett eszközök, tevékenységek. A settlement fontos eleme a szomszédsági kapcsolatokat feltáró, azokra építő, a szükségletekre válaszoló szociális munka és a helyi társadalom önszerveződésének előmozdítása (Zám 1994). A settlement típusú közösségi házak főbb ismérvei így foglalhatók össze: elérhetőség, állandóság, rugalmas, alacsony-küszöbű szolgáltatások, helyi kezdeményezések, önszerveződések generálása. A *settlement komplex eszköztárával hozzájárul a kirekesztettség enyhítéséhez, a „közösségi lét hiányának” oldásához, illetve a társadalmi interakciók elősegítéséhez.* Előljáróban egy gyakorlati példa a settlement ház működéséről: „{Az alapítvány} a telep »kapujában« vásárolt egy családi házat (...) Az ismerkedéssel és az információgyűjtéssel párhuzamosan elindítottuk settlement házunkat, amelynek használatát felkínáltuk a telepieknek. Nem terveztünk előre különböző szolgáltatásokat. Mint szociális szakemberek azt gondoltuk, hogy abban próbálunk segíteni, amit a telepiek kérnek. A lakók elkezdtek jönni a telepről, az utcából és a környékről hivatalos levelekkel, kérvényekkel, fellebbezésekkel. Majd munkát kerestek, tanácsot kértek, panaszkodtak az iskolára, a polgármesteri hiva-

talra, a buszsofőrré, az állást kínálókra, vagyis mindenkire, amikor úgy érezték, sérelem érte őket. Fokozatosan életük részévé váltunk, ők pedig folyamatosan tágították határainkat, állandó tanulásra készítettek minket.” (Farkas 2012) *A projektek keretében létrehozott settlement házak jellemzője a bázis (hely) biztosítása, az elérhetőség, az emberek „bevonása”, a széles szolgáltatási paletta és a kisközösségek megszervezése, fejlesztése.*

A „Tegyünk együtt a szegénység ellen!” – komplex társadalmi program Észak-Abaújban c. projektben (Dialóg a Közösségekért Közhasznú Egyesület) az akcióterület mind a kilenc településén működtettek settlement házakat. A koncepció szerint a nyitott, mindenki számára elérhető közösségi terek adták a közösségfejlesztési tevékenységek központját, a különböző programok, szolgáltatások helyszínét. Cél volt, hogy folyamatos bekapcsolódási és kezdeményezési lehetőséget biztosítsanak a helyi emberek és közösségeik számára. A settlement házak önkormányzati vagy egyházi tulajdonú ingatlanokban kaptak helyet. Ezeket a projekt költségvetéséből bővítették, felújították, berendezték. A házak és az azokban működő klubok fenntartását „humán szolgáltatói szerződés” keretében hét községben helyi civil szervezetek, a másik két településen a művelődési ház, illetve egy nonprofit kft. látta el. Alaptevékenységük volt a közösség bevonása, közösségi hely biztosítása, a programok, klubok szervezése. A házakat bázisként használva egyéni tanácsadást nyújtottak, többféle tematikus klubot (pl. életvezetési, önismereti, alkotó klub) működtettek, fórumszínházat, nyári napközit és számos sportprogramot szerveztek. A kilenc ház napi működése különbözött egymástól, az elért célcsoport összetétele, a programok és szolgáltatások településenként eltérőek voltak. Az alig százfős Pányokon például elsősorban az idősek látogatták a közösségi házat. Telkibányán a fő profil a kertészkedés, növénytermesztés volt, de működött varrókör is. Tornyosnémetiben az „integrált közösségi szolgáltató térben” (IKSZT) kapott helyet a settlement ház. Itt szerencsésen összeértek a fejlesztések, ugyanakkor a 300 fős Abaújváron párhuzamosan működött az IKSZT és a settlement ház.

A „Hét falu – egy hálózat”. *Peremhelyzetű falvak összefogása három kistérség határára* c. projekt (Szegényeket Támogató Alap Egri Alapítványa) keretében hét közösségi házat hoztak létre, lefedve az akcióterület összes települését. A „Hét falu” közösségi házak önkormányzati tulajdonban voltak, a projekt forrásaiból felszerelték őket, kialakították az infrastrukturális hátteret, finanszírozták a működési költségeket. A házak folyamatos nyitva tartással (hétköznap 9–17 óra között) fogadták az ügyfeleket, esténként és hétvégeken különböző programok helyszínéül szolgáltak. A settlementek olyan alacsonykűszöbű szolgáltatásokat (szociális ügyintézés, információnyújtás, tanácsadás) biztosítottak, amelyek igénybevételenek nem voltak feltételei. A megvalósítók szerint a settlement ház az a kiindulási pont volt, ahová a kapcsolatfelvétel, a terepmunka során „bevitték” az embereket, és ha már „bent voltak”, megkezdődhetett velük a szociális és közösségi munka. Olyan szabad térként értelmezték a közösségi házat, ahol vannak ugyan szervezett programok, de fontosabb, hogy oda bármikor, bárki bemehet. Példa erre a hevesaranyosi közösségi ház, ahová a közmunkások ebédszünetben bejártak pingpongozni, és az őket ellenőrző polgármester is csatlakozott néhány alkalommal. Az iskola vagy óvoda buszát váró bükkszentmártoni szülők délutánonként a közösségi házban

beszélgettek a gyerekek megérkezéséig. Minden találkozás, „belépés” lehetőséget teremtett a folyamatos kapcsolattartásra, a problémák megbeszélésére. A közösségi házakban különböző klubok, csoportok működtek (kézműves, ifjúsági klub, praktika klubok), délutánonként a gyerekeket fogadták (tanulásegítés, szabadidős programok). Mindezekből kiindulva vonták be a célcsoportot a projekt más tevékenységeibe is (pl. pályaorientációs tréningek, felzárkóztató és OKJ-s képzések, civil műhely). A „Hét falu” házak heti „menetrendje” közel azonos volt (de kiegészültek egyedi, alkalmi programokkal).

A *KÖZ-TÉR-HÁLÓ a családokért* c. projektben (Alsómocsolád Község Önkormányzata) az akcióterület 11 települése közül négy községben hoztak létre közösségi házakat (ott, ahol az önkormányzat biztosított ingatlant). A „Hétköznapi Praktikák Háza” nevet viselő közösségi terek célja volt, hogy olyan találkozási pontok legyenek, ahol a helyiek ismeretei és kapcsolatai bővíthetnek, illetve amelyek változásokat indíthatnak el életükben. Az esettanulmány alapján az eredmények településenként változóak: „A települések lakóinak valódi szükséglete volt a közösségi színtér, de létrehozásában, megtervezésében nem vettek részt, így a hozzá való viszonyuk is esetleges. Az is erőfeszítést igényelt, hogy használják, nem alakult ki kötődés az infrastruktúrához, nem érezték magukénak. A 2000 fős Döbröközön ugyanakkor viszonylag jól működött a közösségi ház, a közösség tagjai részt vettek a megnyitó ünnepség megtervezésében és lebonyolításában. Később maguknak is szerveztek programokat, illetve elkezdték használni a ház szolgáltatásait. A mindössze 450 lakosú Nagyhajmáson a célcsoport aktívan részt vett a ház működési rendjének kialakításában. Később elsősorban a gyerekek és a fiatalok kezdtek ide járni (filmklubot és összejöveteleket szerveztek maguknak).” (részlet az esettanulmányból)

Néhány következtetés, tanulság és dilemma

1. *Az eredmények.* A TÁMOP 5.1.3-as program (és az esetleges későbbi hasonló konstrukciók) szempontjából lényeges kérdés, hogy a projektek a „közösségi megközelítésekhez” sorolt eszközeikkel tudtak-e javítani a szegény, kirekesztett közösségek helyzetén. Nyilvánvaló, hogy a strukturális problémákat (a munkanélküliséget, a mélyszegénységet, a területi egyenlőtlenségeket) nem képesek kezelni, a szegénységben élők jövedelmi helyzetére nem (vagy csak minimálisan¹⁹) hatnak. Ellentétben a projektek által nyújtott szociális szolgáltatásokkal, azok „fejlesztésével”, a „közösségi megközelítések” esetében nem lehetett cél a gyenge és egyenlőtlen alapszolgáltatások (időleges) pótlása, kiegészítése sem. „Közösségi” alapszolgáltatások nem léteznek, így itt a lényeg az új típusú szolgáltatások megalapozása és különböző, a társadalmi integrációt (is) szolgáló folyamatok elindítása, kísérése volt. Az lehetett a cél, hogy a leszakadó településeken olyan „normálisan” működő helyi társadalmat hozzanak létre, amelynek szerves része a közösségek együttélése, a különböző társadalmi csoportok integrálására való törekvés és a civil, önszerveződésen alapuló tevékenységek megalapozása. Ismerve az állapotokat, nem kis célok ezek. A szegények elsősorban túlélési stratégiáik „érvényesítésével” vannak elfog-

lalva, és nem azzal, hogy – „középosztálybeli módon” – rendezvényekre járjanak, önkéntes munkát végezzenek, vagy éppen közösségi akciókon gondolkodjanak. A kiindulási állapot szerint erre sem erőforrásaik, sem kapcsolatrendszerük, sem egyéb lehetőségeik nem voltak.

Az eredmények csak kis léptékekben „mutathatók ki”, és nem is nagyon mérhető az, hogy hova jutottak el a projektek. „Teljesítményüket” befolyásolta a helyi fogadókészség és a tágabb társadalmi-gazdasági környezet. Ráadásul a projektek olyan folyamatokat próbáltak elindítani, amelyek csak hosszabb távon hozhatnak érzékelhető eredményeket. Ezzel együtt az látszik, hogy amennyiben a projektek a szegénységben élőknek képesek új külső erőforrásokat felkínálni, a társadalmi hátrányok halmozódását enyhíteni, egész kisközösségeket mobilizálni, a településeken belüli törésvonalakat, az elszigeteltséget oldani, akkor fontos lépéseket tettek meg. Persze sok a dilemma és a nehézség, de úgy tűnik, ezek a célok – különböző módokon és mértékben, de – megvalósultak.

2. *A fenntarthatóság, a fejlesztések folytatásának lehetőségei.* A projektszerű beavatkozások „örök” és többnyire megválaszolatlan kérdése a fenntarthatóság dilemmája. „(..) hosszú, nehéz, sok módszert és eszközt igénylő folyamat. Intenzív szolgáltatásokra, a külső szakértők bevonására, a helyi emberi erőforrásokba való jelentős beruházásokra mindaddig szükség van, amíg az érintett csoportok képessé válnak érdekeik megfelelő érvényre juttatására, a helyi szakemberek és közösség pedig arra, hogy a maguk erejéből vigyék tovább a most még segítséggel nyújtott szolgáltatásokat. Addig a (...) fejlesztések következtében lassan formálódó szakmaiságot, a helyi szakemberek körében megjelenő korszerű szakmai megfontolásokat az egzisztenciális félelmek és kényszerek sajnos könnyen felül tudják írni.” (Darvas–Ferge 2012:21)

A programok költségvetése biztosította a settlement házak felszerelését, működtetését, az aktivizáláshoz vagy az önkéntesek szervezéséhez szükséges (erő)forrásokat (a szakemberek bérét, a programok, a szolgáltatások költségeit és az egyéb járulékos kiadásokat). A közösségi házakat a projektek költségvetéséből hozták létre, későbbi fenntartásuk azonban számos kérdést felvet. A fejlesztések továbbvitelének biztosítékát a projektek többnyire az általuk generált (szegényekből és nem szegényekből álló) helyi civil szervezetekben, azok forrásteremtő képességeinek kialakításában, a döntéshozók és a szakemberek „meggyőzésében”, valamint az új „intézmény” elfogadtatásában látták. További pályázati forrásokból – ahogy ez 2014 tavaszán látszott – néhány projekt (hosszú távú stratégiájának megfelelően) folytatni tudta megkezdett fejlesztéseit, vagy legalábbis azok egy részét. Mások viszont kénytelenek voltak megszakítani, befejezni azokat a folyamatokat, amelyeket éppen csak elkezdtek.

A „közösségi megközelítésekhez” sorolt tevékenységek pedig jellemzően hosszú távú fejlesztési folyamatok megalapozói. Ezek működtetéséhez helyi beágyazottságra, a középosztály, a döntéshozók és a szakemberek „megnyerésére”, és persze némi pénzre van szükség. Ez az éremnek azonban csak az egyik oldala. Még fontosabb talán az, hogy *a szegényeket és közösségeiket hogyan, mennyire sikerül különböző erőforrásokhoz juttatni.* Ezen felül „a projektekben a humán erőforrás-fejlesztés kiemelt feladat, hiszen a szakemberek részleges vagy végleges kivonulása után ez az egyetlen módja a fejlődés

fenntarthatóságának. (...) {a munkatársak} társadalmi erőforrásként definiálják magukat, tehát folyamatosan bővülő tudásuk és gyakorlati tapasztalatuk erőforrás lehet mások számára, továbbá ők képezik azt a hidat, amely összeköti a mélyszegénységben élő embereket a különböző erőforrásokkal (...) létre kell hozni a helyi szakértelmet” (Farkas 2011:145).

Irodalom

- Bass László (szerk.) (2012): *Az ötödik év után. Egy félbeszakadt akciókutatás története, 2006–2011*. Budapest:Gyerekesély Közhasznú Egyesület. http://gyere.net/downloads/otodik_ev.pdf
- Burchardt, Tania (2000): Social exclusion: concepts and evidence. In: Gordon, David–Townsend, Peter (eds.): *Breadline Britain. The measurement of poverty*. Bristol:The Policy Press, 385–405.
- Czike Klára–Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótékonyág, társadalmi integráció*. Budapest:Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány.
- Darvas Ágnes–Ferge Zsuzsa (2012): Gyerekesély program a társadalmi és politikai mezőben. In: Bass László (szerk.): *Az ötödik év után. Egy félbeszakadt akciókutatás története, 2006–2011*. Budapest:Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 9–24.
- Farkas Zsuzsanna (2011): Közösségfejlesztés, mint a cigánytelepek, cigány közösségek integrációs lehetősége. In: Budai István–Nárai Márta (szerk.): *Közösségi munka. Társadalmi bevonás. Integráció*. Szöveggyűjtemény. Győr:Széchenyi István Egyetem, 133–152.
- Farkas Zsuzsanna (2012): Hidak és sorompók. A települészámolásban, a településeken végzett terepmunka tapasztalatai és integrációs hatásai. *Társadalmi Együttélés*, (4.) (Elektronikus folyóirat.) http://www.tarsadalmiegyuttetes.hu/id-69-tarsadalmi_egyutteles_2012_4_szam_farkas.html
- Fawcett, Barbara–Hanlon, Maurice (2009): „Visszatérés a közösséghez”: A humán szolgáltatások területén dolgozó szakemberek előtt álló kihívások. In: Budai István–Nárai Márta (szerk.) (2011): *Közösségi munka. Társadalmi bevonás. Integráció*. Szöveggyűjtemény. Győr:Széchenyi István Egyetem, 13–22.
- Gábos András–Szívós Péter–Tátrai Annamária (2013): Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000–2012. In: Szívós Péter–Tóth István György (szerk.): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. TÁRKI Monitor Jelentések. Budapest:TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 37–60.
- Kósa Eszter (szerk.) (2014): *Áttekintés a szegénységben élők társadalmi befogadását célzó fejlesztésekről*. Budapest:Autonómia Alapítvány–Közösségfejlesztők Egyesülete–Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft.–Szociális Szakmai Szövetség.
- A mélyszegénységben élők Magyarországon legszegényebb kistérségeiben*. (2013): Kutatási beszámoló. A TÁMOP 5.1.3. program hatástanulmánya első adatfelvételének eredményei. Budapest:Autonómia Alapítvány. http://melyszegenyseg.hu/dokumentumok/dokumentumtar_tartalma/TAMOP%20513%20kutatas_1kor_Zarotanulmany.pdf
- Molnár Aranka–Peták Péter–Vercseg Ilona (2014): *Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben. Önszerveződés és szakmaközi együttműködés*. Módszertani útmutató. Budapest:Autonómia Alapítvány–Közösségfejlesztők Egyesülete–Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft.–Szociális Szakmai Szövetség.
- Pályázati felhívás (2009): Társadalmi Megújulás Operatív Program keretében LHH Kistérségek projektjei. Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért c. 2. komponens. Kódszám: TÁMOP 5.1.3.-09/2 http://palyazat.gov.hu/download/30488/P%C3%A1ly%C3%A1zati_felh%C3%ADv%C3%A1s_513_2_100929_IH%5B1%5D.pdf
- Pályázati útmutató a Társadalmi Megújulás Operatív Program Közösségi felzárkóztatása mélyszegénységben élők integrációjáért c. pályázati felhívásához (2009): 2. komponens. Kódszám: TÁMOP 5.1.3.-09/2 http://palyazat.gov.hu/download/30489/TAMOP_513_2%20komponens%20%C3%BTmutat%C3%B3_100929_IH%5B1%5D.pdf
- Sain Máttyás (szerk.) (2014): *Térségfejlesztők a szegénység elleni küzdelemben*. Módszertani útmutató. Budapest:Autonómia Alapítvány–Közösségfejlesztők Egyesülete–Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft.–Szociális Szakmai Szövetség.
- Zám Mária (1994): A Settlement-gondolat időszerűsége Magyarországon. *Parola*, (2.), 12.

Jegyzetek

- 1 Ez a tanulmány az „Áttekintés a szegénységben élők társadalmi befogadását célzó fejlesztésekről” c. kötetre épül, illetve annak „Közösségi megközelítések” c. fejezetét tartalmazza (átdolgozásokkal) (Kósa 2014). A kötet a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” keretében készült.
- 2 Lásd erről a program weboldalán: <http://www.melyszegenyseg.hu/palyazatok/htmls/>
- 3 311/2007. (XI. 17) Korm. rendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról.
- 4 „A célterület bázisát a 311/2007. (IX. 17) sz. Kormányrendeletben meghatározott 47 leghátrányosabb helyzetű és a velük szomszédos kistérségek azon települései jelentik, amelyekben a mélyszegénységben élők nagyarányú jelenléte valószínűsíthető három mutató alapján. 1. A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők korosztályos aránya a Budapest nélküli (vidéki) átlag százalékában, 2007; 2. A rendszeres szociális segély egy lakosra jutó összege a Budapest nélküli (vidéki) átlag százalékában, 2007; 3. A regisztrált álláskereső rátája a Budapest nélküli (vidéki) átlag százalékában, 2007. Azok a települések kerültek a jogosult települések listájára, amelyek esetében legalább két mutató értéke elérte vagy meghaladta a Budapest nélküli vidéki átlag kétszerezését. A szociális és területi szempontok együttes mérlegelése alapján a 47 leghátrányosabb helyzetű és a velük szomszédos kistérségekből csak azok kerültek a célterület bázisát képező kistérségek közé, amelyekben legalább öt, a fentiekben ismertetett kiválasztási szempontok szerint halmozott szociális hátránnyal jellemezhető település volt.” (Pályázati útmutató... 2009:15)
- 5 „A cigány és nem cigány lakossági csoportok közötti konfliktusok megelőzése, tompítása, konfliktuskezelés és mediáció; a kisebbségi, illetve a cigány szervezetek, cigány közösségi kezdeményezések, valamint a többségi intézmények, mindenekelőtt az önkormányzatok közötti együttműködés javítása, konfliktuskezelés, mediáció.” (Pályázati útmutató... 2009:11)
- 6 Az adatlapban a „hátrányos helyzetű csoportok szerinti megosztásnál” kellett bevont célcsoportból megbecsülni a „kisebbséghez” tartozók számát. Lásd: Projekt adatlap. http://palyazat.gov.hu/download/20962/01.sz.%20mell%C3%A9klet%20Adatlap_513_2.doc
- 7 Az adatfelvételekről készült kutatási beszámoló a program weboldalán olvashatók. http://www.melyszegenyseg.hu/dokumentumok/dokumentumtar_tartalma/TAMOP%20513%20kutatás_1kor_Zarotanulmany.pdf
http://www.melyszegenyseg.hu/dokumentumok/dokumentumtar_tartalma/TAMOP%20513%20kutatás_2kor_201403.pdf
- 8 Egy háztartásban egy személytől kellett lekérdezni a kérdőívet, amely személyre és háztartásra vonatkozó kérdéseket is tartalmazott.
- 9 Foglalkoztatottak itt azok, akik teljes munkaidős, részmunkaidős alkalmazottak vagy önálló vállalkozók voltak a kérdés idején. (Az alkalmi munkát végzők külön kategóriába tartoznak.)
- 10 A KSH alapján a „munkaerőpiactól távol maradó: inaktív (a foglalkoztatottakon és munkanélkülieken kívüli népesség).”
- 11 KSH Népszámlálás (2011) 2.21.4. táblázat. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/haztartas/05_02_02_01_04.xls
- 12 Eurostat. Income and living conditions. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
- 13 A „szegénységben és kirekesztésben élők” arányát összetett index alapján számolják. Az uniós definíció szerint azok tartoznak a kategóriába, akik jövedelmi szegénységben, súlyos anyagi deprivációban vagy nagyon alacsony munkaintenzitásban élnek. Lásd erről: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:At_risk_of_poverty_or_social_exclusion_%28AROPE%29
- 14 A három szakmai-módszertani anyag: „Áttekintés a szegénységben élők társadalmi befogadását célzó fejlesztésekről” (Kósa 2014); „Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben – Önszerveződés és szakmai együttműködés” (Molnár–Peták–Vercseg 2014); „Térségfejlesztők a szegénység elleni küzdelemben” (Sain 2014). Elérhető a program weboldalán: http://melyszegenyseg.hu/dokumentum_tar/htmls/
- 15 Az itt áttekintett projektelemek és módszerek nem feleltethetők meg a közösségfejlesztés szakmai eszköztárának. Vannak természetesen egyezések, és vannak olyan projektek is, amelyek kifejezetten a közösségfejlesztést tekintették központi iránynak, illetve ezen a területen (és kevésbé a szegényeket célzó beavatkozások terén) szereztek tapasztalatokat. A TAMOP 5.1.3 program közösségfejlesztési tapasztalatairól külön módszertani anyag

készült Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben. Önszerveződés és szakmaközi együttműködés címmel (Molnár–Peták–Vercseg 2014).

- 16 Több más mellett említhető itt a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) Egri Alapítványa, amely 1998 óta működeti közösségi házát a város szegregált, mintegy 400–500 fős cigánytelepe mellett. A többfunkciós házban szociális ügyintézést („egyéni esetkezelést”) végeznek, különböző programokat és szolgáltatásokat szerveznek, illetve számos módon segítik, fejlesztik a telepi közösséget. Ennek eredményeként jött létre a Béke-telep Rehabilitációjáért Egyesület, amelynek – szakmai háttértámogatás mellett – nagy szerepe van abban, hogy a telep infrastrukturális helyzete normalizálódott. Egy másik példa a Szomolyai Magyar Roma Egyesület, amely 2007–2009 között valósított meg telepfelszámolási programot. A program keretében hozták létre közösségi házukat, és erősítették meg szerveződésüket, amelyre azóta is tudnak támaszkodni.
- 17 A Szécsényi Gyerekesély Programról lásd: Bass László (szerk.) (2012): *Az ötödik év után. Egy félbeszakadt akciókutatás története, 2006–2011*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület.
http://gyere.net/downloads/otodik_ev.pdf
- 18 A mai magyar politikai-társadalmi helyzet jellemzően nem kedvez a szegényeknek sem országos, sem települési szinten. A kormányzati politika érdemesekre és érdemtelenekekre osztja fel a „szegények társadalmát”, intézkedéseinek középpontjában az értelmetlen feltételek teljesítésének kényszere és a szankciók állnak. Ezzel erősíti a társadalom és a helyi önkormányzatok szegényekkel szembeni ellenérzéseit, gyengíti a már alig létező szolidaritást. Ráadásul egyre inkább jellemző a lefelé történő mobilitás, így – érthető módon – sokan félnek az elszegényedéstől, a lecsúszástól. Ez pedig a megkapaszkodni még éppen képes csoportokból előítéletes és elutasító reakciókat vált ki a szegényekkel szemben.
- 19 Például azzal, hogy az önkéntes munka keretében igazolják a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra való jogosultsághoz szükséges 30 napos munkaviszonyt. Így a bevont önkéntesek nem maradnak ellátás nélkül.

Fotó/Gönczö Viktor

BODÓ Barna*Erdélyi magyar civil tudomány*

A kisebbségben élő nemzeti közösségek vonatkozásában tudományról a kisebbségekről szóló, helyzetüket, jogukat, identitásuk alakulását vizsgáló, kutató (kisebbség) tudomány értelmében szokás beszélni. Jelen dolgozatban a kisebbségek által művelt tudomány kérdését és helyzetét kívánom elemezni. Egy multietnikus államban a kisebbségek helyzetéről eltérő módon nyilvánul(hat) meg a többség, illetve maga a kisebbség. A kisebbségi közösségnek saját jövője érdekében szüksége van a kisebbségközpontú, a vonatkozó közösség belső folyamatait feltáró, a közösségen belül érzékelhető társadalmi kihívásokra fókuszáló elemzésekre.

Milyen, mekkora kisebbségi közösség képes tudományos műhelyek kialakítására és működtetésére? A kisebbségi tudománynak részt kell vállalnia a kisebbségi jövőkép kialakításában, ezért fontos, milyen viszony alakul ki a kisebbségi politikai képviselő és a kisebbségi tudományosság között.

Az intézményi feltételek elemzése azt mutatja, hogy a romániai magyarság esetében a Román Akadémia és a megyei múzeumok keretében működő kutatóhelyek sokszorososan – öt-hatszorososan – alatta maradnak a magyarság romániai arányszámának. Ki kell jelenteni: a kisebbségi magyar tudomány jelentős mértékben civil keretek között, egyesületi rendszerben megvalósuló kutatások eredménye.

Kulcsszavak: kisebbségi tudomány, etnikai folyamatok kutatása, civil tudomány, tudományos intézmények, RMDSZ és tudomány, Román Akadémia, akadémiai kutatóhelyek, múzeumok és a kisebbségi tudomány, Magyarország és a határon túli magyar tudományosság

Bodó Barna, politológus, író. Született: Sepsiszentgyörgy, 1948. július 29. Tanulmányok: Székely Mikó Kollégium Sepsiszentgyörgy (1955–1966), Temesvári Tudományegyetem (fizika 1967–1972), újságírói posztgraduális (Bukaresti Egyetem, 1973–74), közigazgatási jog posztgraduális (Nyugati TE, Temesvár, 2004–2005), kulturális szakpolitika mesteri (ELTE, Budapest, 2006–2008). A filozófia doktora (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 2003).

Munkahely: egyetemi docens, Sapientia – EMTE Kolozsvár, Nemzetközi Kapcsolatok és Európa tanulmányok tanszék. Óraadó tanár a Babeş-Bolyai Tudományegyetem politikatudományi szak magyar tagozatán, a temesvári Nyugati Tudományegyetem Európa tanulmányok szak német tagozatán. A temesvári Szórvány Alapítvány keretében működő Etnoregionális Kutatócsoport vezetője (1996-tól). Kutatási szakterületei: kisebbségi kérdés (szórvány lét), etnikumközi kapcsolatok, regionalizmus, közigazgatás, civil szféra. Tisztség: Szórvány Alapítvány, Temesvár – elnök, Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár – elnök, Civil Egyeztető Tanácskozás, Budapest – alelnök, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia), Budapest – elnökségi tag, Interkulturális Intézet, Temesvár – elnökségi tag.

E-mail: bodobarna1@gmail.com

Barna BODÓ

Hungarian science in civil framework in Transylvania

In the case of the national minorities we can speak about science regarding their state, rights, research of their identity development. In this case minority studies mean the scientific activity of persons belonging to national minorities. In multiethnic states concerning the status of minorities the majority and the minorities can have contrary interpretations. It's very important for the minority group to have own interpretations concerning their own situation.

The question is: how large a minority has to be, to be able to develop their own scientific system? The minority studies should take part in shaping the political future of the minority group, therefore is important the relation between minority political and scientific elite.

The analyze of institutional conditions shows that the Hungarians are underrepresented in the scientific institutions of Romanian Academy – there are five to six times fewer as their demographic rate. We have to conclude that the Hungarian science in Romania is organized significantly in civil frame.

Keywords: minority studies, research of ethnic processes, civil science, scientific institutions, Hungarian political representation and science, Romanian Academy, research institutions of Romanian Academy, museums and minority studies, Hungary and the Hungarian science abroad

Barna BODÓ (1948–), political scientist, writer, associate professor at Sapientia University Cluj-Kolozsvár. He studied journalism (University of Bucharest), administrative law (University of Timisoara), cultural policy (Eötvös Loránd University, Budapest), PhD in political philosophy (Babeş-Bolyai University, Cluj-Kolozsvár). Also, teaches political science at the West University of Timisoara and Babeş-Bolyai University Cluj-Kolozsvár. Is founding president of Diaspora Foundation Timisoara and head of Centre for Ethno-regionalism; president of Federation of Hungarian Non-governmental Associations from Transylvania. Editor in chief of the periodical "European and Regional Studies" edited from the Sapientia University, and member of the Editorial Board of the Publications "Magyar Kisebbség" (Hungarian Minority, Cluj-Kolozsvár) and "Civil Fórum" (Civic Forum, Cluj-Kolozsvár) and "Convietuirea" (Szeged). Editor in chief of the yearbook "Romániai Magyar Évkönyv" (Hungarian Annual from Romania) since 2000. Main research interests: national identity, ethno-regionalism, public policy, regional development. Published as author and co-author many books and a large number of articles in Hungarian, Romanian, German and English.

E-mail address: bodobarna1@gmail.com

BOROS Gábor—PÉNZES János—KOZMA Gábor—MOLNÁR Ernő

A nonprofit szektor szerepe az európai fejlesztési források abszorpciójában – különös tekintettel a legelmaradottabb kistérségekre

Az elmúlt évtizedekben növekedett a nonprofit szektor súlya a gazdaságon belül, melyhez az európai uniós fejlesztési forrásokhoz való hozzáférés is hozzájárult. A pályázati

lehetőségek egyre fontosabb szerepet töltenek be a nonprofit szervezetek működésében, ugyanakkor néhány probléma forrását is jelentik egyúttal. Az ÚMFT és ÚSZT keretében a 2007 és 2013 közötti időszakban rendelkezésre álló forrásokra érkező pályázatok áttekintésével a pályázati aktivitást és sikerességet vizsgáltuk települési és kistérségi szinten. Elemzésünk eredményeképpen markáns területi különbségek és mozaikosság rajzolódt ki, mely megnehezítette az egyértelmű térbeli sajátságok feltárását. A nonprofit szektor nagyfokú pályázati koncentráltsága részben abból fakad, hogy a települések 60 százalékáról egyáltalán nem érkezett pályázat. Emellett a nonprofit pályázatok esetében mutatkozott komoly sikertelenség, így mindössze a települések valamivel több mint negyedén volt legalább egy sikeres nonprofit pályázat. A legnagyobb városok szervezetei sikeresebben pályáznak, míg a leghátrányosabb helyzetű térségekben az aktív pályázási tevékenység jóval szerényebb eredményességgel párosul. Bár halványan látszik a nonprofit szektor nagyobb jelentősége ezen térségek egy részében, a nonprofit szervezetek – néhány kivételtől eltekintve – önmagukban nem képesek a legelmaradottabb területek felzárkózásához érdemi módon hozzájárulni.

Kulcsszavak: leghátrányosabb helyzetű kistérségek, civil szervezet, pályázati aktivitás, pályázati sikeresség

Boros Gábor a Debreceni Egyetemen terület- és településfejlesztő szakirányú geográfusként végzett, jelenleg a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar jogász hallgatója, valamint a Debreceni Egyetem Földtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. Mindezek mellett területfejlesztési menedzser, pályázattíró, továbbá a TÁMOP 51.3 „A mélyszegénységben élők integrációjáért” c. projektben területfejlesztési szaktanácsadóként dolgozik. Kutatásaiban és a gyakorlati életben a hátrányos helyzetű területekkel és lakosságával, regionális politikával és civil szervezetek térségfejlesztő hatásaival foglalkozik.

E-mail: gboros@vipmail.hu

Pénzes János (PhD) adjunktus a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékén. Terület- és településfejlesztő geográfus és angol szakfordítói végzettséget szerzett a Debreceni Egyetemen. Kutatási területeit az elmaradott területek lehatárolása, demográfiai és területi jövedelmi folyamatok vizsgálata, valamint a területfejlesztési források egyenlőtlenségeinek elemzése jelenti.

E-mail: penzes.janos@science.unideb.hu

Dr. Kozma Gábor (habil. PhD) docens a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékén, a Debreceni Egyetem Földtudományi Intézetének igazgatója. A Kossuth Lajos Tudományegyetemen történelem-földrajz szakos tanári diplomát, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szociológusi diplomát szerzett. Fő kutatási területei: terület- és településfejlesztés, önkormányzati marketing, a sport és földrajz közötti kapcsolat.

E-mail: kozma.gabor@science.unideb.hu

Molnár Ernő (PhD) adjunktus a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékén. Kutatási és oktatási tevékenységei a gazdaságföldrajzra (a hazai ipar globális értékláncokba integrálódása az autóipar, cipőgyártás és általában a kisvárosi ipar példáján), illetve a területfej-

lesztésre fókuszálnak. Utóbbi témában – kollégáival közösen – a 2007–2013 közötti programozási időszakban több regionális és országos szintű vizsgálatot végzett az Európai Unió kohéziós politikája keretében kiutalt fejlesztési források felhasználásáról. Oktatási tevékenységéhez kapcsolódóan könyvfejezetet írt a magyarországi területfejlesztés intézményrendszerének rendszerváltás utáni fejlődéséről.

E-mail: molnar.erno@science.unideb.hu

Gábor BOROS—János PÉNZES—Gábor KOZMA—Ernő MOLNÁR

The role of non-governmental sector in the absorption of European development resources – with special attention to the least developed areas

The weight of the non-governmental sector has been increasing within the economy during the last decades in Hungary that was supported by the access to European development resources. Tendering possibilities has become even more important regarding the operation of NGOs, however some problems occurred as the result of these. In the current analysis, the NGOs' tendering activity and successfulness were investigated on different territorial levels based on the database of tenders from the New Hungary Development Plan and New Széchenyi Plan between 2007 and 2013. Significant spatial disparities and mosaic-like pattern were discovered causing difficulties in the recognition of territorial characteristics. The extremely concentrated tendering activities of non-governmental sector are partly caused by the exclusion of 60 percent of the Hungarian settlements in this respect. Approximately only 27 percent of the settlements were characterised by successful non-governmental tender(s) and this sector was expressively underrepresented. Organizations in the largest towns tended to tender more successful while the more active tendering of NGOs in the least developed areas accompanied by weaker effectiveness. Though the larger importance of non-governmental organizations is visible in some parts of the least developed areas but the essential contribution of the sector to the territorial growth – apart from a few exceptions – has not seen.

Keywords: least developed micro-regions, NGO, tendering activity, tendering successfulness

Gábor Boros graduated as geographer at the University of Debrecen specialised to regional development planning, currently he is studying at the University of Debrecen, Faculty of Law as jurist and he is preparing for his PhD degree at the Doctoral School of Earth Sciences. He is also working as regional development manager, proposal writer and consultant within a TÁMOP project for the 'Integration of people living in deep poverty'. His main research topics: least developed areas and their population, regional policy and the development effect of NGOs.

E-mail address: gboros@vipmail.hu

János Péntzes (PhD) assistant professor at the University of Debrecen, on the Department of Social Geography and Regional Development Planning. He graduated as geographer specialised to

regional development planning and English special translator specified to geography at the University of Debrecen. His main research topics: delimitation of peripheral areas, analysis of demographic and territorial income processes and the investigation of spatial inequalities of regional development resources.

E-mail address: penzes.janos@science.unideb.hu

Dr. Gábor Kozma (habil. PhD) associate professor at the Department of Social Geography and Regional Development Planning of the University of Debrecen and the Head of Institute of Earth Sciences. He graduated from Lajos Kossuth University as history-geography teacher and from Eötvös Loránd University as sociologist. His main research topics: urban and regional development, place marketing, the connection between sport and geography.

E-mail address: kozma.gabor@science.unideb.hu

Ernő Molnár (PhD) assistant professor at the University of Debrecen, on the Department of Social Geography and Regional Development Planning. His research and education activities are focusing on economic geography (Hungarian industry in the global value chains, on the example of automotive and footwear industries as well as industry of the small towns) and – on the other hand – on regional development policy. In latter topic – with some colleagues together – made more examinations about the use of development resources within the framework of EU Cohesion Policy 2007–2013, on regional and national level. In relation to his educational activity, he wrote a book chapter about the institutional background of the regional development policy in Hungary after the change of regime.

E-mail address: molnar.erno@science.unideb.hu

NAGY Ádám

A Nemzeti Civil Alapprogram és a Nemzeti Együttműködési Alap összehasonlító elemzése

A tanulmány 10 szempont alapján veti össze a Nemzeti Civil Alapprogram és a Nemzeti Együttműködési Alap 3-3 éves működését:

I. Külső tényezők:

1. szerep – milyen a finanszírozó rendszerre osztott szerep meghatározottsága, milyen annak saját szerepfelfogása, önmeghatározása;
2. jogi környezet – mennyire racionális, hézagmentes és stabil a finanszírozó rendszer jogi megalapozottsága;
3. pénzügyi szerkezet – milyen a források mennyisége, szerkezete.

II. Struktúra:

1. szerkezet – milyenek a döntési jogosultságok, feladat- és hatáskörök megosztása, a finanszírozási rendszer autonómiájának tere;
2. civil részvétel, autonómia, szubszidiaritás – mennyire vonja be az ügyfél képviselőit a rendszer, azok mennyire kontrollálhatják a forrásbővítő rendszer aktorait;
3. objektivitás – mennyire törekszik kiküszöbölni a szubjektív elemeket a döntéshozatal.

III. Folyamatok:

1. átláthatóság – mennyire transzparenssek és nyilvánosak a döntések;
2. lebonyolítás – milyen a pályázatkezelés rendszerbeli szerepe, jogosultságai, mennyi idő telik el a finanszírozási ciklusban a kérelemtől a források felhasználhatóságáig;
3. interaktivitás – milyen a kommunikációs tér az ügyfél és a finanszírozó rendszer között, milyen az információs szerkezet, van-e lehetőség a pályázói visszajelzésre.

IV. Fejlesztési lehetőségek:

1. fejlesztés – mennyire kiszámítható, tervezhető a fejlesztés, létezik-e és milyen a tervezési koncepció, kinek a kompetenciája annak létrehozása, mennyire fogadja be a rendszer a rá vonatkozó javaslatokat (pályázói jelzéseket, rendszerbeli szereplők jelzéseit stb.).

Kulcsszavak: Nemzeti Civil Alapprogram, Nemzeti Együttműködési Alap, összehasonlító elemzés

Nagy C. Ádám társadalomkutató, 1972-ben született Budapesten. Mérnök, közgazdász, politológus, tanár, jogász és egészségügyi szakmenedzser. Pedagógiából doktorált és habilitált, a Selye János Egyetem docense. A Civil Szemle alapító-főszerkesztője, a Nemzeti Civil Alapprogram Tanácsának volt elnöke. Kutatási területei az ifjúságügy, a civil világ és az információs társadalom tárgykörét ölelik fel.

E-mail: adam@nagydr.hu

Ádám NAGY

Comparative analysis of the National Civil Fund and the National Cooperation Fund

The study compares the 3-3 years operation of the National Civil Fund and the National Cooperation Fund on basis of 10 criteria:

I for External factors:

- 1 role – how the funding system is defined and what is its self-definition;
- 2 legal environment – how rational, seamless and stable is the legal set up of the funding system;
- 3 financial structure – what amount and structure of the resources.

II Structure:

- 1 structure – what are the decision-making rights, responsibilities and the autonomy of the financial system;
- 2 civil participation, autonomy, subsidiarity – how involve the system the clients how they can control the resource-providing systems actors;
- 3 objectivity – how eliminate the decision-making the subjective elements.

III Processes:

- 1 transparency – how transparent and public the decisions;

2 realisation – how is the management system, how much time is an application cycle;

3 interactivity – what the communication space between the client and the funding system, how is the information structure, is there possibilities for applicants' feedback.

IV Development opportunities:

1 development – how plannable is the development, is there a development concept, whose competence is it.

Keywords: National Civil Fund, National Cooperation Fund, comparative analysis

Ádám C. Nagy social scientist, was born in 1972 in Budapest. He has a degree from engineering, economy, political science, pedagogy, law and medical management. He has his PhD and habilitation from pedagogy, associate professor of Selye János University. He is the founder and first editor in chief of Civil Review and former president of the National Civil Funds Council. Areas of research: the youth, civil society and the global information society revolve around the scope.

E-mail address: adam@nagydr.hu

KÁKAI László

Nonprofit szektor „Ázsia zöld szívében”

Tanulmányom azzal foglalkozik, hogy bemutassam Tajvan nonprofit világát. A téma egy nagyobb kutatás részét képezi, amelyben azt vizsgálom, hogy a különböző „típusba” tartozó országok nonprofit szektorát miként érintette a gazdasági válság. Tajvan azért is jó példa, mert nagyon keveset tudunk róla, így helyzete, fejlődése, problémái tanulságosak lehetnek mindazok számára, akik a civil szervezetek világával foglalkoznak.

Kulcsszavak: nonprofit szektor, egyesületek, alapítványok, szervezetek, Tajvan

Kákai László 1964. augusztus 24-én Pécsen született. Végzettségét tekintve 1994-ben szerez diplomát az ELTE-n szociológiából, 1995-ben pedig az ELTE ÁJK-n politológiából. 1997-től a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszékének oktatója. 1999. november 5-től 2002. május 31-ig kutatási szakértő a Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályán. 2004-ben politikatudományból doktorál az ELTE ÁJK-n. 2004–2005 között kutatási vezető a Századvég Civil Akadémián. 2003-tól a Pólusok Társadalomtudományi Egyesület elnöke. 2006-tól a Nemzeti Civil Alapprogram Országos Tanácsának dél-dunántúli póttagja, majd 2008-tól rendes tagja. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékének tanszékvezetője, valamint 2012-től a Nemzeti Együttműködési Alap Közösségi Környezet Kollégiumának elnöke.

E-mail: kakai.laszlo@pte.hu

László KÁKAI

Not-for-profit sector, "The green heart of Asia"

My study deals with the NGOs' role in Taiwan. This topic is one the part of a larger research, in which I examine how much influenced the countries belonging to the different "types" of NGOs affected by the economic crisis. Taiwan is also a good example, because we have a little knowledge about it, so its situation, development, and its problems may be instructive for all those, who deal with the world of the NGOs.

Keywords: Non-profit sector, Associations, Foundations, organizations, Taiwan

László Kákai was born in Pécs in 1964. At Eötvös Loránd University of Budapest he got a degree in sociology in 1994, and in politology in 1995. He has been a lecturer at the Department of Political Sciences of the Faculty of Social Sciences of the University of Pécs since 1997. From November 5th 1999 to May 31st 2002 he worked as a research expert for the Civil Contacts Department of the Prime Minister's Office. In 2004 he took a PhD degree, and became the researchleader of the Századvég Civil Academy. Since 2003 he has been the president of the Pólusok Association of Social Sciences, and is the South Transdanubian substitute member of the National Council of the National Civil Fund. Head of Department at the University of Pécs, Faculty of Humanities, Department of Political Science and International Studies from 2012, president of the Community Environment College of the National Cooperation Fund.

E-mail address: kakai.laszlo@pte.hu

FARKAS Zsombor

*Közösségi megközelítések a szegénység és kirekesztettség enyhítésére
– Egy uniós program néhány tapasztalata*

A tanulmány a TÁMOP 5.1.3-as „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért” című program tapasztalatait foglalja össze. Az uniós finanszírozású program keretében 2011 és 2014 között összesen 25 helyi projekt valósult meg az ország leszakadó térségeiben. Átfogó céljuk az volt, hogy különböző tevékenységekkel csökkentsék a mélyszegénységben élők kirekesztettségét, és mérsékeljék a szegénység mélyülését, területi kiterjedését. Ez az összegzés azokat a módszereket és eszközöket tekinti át, amelyek a „közösségi megközelítésekhez” sorolhatók, vagyis valamilyen módon összekötötték a „közösség fejlesztését” a szociális problémák, a társadalmi kirekesztettség enyhítésével. A tanulmány röviden kitér a TÁMOP 5.1.3-as program célzására és célcsoportjának jellemzőire is.

Kulcsszavak: mélyszegénység, társadalmi integráció, helyi projektek, közösségi megközelítések és eszközök

Farkas Zsombor 2012 óta az Autonómia Alapítvány munkatársa, 2014 májusig integrációs szakértő a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért” (TÁMOP 5.1.3.) című programban. 2005–2011 között a Magyar Tudományos Akadémia Ferge Zsuzsa által vezetett Gyer-

mekszegénység Elleni Programirodájában dolgozott kutatói asszisztensként, kutatóként. Több, a szegénységgel, gyerekszegénységgel kapcsolatos kutatásban vett részt, feladatai közé tartozott a leghátrányosabb helyzetű kistérségek gyerekesély programjainak nyomon követése. 2004-ben az ELTE Társadalomtudományi Karán (TÁTK) szerzett szociálpolitikus, 2009-ben az ELTE Művészeti-elméleti és Médiakutatási Intézetében kommunikáció-írott sajtó diplomát. 2011 óta az ELTE TÁTK szociálpolitikai doktori programjának PhD-hallgatója, kutatási területe a társadalmi beavatkozások szándékolt és nem szándékolt hatásainak vizsgálata.

E-mail: zsombor_farkas@yahoo.com

Zsombor FARKAS

“Community approaches” to reduce poverty and social exclusion

– Experiences of an ESF funded project

The study summarizes experiences of an ESF funded major project: *Community development for the social inclusion of people living in deep poverty* (TÁMOP 5.1.3.). Within the programme 25 local projects were implemented in disadvantaged regions of Hungary between 2011 and 2014. Overall goal of the projects was to reduce exclusion of people living in deep poverty, decrease deepening and territorially spread of poverty. This summary gives a review of those local methods and tools that combined “community development” with reducing social problems and exclusion; these are the “community approaches”. The study contains information also about the targeting and the target groups of the programme.

Keywords: deep poverty, social inclusion, local projects, community approaches and tools.

Zsombor Farkas has worked for Autonómia Foundation since February 2012 as an expert of Roma integration. His responsibilities include the coordination of the implementation of an ESF funded major project: *Community development for the social inclusion of people living in deep poverty* (TÁMOP 5.1.3.). Before working for Autonómia Foundation, he was a research fellow of the ‘Programme to Combat Child Poverty’ in Hungarian Academy of Sciences (led by Prof. Zsuzsa Ferge) (2005–2011). He took part in several surveys and researches in the field of poverty and child poverty. His responsibilities among others included surveys, Roma integration and professional tasks for developing and mentoring programmes to combat child poverty in disadvantaged regions of Hungary. He has taken degrees in social policy (2004) and communication sciences (2009). Passing a training course of Ministry of Education and Culture, he has become an expert of educational integration. Currently he is a PhD-student in ELTE University Budapest (Social Policy PhD Course). His research field is intended and unintended effects of social interventions.

E-mail address: zsombor_farkas@yahoo.com

Fotó/Gönczö Viktor

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2014-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

KÉRJÜK TÁMOGASSA SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓJA

1 százalékkal a

CIVIL SZEMLE

folyóiratot kiadó
Civil Szemle Alapítványt!

Adószám:
18116629-1-41

Támogatását köszönjük!

Honlapunk:
Civil Szemle Alapítvány
www.civilszemle.hu

10%

■ „A kirekesztettség mértékét jelzi a projektek akcióterületein, hogy a már hivatkozott adatfelvétel szerint a válaszadók 40 százaléka érzi úgy, hogy a „társadalom magára hagyta”, és szintén 40 százalék azok aránya, akik »nem érzik, hogy mások értékelnék azt, amit csinálnak«. A megkérdezettek fele egyetértett azzal az állítással, mely szerint »az élet annyira bonyolulttá vált, hogy nehezen találok meg a saját utam«. Harmaduk pedig úgy érzi, hogy túl kevés időt tölt társasági és közösségi-szervezeti élettel. Mindezek alapján egyértelműnek tűnik, hogy a szegénységben élők problémája nemcsak a pénz hiánya, hanem az elszigeteltség, az elidegenedés, a tájékozatlanság is, amelyek összességében vezetnek társadalmi kirekesztettségükhöz. Ezeket a jól elkülöníthető (szegregált, gettósodott) »közösségeket« a kirekesztődés folyamatai hozták létre. Többdimenziós kirekesztettségük fontos eleme a nem kényszerű, külső erőforrásokat is felkínáló »közösségi lét« hiánya és a lokális társadalmi interakciókban való részvétel lehetetlensége.”

(Farkas Zsombor)

■ „Jelenleg kevés kutatás áll rendelkezésre arról, hogy bizonyos gazdasági, társadalmi mérőszámok milyen kapcsolatban állnak egy-egy ország nonprofit szektorának fejlődésével. Vajon mérhető-e gazdasági, társadalmi indikátorokkal egy ország nonprofit szervezeteinek alakulása? Tanulmányom ezt a hatást egy európai számára kevésbé ismert ország példáján keresztül mutatja be. Tajvan az ázsiai és csendes-óceáni térség fejlődésének egyik meghatározó tényezője, melyben a társadalmi és gazdasági hatásoknak, így a konszolidációnak és demokratizálódásnak nagy szerepe volt az ország civil társadalmára és az abból létrejövő civil szervezetek fejlődésére és kialakulására. De ez a szinte folyamatosan változó ország milyen civil szektort »termelt ki« magából és szerkezete milyen jellemzőkkel írható le?”

(Kákai László)

■ „A NEA tehát elsöprő erejű nóvumot nem hozott, újdonságértéke vagy visszalépés... vagy kisebb jelentőségű újítás... A korábbi rendszerhez képest vitathatatlan előrelépés az összeférhetlenségi szabályok megalkotásában, a döntéshozók számának csökkentésében érhető tetten, ugyanakkor a nyilvánossági szabályok, a civil autonómia, a legalább részbeni pénzügyi kiszámíthatóság felszámolása súlyos visszalépést jelentett... Az is jól látszik, hogy a NEA-val kapcsolatos csaknem valamennyi progresszív elemet (3 évente pályázati szünet, összeférhetlenség, túltervezett költségvetések lefojtása stb.) a NEA élén álló Tanács folyamatosan támadja (eddig inkább kevesebb, mint több sikerrel).”

(Nagy Ádám)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 177 1786 334009